

Анисоб 1983

сул котиб),
МУҲАММАД,
А. КАРИМ,
С. УСМОНОВ,
А. ҚАЮМОВ,
О. ҲУСАН
(бош муҳаррир
ўринбосари).

Бош мусавир
М. Абдуллаев.
Саҳифаловчи
Б. Тўхтабоев.
Мусахҳих
М. Қўлмонов.

ИЗДАНИЛИШИ:
700000, «Правда»

Эр.
хўжа-
лиги Ёсякхонаси ишчи-
лари Зебо Авазова, Мав-
луда Тангрибердиева.

Сураткаш Р. Нуриноев

Тошкент Давлат до-
рилфунуни маданият са-
ройининг раққосалари.

Сураткаш В. Жирнов

Мамлакат халқ хўжалигини барқарорлаштириш кўп жиҳатдан қишлоқ хўжалигини қайта тиклашга боғлиқ бўлиб қолди. Лекин афсуски, бу соҳа ҳали ҳозирги кунда чуқур иқтисодий инқирозни бошдан кечираётир. Бунинг сабаблари бошбошдоқлик, хўжасизлик ва ишнинг тўғри ташкил этилмаганлигидир. Бўлмаса КПСС МК ва СССР Министрлар Совети кейинги ўн йил ичиноати ҳамжиҳатининг моддий ни мустақамлашга, қишлоқнинг турмуш шароити хўжалигига оид килган

№ 3 (493)

МАРТ
(Ҳамал)
1991

Ойнома 1925 йилдан
чиқа бошлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Қўмитаси
нашриёти

Бош муҳаррир:
МИРМУҲСИН

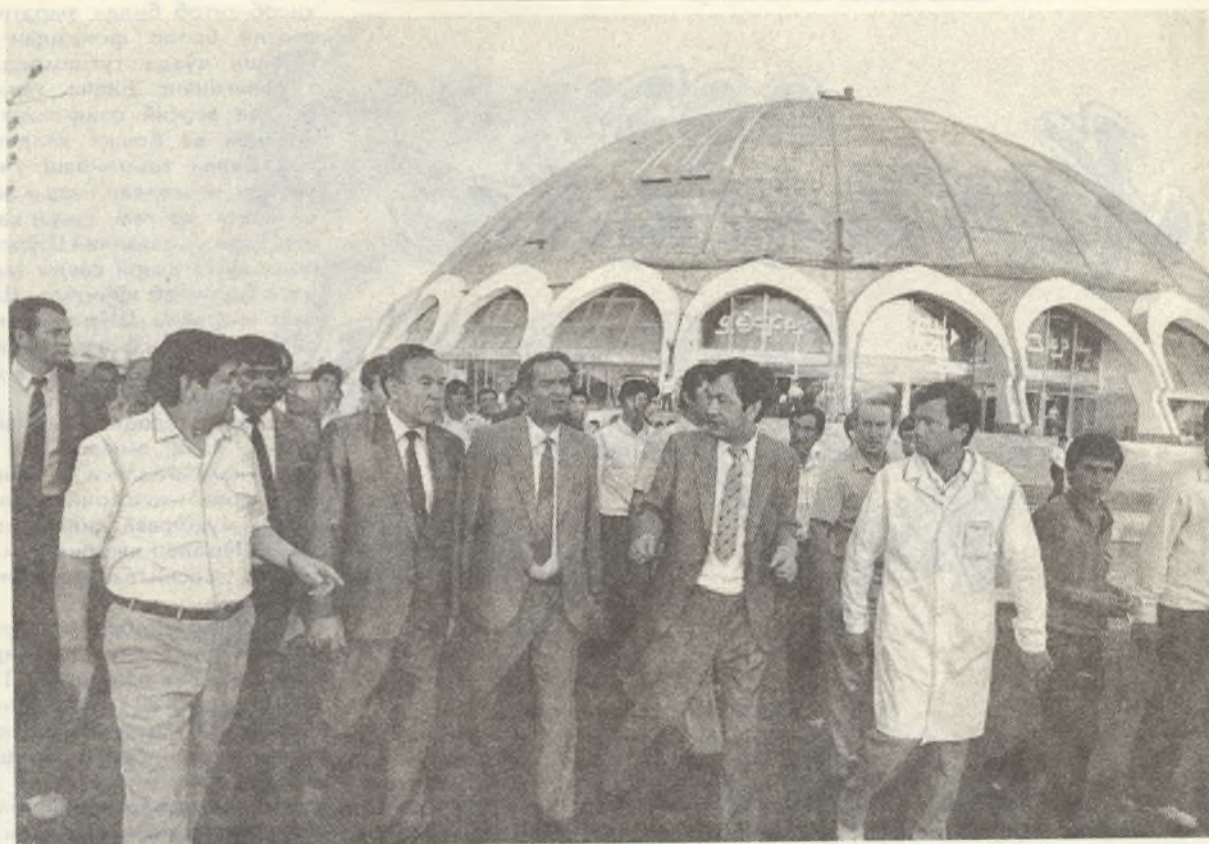
Тахрир ҳайъати:

Б. АМИНОВ,
С. АЗИМОВ,
Х. ДАВРОН,
Н. ИВРОҲИМОВ,
Ҳ. ЗИЕЕВ,
ШУКРУЛЛО
И. СУЛАЙМОН,
Д. ҒУЛОМОВА,
Ў. МИРЗАЕР
(масъул котиб),
Э. МУҲАММАД,
А. КАРИМ,
С. УСМОНОВ,
А. ҚАЮМОВ,
О. ҲУСАН
(бош муҳаррир
ўринбосари).

Бош мусаввир
М. Абдуллаев.
Саҳифаловчи
Б. Тўхтабоев.
Мусахҳих
М. Қўбиров.

Манзилгоҳимиз:
Тошкент — П, 700000, «Правда»
газетаси кўчаси, 41.

Редакция телефонлари: бош муҳаррир — 33-35-20; бош муҳаррир ўринбосари — 33-35-90; масъул котиб — 32-58-33; ижтимоий-сиёсий бўлим — 33-36-02; адабиёт ва санъат, фан ва маданият бўлимлари — 33-36-59; мусаввирлар бўлими — 32-58-77.

ҲАМКОРЛИК ИҮЛИДА. Қозоғистон жумҳурияти Президенти **Н. А. НАЗАРБОЕВ**, Ўзбекистон жумҳурияти Президенти **И. А. КАРИМОВ**, Ўзбекистон вице-президенти **Ш. Р. МИРСАИДОВ** ва бошқалар Тошкентдаги Чорсу бозорида.

Сураткаш **Б. Юсупов** (ЎзТАГ)

БУ СОНДА:

Ҳамроқул РИЗО:

Бир йигитни севганди, ичди-ю сувга чўкди,
Иккинчиси — геолог, бир куни тоғдан учди.
Елчимади севгига, қаро бўлди қисмати,
Болишини куйдирди тунда дилин ҳасрати.

Нортўхта ҚИЛИЧЕВ:

Яна орадан ойлар ўтди. Кенжа маликанинч кўзи ёриди: аммо, не тонгки, думду-малоқ бир нарса дунёга келган эди — на боши бор, на оёғи!

МАЛИК ОРИПОВ:

Ваҳдат ул-вужудга асосланган ҳолда Навоий худони соф бир ижодкорлик, ҳамма нарсаларнинг илк манбаи, мутлақ ибтидо, сўнгсиз ва чексиз абадийлик, деб тасаввур қилади...

ор.
хўжа-
лиги иссиқхонаси ишчи-
лари Зебо Авазова, Мав-
луда Тангрибердиева.

Сураткаш Р. Нурибоев

Ҳокимият тўғрисида

Уктам ОЛИМОВ,

Халқ депутатлари Жиззах вилояти
Кенгаши Ижроия қўмитасининг
раиси, Ўзбекистон халқ депутати

Бутун жумҳуриятимизда бўлганидек, вилоятимиз ҳам ниҳоятда мураккаб даврни бошдан кечирмоқда. Маълумки, ўтган йил бошида Сирдарё вилояти қайта бўлинди, Жиззах вилояти яна тикланди. Ҳукуматимизнинг шу масала юзасидан қабул қилган қарори халқнинг ниятига ҳамоҳанг бўлди.

Халқ депутатлари Жиззах вилоят Совети ижроия комитети ташкил этилгандан буён қисқа муддат ичида иш услуби ва фаолиятини такомиллаштириш борасида ўз ҳудудидаги ноҳия, шаҳар, кент ва қишлоқ Шўролари ижроия комитетларига раҳбарлик фаолиятларида, уларнинг ишини жонлаштириш ва ижтимоий, иқтисодий режаларни бажариш борасида маълум натижаларга эришди.

Вилоятда иқтисодиётни соғломлаштириш йўлидаги зарур чоратadbирлар, хўжалик юртишнинг янги шакллари ва усуллари жорий этилганлиги туфайли хўжалик тармоқлари ишларида сезиларли даражада ижобий силжишлар юз берди. Саноат соҳасида ўтган йилга нисбатан маҳсулот ишлаб чиқариш 7,6 фоиз, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш 11,2 фоизга, чакана товар обороти 7,7 фоизга, кўрсатилган пулли хизматлар ҳажми 12,8 фоизга, фойда олиш 9,4 фоиз ва меҳнат унумдорлиги 1,9 фоизга кўпайди.

Вилоятимиз пахтакорларининг ўтган йил ҳосилини ташқаридан ҳашарчилар олмадан ўз кучлари билан йиғиштириб олиш юзасидан ташаббуси Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитаси томонидан маъқулланди. Вилоятимиз деҳқонлари ўтган йили 328 минг тоннадан зиёд пахта тайёрлаб, 24 октябрда йиллик режани адо этдилар. Ҳо-

силнинг 90 фоизи машиналарда териб олинди. Утган йилларда пахта ҳосилини тўплашда иштирак этган ҳашарчиларга 6 миллион сўмдан ортиқроқ иш ҳақи берилар эди. Бу йил эса шу мақсадга ажратилган маблағни деҳқонларимиз ўзлари олишди.

Маҳаллий табиий заҳиралардан унумли фойдаланиш, аҳолининг қурилиш ашёларига, айниқса ёғочга бўлган эҳтиёжини қисман қондириш ва ҳудуддаги экологик аҳволни тубдан яхшилаш мақсадида Жиззах вилоятида ўрмон хўжалигини 2005 йилгача ривожлантириш ялпи режаси ишлаб чиқилди ва ижроия қўмита мажлисида маъқулланиб қабул қилинди. Ушбу тadbирга асосан вилоят ўрмон хўжалиги экин майдонларини қўшимча 5278 гектарга кенгайтириш мўлжалланмоқда. Қишлоқ ва кент Шўролари ижроия қўмиталарига ҳар йили ўз ҳудудларида 50-100 минг дона терак кўчатлари экиб кўпайтириш топшириғи берилди ва ушбу қарор қаттиқ назоратга олинди.

Минтақани ялпи ривожлантиришга алоҳида эътибор берилаяпти. Сентябрь ойида вилоят ижроия қўмитаси ўз мажлисида Зомин ноҳиясидаги Улянов шахрини ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш тўғрисида махсус тadbир белгилади.

Ушбу тadbирга асосан Улянов шаҳри ижроия қўмитаси вилоят Шўроси ижроия қўмитаси бўлим ва бошқармалари билан ҳамкорликда яқин 2 йилда шаҳарни социал-иқтисодий жиҳатдан ривожлантиришда қилинадиган ишларни ва қарорларни бажариш аниқ муддатлари келишиб олинди.

Бозор иқтисодиётига ўтилиши муносабати билан вилоятимизда

ҳисоб-китоб билан ажратиладиган асосий бозор фондидан фойдаланиши кўзда тутилмоқда. Халқ хўжалигининг барча тармоқлари бўйича асосий озиқ-овқат маҳсулотлари ва бошқа хилдаги моллар билан таъминлаш учун аҳоли, шу жумладан, ишга жалб қилинмаганлар ҳам, яшаш ва ишлаш жойларида маҳаллий Шўролар ижроия қўмиталари савдо тармоқларига биркиртиб қўйилган. Шу кунги ҳаёт жараёни Шўроларнинг халқ дарди-қувончи билан ҳамнафас бўлишини кун тартибига ўта долзарб масала қилиб қўймоқда.

Бозор иқтисодиётига ўтаётганлигимиз, халқ оmmasининг қарийб ярми камбағаллиги ва айни пайтда уларни ижтимоий адолат юзасидан муҳофаза қилиш лозимлигини Шўролар ижроия қўмиталари олдига асосий вазифа қилиб қўймоқда.

Мана қарийб бир йилдирки, кам қонли аёлларимизга ҳар бирига кунига 2 сўмлик озиқ-овқат, 1-5-синф ўқувчиларига 20 тийинлик нонушта, врачлар ва ўқитувчиларнинг шаҳар транспортида бепул юриши учун маблағ, бошланғич синф ўқитувчиларининг маошининг 64 сўмга оширилиши каби ижтимоий масалаларнинг ўзига вилоятимиз бўйича ўтган 10 ойда маҳаллий ҳисобдан жами 4 миллион сўмга яқин пул берилди.

Жумҳуриятимиз Президентининг 1990 йил 3 майдаги «Кўп болали оналарга нафақа миқдорини кўпайтириш тўғрисидаги» фармони асосан вилоятимизда яшовчи 32106 нафар кўп болали оналарга 1990 йил 1 июлдан нафақа миқдори икки баравар оширилди, яъни 215 мингдан 430 минг сўмга етказилди.

Президентимизнинг 1990 йил 7 майдаги «Улуғ Ватан урушида Совет халқи қозонган ғалабанинг 45 йиллиги муносабати билан Улуғ Ватан уруши ногиронлари, қатнашчиларига, байналмилалчи жангчиларга ва ҳалок бўлган ҳарбий хизматчиларнинг оилаларига қўшимча имтиёзлар тўғрисидаги» фармони бажара бориб 3684 Улуғ Ватан уруши қатнашчиларига; 2264 уруш ногиронлари ва ҳалок бўлган ҳарбийларнинг оилаларига, фармонда кўрсатилгандек, 169881 сўмлик эсдалик совғалари берилди, 245 хонадонда 204045 сўмлик таъмирлаш ишлари бажарилди, 599 ҳалок бўлган жангчилар оилаларига ҳар ойда 34549 сўм миқдоридан нафақа белгиланди. 1 ноябргача 602 нафар уй-жойга муҳтож Улуғ Ватан уруши қатнашчилари ва уларга тенглаштирилганлардан 520 тасининг уй-жой шароити яхшиланди. 864 та Улуғ Ватан уруши қатнашчиларига яшаб турган хонадонларни шахсий мулк сифатида бепул берилиши кўзда тутилаяпти, бундан ташқари мўлжалланган 90 та енгил автомашинадан 74 таси берилди, 485 хонадонга эса телефон ўрнатилди.

Бундан ташқари Президентимизнинг ҳамма фармонларини жой-

га...
Баъзи...
лигини тикла...
овқат маҳсулотларининг ўрнига ун, гурунч ҳатто маъмуриал ҳам берганлигини аниқладик ва уларга нисбатан кескин чоралар кўрдик. Чунки бугунги кунда Жумҳурият Президенти бошқарувининг халқ ичидаги обрўси чиқарилган фармонларнинг ижроси бекамукўст бажарилиши билан белгиланиши ҳаммага аёндыр.

Соғлиқни сақлаш соҳасида ҳам жуда катта иш қилишимиз керак. Вилоят маркази бўлган Жиззах шаҳрида биронта ҳам замон талабида қурилган шифохона биноси йўқлиги, борлари ҳам қайта мослаштирилган биноларда эканлиги бизни жуда ташвишлантирмоқда.

Халқ таълими ва соғлиқни сақлаш соҳасида тегишли вазирликлар билан ҳамкорликда иш олиб бормоқдамиз. Бу соҳада бугун катта бурилиш қилмасак, эртага кеч бўлишини тушуниб турибмиз.

Бу ўринда Президентимизнинг «Барча турдаги мактабларнинг ўқитувчиларига, болалар уйларининг тарбияланувчиларига қўшимча имтиёзлар бериш, юқори синф ўқитувчиларининг иш ҳақини ошириш тўғрисидаги» фармонини халқимиз жуда яхши кутиб олди, бир сўз билан айтганда, халқимизнинг келажиги учун яна бир мустаҳкам яхши қадам олға қараб қўйилди, чунки вилоятимиз учун 13 мингдан ошиқ халқ маорифи ходимларига 1991 йилнинг ўзидаёқ қарийб 6 миллион сўм пул берилди.

Ун иккинчи қақариқ Ўзбекистон ССЖ Олий Кенгашининг учинчи сессиясида қабул қилинган қатор ҳужжатлар, жумладан «Ўзбекистон ССЖда ижро этувчи ва идора қилувчи ҳокимият тузилишини такомиллаштириш тўғрисида»ги қонуни маҳаллий бошқарув идораларининг ўз ҳудудини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришдаги мустақил ҳуқуқларини ва маъсулиятини оширишни тақозо қилади. Тажрибадан маълумки, Совет ва унинг ижроия қўмитасига раҳбарлик қилишни қишлоқ ва кент Шўроси раисига топшириш Шўро қўйи бўғинларини, уларнинг идоралари ва депутатларнинг самарали ишлашини таъминлайди. Ҳамма Ҳокимият Советларга шiori амалда ўз самарасини бера бошлайди.

Бир сўз билан айтганда, халқимиз гапларнинг кўпчилигидан чарчади, энди амалий ишга, яъни ижроия қўмиталарининг фаоллигини оширишга, элнинг дарди, қувончи билан яшашга, омма орасида доимий иш олиб боришга ҳаётни ўзи мажбур қилиб турибди. Шундагина асримиз бошида эзгу ниятлар асосида дунёга келган Шўролар жафокаш халқимизнинг орзу-истакларини рўёбга чиқарадиган ягона ҳокимият бўлиб қолади.

Мамлакат халқ хўжалигини барқарорлаштириш кўп жиҳатдан қишлоқ хўжалигини қайта тиклашга боғлиқ бўлиб қолди. Лекин афсуски, бу соҳа ҳали ҳозирги кунда чуқур иқтисодий инқирозни бошдан кечираётир. Бунинг сабаблари бошбошдоқлик, хўжасизлик ва ишнинг тўғри ташкил этилмаганлигидир. Бўлмаса КПСС МК ва СССР Министрлар Совети кейинги ўн йил ичида дала саноати ҳамжиҳатининг моддий техника базасини мустаҳкамлашга, қишлоқ меҳнаткашларининг турмуш шароитини яхшилашга ва қишлоқ хўжалигига оид 80 дан зиёд қарорлар қабул қилган бўлиб, бунинг учун катта миқдорда маблағ ҳам ажратилган эди. Лекин на қишлоқ хўжалиги тармоқларида, на меҳнаткашларнинг ижтимоий-иқтисодий турмуш шароитларида жиддий ўзгаришлар содир бўлди.

Айниқса бозор иқтисодиётига ўтиш арафасида бутун имкониятлардан тўлароқ фойдаланиб, зарур тайёргарлик кўриш, бор ҳосилни тезроқ йиғиб олиш ўрнига митингбозлик ва иш ташлашлар авж олди. Мамлакатимизнинг марказий минтақаларида етиштирилган ҳосил тўла йиғиштириб олинмади. Оқибатда йиғиштирилмаган ҳосил ўрнини қоплаш учун зарур ғалланинг 30—40 фоизини чет эллардан сотиб олишга тўғри келаяпти. Лекин бизнинг жумҳуриятимизда етиштирилган ҳосил нес-нобуд қилинмай йиғиштириб олинди. Аммо қилинган меҳнатга яраша тўланаётган ҳақни ҳали меҳнатга яраша деб бўлмади. Қолаверса, Урта Осиё жумҳуриятлари ҳамон хомашё етказиб берувчи майдонга айланиб қолаётир. Хомашё етказиб берувчи жумҳуриятларнинг аҳволи эса маълум.

Масалан, Урта Осиёда етиштирилган 1 килограмм жун бор-йўғи 6—7 сўмга сотилади. Ана шу хомашёдан Болтиқбўйида ўртача нархи 200 сўм келадиган костюм-шим ишлаб чиқарилади. Бундан кўринадики, фойданинг асосий қисмини тайёр маҳсулот етиштирилган томон олар экан. Жумҳуриятимизда эса ҳалигача жунни қайта ишлайдиган корхона йўқ. Бундай аҳволни пахтада ҳам, пиллада ҳам кўриш мумкин.

Агар бозор иқтисодиётига ўтилган, етиштирилаётган хомашёга тегишли ҳақ тўланадиган бўлса, Ўзбекистон аҳолиси бор-йўғи ҳар йили, сизларга 2 миллиард сўм атрофида ёрдам бераёلمиз, деган таъналардан қутулиши мумкин. Ҳисоб-китоблар эса Иттифоқ Ўзбекистонга 150 миллиард сўмдан зиёдроқ қарздорлигини кўрсатмоқда. Жумҳуриятнинг тамоман мустақил бўлиши учун биринчи навбатда Иттифоқ вазирликлари тасарруфида бўлган 90—95 фоиз завод, фабрикалар ва бошқа ташкилотлар жумҳурият вазирликларига қайтарилиши зарурдир.

Иқтисодий мустақилликка эга бўлиш бошқаришнинг маъмурий, буйруқбозлик системасига ҳам зарба беради. Бу ўз навбатида, ҳозиргача мамлакатимизда мавжуд 18 миллион (Ўзбекистонда 700 мингдан ошиқ) идоровий ходимларнинг ўз ўринларини топишга мажбур этади. Шунда ҳар йили улар ҳазм қилаётган 45 миллиард сўм маблағ ҳақиқий эгаларига қайтариб берилади.

Янги иқтисодий муносабатлар вужудга келиши ижтимоий фойдали меҳнат билан шуғулланмайдиган минглаб текинхўрларни юзага чиқаради. Бозор системаси ўғри, порахўр, ташмачи, ишەқмас ва шу кабиларга зарба беради.

Бизнинг мамлакатимиздек улкан хўжаликнинг бозор ҳаётига ўтиши осон иш эмас. Чунки ундан нафақат муттаҳам ўғрилар, балки уларга қарши туришга ожиз бўлган пок виждонли оддий кишилар ҳам чўчийдилар. Бозор иқтисоди кишиларга режадагидан кўра юқорироқ талаблар қўяди. Ана шу талаблар бажарилгандагина биз орзу қилган мақсадларга эришишимиз мумкин.

Бозор иқтисоди арафасида кундалик эҳтиёж молларига бўлган талаб тобора ошиб кетаяпти. Бу аҳоли ўртасида норозилик кайфиятларининг кучайишига олиб келмоқда. Жумҳурият халқ депутатларининг 1 сессиясида мавжуд муаммоларни атрофлича ҳал қилиш учун

қатъий киришиш ҳақида келишиб олинган эди. Жумладан, жумҳурият вице-президенти ўртоқ Ш. Мирсаидовнинг маърузасида Умумиттифоқ фондидан жумҳуриятимизга гўшт ва сут маҳсулотлари етказиб бериш шу йилнинг ўзидаёқ 140 минг тоннадан 180 минг тоннага етиши, кейинги йилларда шунга ҳар йили яна 20 минг тонна гўшт қўшиб борилиши айтилганди. Афсуски, ҳозирги иқтисодий мустақиллик учун ҳаракат қилинаётган бир пайтда юқоридаги ваъданинг бажарилиши гумон бўлиб қолмоқда. Масалан, 1990 йилнинг тўққиз ойида Қозоғистондан 19 минг тонна, Украинадан 3,6 минг тонна, жами 30 минг тоннадан кўпроқ гўшт ва гўшт маҳсулотлари кам олинган.

Жумҳуриятларнинг иқтисодий мустақилликка ва биринчи навбатда ўз аҳолисини таъминлашга ўтиши бизда ҳам қайта ишлаш саноатини ривожлантиришни биринчи даражали масала қилиб қўяди. Фарғона воқеаларидан кейин Н. И. Рижков жумҳуриятда 200 дан зиёд саноат корхоналарини қуриш тўғрисида ваъда берган эди. Лекин амалда бирор сезиларли иш қилинмади. Улкамизда У. Юсупов номли ҳамда Китоб агросаноат бирлашмаларида давлат хўжалиги (жамоа хўжалиги) заводлари вужудга келди. Улар жумҳуриятимизда етиштирилган меваларнинг маълум қисмини қайта ишлаб, аҳолини озиқ-овқат билан таъминлашга зарур ҳисса қўшишди. Чунки бу агросаноат бирлашмалари давлат ва жамоа хўжаликларига нисбатан 1,5—2 баробар кўп фойда олмоқдалар.

Пахтачилик соҳасида ҳам ўз маҳсулотларини қайта ишловчи, агросаноат бирлашмалари давлат хўжалиги заводлари вужудга келди. Булар орасида «Оқ олтин», «Қизил Равот», «Нарпай» ва бошқалар алоҳида ўрин тутди. Мисол учун Бухоро вилоятининг Навоий ноҳиясида ташкил этилган «Нарпай» давлат хўжалиги заводини олайлик. 1957 йилда хўжалик ҳудудида 18 минг тонна пахта тизилган қувватига эга бўлган завод қурилган эди. Пахта саноат усулида қайта ишлаш, ички ва ташқи имкониятларни қидириб топиш хўжалик иқтисодини мустаҳкамлашга имконият яратди. Давлат хўжалиги маъмурияти Халқаро савдо маркази билан алоқа боғлади. Марказ ёрдамида Япониянинг «Кокусай козико» фирмаси билан шартнома туздилар. Шартномага кўра

япон фирмаси 1 тонна пахта толаси учун 1550 доллар ҳақ тўлайдиган бўлди. Шартноманинг яна бир муҳим томони шундаки, фирма хомашёга нақд пул билан эмас, балки бизда камёб бўлган электрон ҳисоблаш ва тикиш машиналари, теле-радио техникаси, автомобиллар етказиб беришга келишиб олинди. Шартномага кўра давлат хўжалиги Японияга 1989 йили 300 тонна тола берди.

Давлат хўжалигининг хорижий мамлакатлар билан мустақил савдо-сотик алоқаларини йўлга қўйишда пахта заводининг аҳамияти катта бўлмоқда. Завод ҳар йили ўртача 500 минг сўм фойда олмоқда. Югославия фирмаси билан тузилган шартномага кўра заводда тўпланиб қолган 700 минг тонна пахта чиқиндилари уларга сотиладиган бўлди. Улар билан ҳам доллар ҳисобида кийим-кечак ва пойабзаллар етказиб беришга келишиб олинди.

Олинмаган даромадлар эвазига 1990 йилнинг ўзида хўжаликда 17 километр масофага газ қувури ўтказилди. Аҳолини сифатли ичимлик суви билан таъминлаш мақсадида 180 минг сўмлик иш бажарилди. Давлат хўжалигида инсон омили муаммоларини ҳал қилиш учун 1988 йили бир миллион 530 минг сўм, 1989 йили бир миллион 935 минг сўм, 1990 йилнинг 6 ойида эса 726 минг сўм сарфланди. Аммо ҳозирча иқтисодий жиҳатдан юқори самара олаётган бундай хўжаликлар жумҳуриятимизда бармоқ билан санарлидир.

Ташқи иқтисодий алоқаларни кучайтириш борасида кейинги пайтларда олиб борилаётган ишларнинг ижобий самара бериши шубҳасиздир. Айниқса, жумҳурият Ташқи иқтисодий банки ва «Ўзбекистон пахта саноати» идораси бу борадаги ишларини ривожлантиришлари шарт. Жумҳуриятимиз пахтасини меҳнаткашларнинг фидокорона меҳнати туфайли етиштирилган ҳосилни уларнинг манфаатларига мос равишда баҳолаш имконини кўпроқ қидириш керак. Шундагина жумҳуриятимиз иқтисодий мустақилликнинг амалдаги натижаларига эришади.

Нуриддин МУСАЕВ,
тарих фанлари номзоди
Рисолат ЭШМУРОВА,
ўқитувчи

НОИБЛАРМИ? ҚУРУВЧИЛАРМИ?

Қайта қуриш ва ошкоралик шабадалари эсгунча бўлган даврни турғунлик деб атаёмиз. Хўш, турғунлик даврида Иттифок, жумҳурият, вилоят, ноҳия ва қишлоқ шўроларига сайланган, аниқроғи, юқоридан сайлаб олинган ноибларимизнинг фаолияти қандай кечди? Аввало, ноибликка номдор ташкилот ёки муассаса раҳбарларининг номзодлари тавсия қилинарди. Хоҳлаймизми, йўқми, буни биров биздан сўраб ўтирмасди. Тавсия қилиндими — тамом! У — ноибликка сайланиши шарт!

Энг ёмони, кўп йиллар мобайнида, айниқса, қишлоқ аҳли вилоят, ноҳия ва қишлоқ шўроларига сайланадиган ноибларнинг кимлигини билмасдан, кўрмасдан сайлаб юборавардилар. Улар эса омади кулганидан хурсанд бўлиб, сайловчиларини дарров унутарди. Яъни, янаги сайловгача худо пошшо, қабилида иш туттишарди. Халқимизда: «Қорни тўқнинг қорни оч билан нима иши бор», деган нақл бор. Ноибларимизнинг аксарияти шу мақолни ўзларига байроқ қилиб олган эдилар. Бечора халқ эса додини кимга айтишга ҳайрон! Шунинг учун ҳам тараққиётимиз инқирозга юз тутди.

Минг шукурлар бўлсинки, демократик сайловларга, биров бўлса-да, йўл очилди. Сайловчиларимиз 3-4 ва ундан ортиқ бўлажак ноиблардан ўзига ёққанини танлаб олиш ҳуқуқига эришди. Ҳар бир номзод ўз ҳаракат дастурини сайловчиларга маълум қилади, учрашувлар ўтказилади.

Аммо таажжубланарлиси шуки, биздан сайланмоқчи бўлган номзодлар фақат қурилиш ишларини дўндиришга қоп-қоп ваъда беришга уста. Боғча, мактаб, касалхона, ҳаттоки... завод қуриб бераман, дейдилар. Масалан, 232-Қўкдала сайлов ҳудудидан Ўзбекистон Халқ ноиблигига Абдул Турдиевнинг номзоди ўтди. У ўз ҳаракат дастурида беш йил муддатда ҳудудига қарашли барча қишлоқларни табиий газ билан таъминлашга ваъда бериб юборди. Афсуски, ваъданинг вафосини кўрмаймиз. Қолаверса, ноибимиз сайланишдан илгари бир дунё қурилиш ишларини ҳам бажараман деб оғиз кўпиртирганди. Аҳвол эса ўша-ўша! Чироқчидан жумҳурият халқ ноиблигига сайланганларнинг деярли юз фоизи ноҳияда янги-янги қурилишларни бошлаб

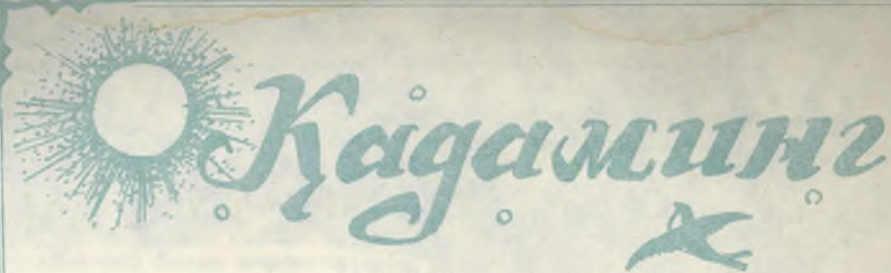
юборишни ваъда қилишган. Уша кўкрагига урган шоввозларимиз ҳам пойтахтдаги йиғинларда мум тишлаб, сукут сақлашдан нарига ўтмаётирлар!

Келинг, дўппини ерга қўйиб, яхшилаб ўйлаб кўрайлик. Битта мактаб, қуриш учун қанчадан-қанча маблағ зарур. Бу бинонинг лойиҳасини марказдан тасдиқдан ўтказиш учун озмунча асаб-бузарликлар, елиб-югуришлар лозим бўлишини бир хомчўт қилиб кўринг-а. Тасдиқдан ўтса-ку, нур устига аъло нур, борди-ю, ўтмаса-чи? Оддийгина мактаб қуришга ойлар эмас, йиллар, ўн йиллар камлик қилаётир. Сизга яна бир мисол, вилоят шўросига Шўрқудуқ сайлов ҳудудидан ўртоқ Эркул Зикрияевни ноибликка сайлаган эдик. Ноибдан омонат турган мактаб биносини тузатишга ёрдам беришини сўраб бир неча маротаба мурожаат қилдик. У киши бу масала билан батафсил шуғулланди. Кимларга сим қоқмади, кимларга кўз ёш қилмади, дейсиз, қаёқда? Ҳеч бир амалдордан садо чиқмади. Тўғриси, ноибимизнинг аҳволига жуда ачиниб кетдим. Эҳ, қўл калталиги қурсин!

Яна шу нарсани қўшимча қилмоқчи эдимки, ноибларимиз тоғтоғ ваъдаларни қилмасдан ўз сайловчилари олдида мунтазам ҳисоб бериб туришсин! Шубҳасиз, янгидан-янги қурилиш иншоотлари бизга сув билан ҳавадай зарур. Бироқ ноибларимизнинг қўлидан биров нарса келмас экан, аравани қуруқ олиб қочишларига на ҳожат! Мантиқан ўйлаганда ҳам, ноибларимиз фақат қурилиш ишларига шўнгиб кетса, йиллар бўйи халқимизни эзиб келаётган муаммолар қақидда ким қайғуради, ким жон куйдиради? Қанчадан-қанча муаммолар тахлами бузилмасдан, ўз ечимини кутиб ётибди, ахир. Экология дейсизми, ишсизлик дейсизми, пахта таннархисининг ниҳоятда пастлиги...

Хуллас, ўз ечимини кутаётган муаммолар гиж-гиж! Бунинг устига, жумҳуриятимизнинг тақдири ҳам муҳтарам ноибларимиз қўлида. Халқнинг истиқболини кўзлаб адолатли қарорлар чиқариш ҳам осон иш эмас. Елғон ваъдалар билан эса халқ қорнини тўйғизиш бўлмайди!!!

Нишон ЖАББОРОВ,
Қашқадарё вилояти, Чироқчи ноҳияси, И. Мўминов номи мактаб директори

Кўтилуз келсин, наврўз

Наврўзи олам — яшариш, янгилик, кўркамлик ва покизалик фаслидир. Бунда кўнгилларга сурур, кўзларга қувонч, юзларга мамнулик, тақдирларга толе бахт бўлиб сингади. Ҳамма нарсанда яшариш рамзи ўз зухурини топади.

Ҳар йили ушбу қадим байрамни бутун Ўрта Осиё халқлари бу ўлкаларда яшаётган барча миллат вакиллари — ўзбеги қозок, тожигу туркман, қорақалпоғу қирғизу уйғур, татару руслар ҳамма расм-русмларни ўрнига қўйиб, кутиб олишади. Айниқса сўнгги йилларда мана шундай бахтли онлар пешонамизга битди. Бу ўзлигимизни англаш, қадрига етиш рамзидир. Ўлкамизда Наврўз тантаналари бир ой давом этади. Шу даврда араз-гиналар унутилади. Одамлар бир-бирига ширин муомалада бўлишади. Яхши сўзлар айтишиб, диллардаги губорларни аритишади. Чегара билмас, ғаразсиз дўстлик барқарор бўлади. Дўстлар, қадрдонлар, қўни-қўшнилар бир-бирини кириб келаётган янги йил янада қут-баракали, тўкин-сочинли келишини раво кўриб, тилаклар билдирадилар.

Кўчаларда, гузарлару овулларда, дала-тузларда, хуллас, ҳамма-ҳамма жойда янги йил сайли авжига чиқади. Еш-яланглар ўйин кулгини, полвонлар кураш-кўшкарини давом эттирадилар, момолар қизу-жувонларни ёнларига олиб, сумалак тайёрлашни бошлаб юборадилар.

Хуллас, янги йил барча хонадонларга бахт олиб келсин, қўй йилимиз тинчлик ва осойишталик йили бўлсин. Хирмонлар донга тўлсин, имонлар бут, кўнгиллар равшан бўлсин, дастурхондан қут-барака аримасин.

Сураткашлар А. Караваев,
И. Хўжаев (ЎзТАГ)

Олбату жаҳонни тўлдириб нурга,
Наврўзжон, бу йилги келишим бошқа.

ҲИҚМАТ БАҲШИ

Самарқандда Наврўз сайли.

„Лисон ут-тайр“

Малик ОРИПОВ,
филология фанлари доктори

“**Л**исон ут-тайр» буюк шоир умрининг сўнгги йилларида 1499 йили ёзилган фалсафий-ахлоқий мазмундаги дostonдир. Бу асар форс шоири Фаридуудин Атторнинг «Мантиқ ут-тайр»ига жавоб тарзида туркий тилда битилган. Унда Алишер Навоий ўзининг ижодий йўли ва ҳаёт тажрибасини яқунлаш асосида ғоявий изланишларини ва атроф-муҳитдаги воқеаларга муносабатини ифодалайди.

Ғоявий мазмунига кўра «Лисон ут-тайр» мажозий дostonдир: у икки йўналишга. Ташқи жиҳатдан — зоҳиран Навоий Шарқда кенг тарқалган қушлар тили ривоятдан фойдаланиб, қушларнинг ўз подшоҳи Симуруғни излаб қилган сафарини ва шу жараёнда уларнинг кечирган саргузаштларини, сермашаққат йўлини тасвирлайди. Лекин ўзининг яширин, ички, ботиний мазмунига кўра асарда инсон руҳининг Илк манба, Илк ибтидо-худога кўчирилиши, у билан қўшилиш жараёни ифодаланади. Ботинийлик тасаввуф таълимоти билан боғлиқ. Тасаввуфда инсоннинг маънавий такомилликка эришиши унинг ўз нафсини дунёвий эҳтирослардан, ахлоқий иллатлардан тозалаш йўли билан амалга оширилиши тасаввур қилинади. Бу сўфийлик, дарвишлик йўли сулук деб аталади. Кўпинча тариқатларда сулук тўрт манзил (бекат, босқич)дан таркиб топади: шарият, риёзат (баъзан тариқат ҳам дейилади), маърифат ва ҳақиқат. Одатда кўпчилик солиқлар (сулук йўлидагилар) биринчи ёки иккинчи манзилга эришадилар. Учинчи манзил — маърифатга эришганлар орифлар (худони таниганлар, донолар) Устод унвонига муяссар бўлиб, муршидлар ёки пирлар ҳисобланадилар. Ҳақиқат манзилига етган солиқлар худо билан мулоқотда бўлувчилар — восиллар деб аталади. Солиқнинг маънавий камолатга етиш йўли (сулук) «Лисон ут-тайр»да қушларнинг машаққатли ва жуда кўп азобларга дуч келган ғаройиб сафарига рамзий ифодаланади. Ф. Аттор руҳнинг илоҳий манбага етиш жараёнини етти манзилга ажратади. Алишер Навоий ҳам қушларнинг Симуруғ васлига етишини етти водий (манзил) таърифидан изоҳлайди.

Дostonнинг мажозий характери ундаги қушлар тимсолларининг шартли, рамзийлигини белгилайди. Масалан, Симуруғ худонинг рамзий тимсоли, Ҳуд-Ҳуд сулук йўлидаги муридларга, солиқларга раҳнамолик қилувчи муршиддир. Чаманзорда тўпланиб бир-бирлари билан ўрин, мартаба таллашиб жанжал қилган қушлар тўдаси — маърифат ва ҳақиқатдан узоқ, ҳар хил иллатларга мойил жоҳил ва нодон кишиларнинг рамзий тимсолларидир. Қушларнинг ҳар бири инсон шахсига хос муайян бир иллатнинг ифодасидир: қузғун — очкўзлик ва шафқатсизлик рамзи, бургут — такаббурлик ва манманлик, товус — мақтанчоқлик ва ҳасадгўйлик, булбул — назокат ва нафосат рамзидир. Ҳуд-

Ҳуд қушлар билан суҳбатларида мана шу иллатлардан қутулиш учун улар Симуруғни излаб сафарга чиқишларини тушунтиради. Сафарнинг ниҳоясида ўттизта қуш Ҳуд-Ҳуд раҳнамолигида охириги манзил — фақру фано водийсига етиб келади, лекин у ерда ҳеч қандай Симуруғ йўқ экан: «си мурғ» форсча «ўттиз қуш» демакдир. Бундан шундай хулоса чиқдики, худо ҳар бир инсоннинг дилидадир, уни билиш учун одам ўзини ўзи англаб етмоғи лозим: худшунос — худошунос, яъни ўзини таниган Яратувчини танийди, дейилади.

Асарнинг ички мазмуни ва ташқи шакли ҳақида Навоий ёзади:

*Онглоким сўз ўзга, маъни ўзгадур,
Маъни онгмос шогил ўлким сўзгадур.
Бўйла маъниким манга бўлди, аён,
Айладим қушлар тили бирла баён.*

Дostonнинг ички маъноси инсон руҳининг покланиши, унинг Илк манбага қўшилиши ифодалашдан иборатдир. Унга «Фоний» тахаллуси билан имзо чекилиши ҳам шоирнинг ўз устози Аттор билан маънавий яқинлигининг ифодасидир. Бу ҳақда Навоий шундай дейди:

*Туркий услуб эрди ҳам бу дoston,
Топқудек эрди Навоийдин нишон.*

*Бу рақамда Фоний айларга лақаб,
Масгамаъ бўлгонга айтурман сабаб.*

*Ким бу дафтар назмидин кулли мурад,
Чунки муржеъ майли эрдию маод.*

*Мунда Фоний бўлмай иш ўлмас тамом,
Фоний ондин топти назмим ихтимом.*

«Лисон ут-тайр» дostonи ўзининг ғоявий маъносига кўра мусулмон Шарқда кенг тақалган таълимот — ваҳдат ул-вужудга асосланади. Ваҳдат ул-вужуд борлигининг, атрофдаги дунёнинг бирлиги ҳақидаги фалсафий таълимотдир. Унга кўра, мавжуд нарсаларнинг ҳаммаси ҳақ таолонинг ягона вужудидан иборат, деб тушунтирилади. Худонинг зот сифатлари аҳад, аввал, абад, азал ғойибот оламига мансубдир, лекин у шаҳодат оламида (моддий дунёда) ўзининг зоҳир сифатлари — жамол, жалол, камол орқали турли шайъа ва ҳодисаларда кўришиб туради (жилваланади). Демак, моддий дунё ўзининг моҳиятига, зотиға кўра ягона ибтидо руҳдан иборатдир. Худди мавж (тўлқин), хубоб (кўпик), гирдоб, қатра ва жало (шудринг, шабнам)ларнинг манбаи фақат сувдан таркиб топгани каби худо ҳам барча нарсаларнинг илк манбаи сифатида денгизга қиёс қилинади. Биз идрок этиб турган дунё, ундаги хилма-хил ҳодисалар ҳақиқий борлиқ (вужуд) эмас, балки унинг жилвасидир, яъни моддий борлиқ ҳақиқий вужуднинг ойнадаги ифодаси, деб фараз қилинади.

Шундай тасаввурлар асосида илоҳиёт билан коинот ўртасида муайян бир боғланиш, алоқадорлик мавжудлиги эътироф этилади, улар ўртасида уйғунлик, мутаносиблик мавжудлиги тўғрисида ғоя илгари сурилади. Шарқ мутафаккирлари Форобий, Ибн

Сино, Беруний ва уларнинг издошлари, жумладан мутасаввифлар ҳам, моддий дунёнинг ҳақиқий моҳияти (зоти) ягонадир, у ҳам бўлса худодан (Биринчи сабабдан, Аввалдан, Биринчи моҳиятдан) иборатдир, деб қараганлар. Коинот илоҳиётнинг намоён бўлиши, кўриниши учун бир кўзгу (миръот)дир, дейдилар. Муҳиддин Ибн Арабий Андалусий (XIII аср) мавжуд дунё — ҳақиқатнинг ўзидир, унинг атрофдаги борлиқда турли ҳодисаларда ифодаланиши, унда ҳам фазо, ҳам вақтда намоён бўлишидир, деб шарҳлайди. Борлиқ руҳий олам (ақлий кулл)дан аста-секин мумкинот оламининг тажаллиёт жараёнида пайдо бўлишининг натижасидир. Руҳий олам ёки ботиний оламдан зоҳир оламга ўтиш жараёни олти босқич (таназулат-и ситта) орқали намоён бўлади. Инсон руҳи худони билиш (маърифат) йўлида зоҳир оламдан мутлақ ҳақиқатга олти босқич (манзил) орқали кўтарилади. Тасаввуфнинг айрим оқимларида, юқоридики қайд қилинганидек, бу жараён тўрт манзилни ичига олади. Аттор таълимотида таназулат етти манзилдан иборат. «Лисон ут-тайр» дostonида инсон руҳининг Ҳақиқат (Симуруғ)га кўтарилишида етти водийдан ўтиши тасвирланади.

Ваҳдат ул-вужуд таълимоти кўпгина диний ақидаларни, ижтимоий ва ахлоқий қарашларни қайта идрок этиш, уларга бошқача ёндашиш имконини туғдиради ва ҳурфиқрилиқка йўл очиб беради. Хусусан, ўрта аср фалсафий шеърлятида ваҳдат ул-вужуд назарияси ишқ мавзусида ўзининг ҳар тамонлама ифодасини топди.

Шоирнинг фикрича, коинот мутлақ, абадий гўзалликни билиш ойнасидир, унинг жилвасидир. Илоҳ тажаллиёти коинотнинг барча ҳуснлари билан безалгандир. Чунончи, инсон бу гўзалликка мафтун бўлган ошиқдир, ишқ эса инсон кўнглининг ўчмас машъалидир. Мана шу гўзаллик ичида бунёдга келган инсон ўз Яратувчисини фақат ҳусн-нигор шаклидагина тасаввур этади. Бу гўзалликнинг барча зоҳир сифатлари табиат шайъаларида жилваланади. У инсонни мафтун этиб ҳаяжонлантиради ва дунёдаги ҳамма нарсаларда Бирликни сезиш, Мутлақни идрок қилиш имконини беради. Инсон учун бу гўзалликнинг ўзи ҳам ишқ, ҳам ёрдыр. Бу хилдаги фикрларни «Хамса» дostonларида, Навоийнинг лирикасида учратишимиз мумкин. «Лисон ут-тайр» дostonида Ҳуд-Ҳуд қушларнинг Симуруғ (худо) тўғрисида берган саволига жавобан унинг намоён бўлиши қуйидагича тасвирланади:

*Истади ҳуснига ошиқликни фoш,
Кўзгу пайдо қилди андоқким қуёш.*

*Токи онда жилвае ноз айлагай,
Ҳуснига ошиқлик оғоз айлагай.*

*Бўлди у кўзгу кўнгул, эй аҳли дил,
Ким ҳақ анда жилва айлар муттасил.*

*Ул қилибон жилваи ҳусн ошкор,
Сен кўнгул бирла анга ойнадор!*

досмонин хайқинга

Навоийнинг илоҳиёт ва коинот ҳақидаги мулоҳазаларида худо илк манба сифатида Бирлик (аҳадият)дан иборатдир. Бошқа мавжуд нарсаларнинг ҳаммаси (кўплик) эса унинг зоҳир сифатлари ёки жилоси деб тасаввур қилинади. Бу ҳақда шоир қуйидагича фикр қилади:

*Бирлик ойинида зогидир онинг,
Лек мингдин кўп сифотидир онинг.*

*Ул сифат офок оро шое бўлуб,
Барча онинг зогига рожеъ бўлуб.*

Ваҳдат ул-вужудга асосланган ҳолда Навоий худони соф бир ижодкорлик, ҳамма нарсаларнинг илк манбаи, мутлақ ибтидо, сўнгсиз ва чексиз абадийлик, деб тасаввур қилади. Унинг ташқи кўриниши — коинотдир. Бу икки олам — олами ғайб (олами ботин) ва олами шаҳодат (олами зоҳир) ўртасида муайян боғланиш ва уйғунлик мавжуддир. Илоҳиёт коинот устида ҳукмронлик қилувчи бир сирли ғайритабиий кучдан ундаги барча инкишоф (ривожланиш) ва яратилишининг бир ички қонуниятига айланади. Моҳият жиҳатдан илоҳиёт, коинот ва инсоннинг бир бутунлиги ғояси илгари сурилади. «Лисон ут-тайр» достонининг ички маъноси мана шу ғояни ифодалашдан иборатдир. Сафар жараёнида қушлар Ҳуд-Ҳудга шариатнинг у ёки бу ақидаларига доир саволлар беришади. Унинг жавобларида бу саволлар эркин фикрлик руҳида талқин этилиб, диний ақидалар муҳим ахлоқий маъно касб этади. Достонда муҳим ахлоқий, фалсафий ва диний масалалар ташқи жиҳатдан қизиқарли ҳикоятлар, латифалар, мажозий тимсол ва ривоятлар орқали баён этилади. Масалан, қушлардан бири шундай савол беради: «Лаънати Иблис мени доимо васвасага солиб, ножўя хаёлларни кўнглумга келтиради, ундан қутилиш чораси нимада?» Ҳуд-Ҳуд айтадики, Иблис ғайритабиий куч эмас, балки ўз нафсинг ва хулқингдаги иллатларнинг ифодасидир, чунки сенинг кўнглинг (қалбинг) кибру гурур ва нуқсонларга тўлиб-тошган, уларни кўрган шайтоннинг ўзи ҳам кўрқиб, чўлбиёбонга қочган бўлур эди. Иблис — бу инсоннинг нафс балосига учраганлигидир, ундан қутилиш йўли нафени тийишдадир.

*Қайси ишдинким етар нафсингга ком,
Топар ондин комини шайтон мудом.*

*Нафс ҳукми бирлаким қилсанг ҳар иш
Иржаюр ул комдин шайтонга тиш.*

Демак, инсон аввало ўзидаги иллатларни бартараф қилиши керак. Бунинг учун ундан жоҳилликдан маърифатга, ёмонликдан яхшиликка ўтиш талаб қилинади. Достонда қушлар худони билиш мумкинми ёки мумкин эмасми, худо билан инсон ўртасидаги нисбатлик, денгиз билан қатра ўртасидаги боғланиш қандай қонунга асосланади, деган саволларни берадилар. Ҳуд-Ҳуд ўз жавобида Симург (худо)нинг ҳикматидан ҳеч ким воқиф бўлмайди, уни билишга инсон ақли етмайди, дейди:

*Нақшу рангидин хирад огоҳ йўқ,
Гофил эрконга хирад икроҳ йўқ.*

*Ким хирад идрокидин афзундур ул,
Мундин идрокига топмас ақл йўқ.*

Тасаввуфда Оллоҳнинг исмлари бўлмиш жамол, жалол, камол истилоҳалари ваҳдат вужуд руҳида худонинг табиат шайъаларида намён бўлиш сифатлари (зоҳир сифатлари) деб шарҳланади. Масалан, Жамолуллоҳ (Оллоҳ жамоли, нигорининг кўриниши) истилоҳи Қуръонда худо жамолининг жаннатда зухур этилишининг ифодаси. Тасаввуфда бу тушунча зоҳир исмининг тажаллиси, яъни худонинг зоҳир сифатларининг дунёро нарсаларда кўринишидир. Чунончи, тасаввуфда диний ақидалар кўпинча ахлоқий-фалсафий маъноларда талқин этилади. Одатдаги диний эътиқодга кўра, тоат-ибодат биринчи ўринга қўйилади, инсоннинг маънавий қиёфаси унинг тақводорлиги билан белгиланади. Тасаввуф эса диннинг маънавий-ахлоқий томонларини биринчи ўринга қўяркан, инсоннинг қиёфаси унинг ахлоқий поклиги ва яхши қилмишлари билан ўлчанади, деган фикрни илгари суради. Шу хусусда мутасаввифлар, жумладан Алишер Навоий ҳам, риёкор, мунофиқ шайхларни танқид қиладилар ва уларнинг сохта тақводорлигини фош этадилар. Мазкур ғоя асосида тасаввуфнинг худони билиш, унинг моҳиятини англаш ҳамда васлига етиш тўғрисида муҳим ақида — инсон худога шахсий муҳаббати орқали эришиши мумкин, деган қараш шаклланади. Бу ғояни ифодалаш учун тасаввуф шеърлятида махсус истилоҳлар силсиласи ишлаб чиқилган. Масалан, май, майфуруш, ринд, ёр, бут, санам, мугбача, париваш, соқий, булбул ва гул, парвона ва чироқ, томчининг денгизга интилиши сингари иборалар ва ўхшатишлар инсоннинг, аниқроғи солиқ, суфий, дарвишнинг мутлақ гўзалликка, илоҳий камолатга етиш орзумидларининг рамзий ифодасидир. Томчининг денгизга интилиши, унга қўшилиш орзуси «Лисон ут-тайр» достонидида қушларнинг афсонавий Симургни қидириш сафарига рамзий-мажозий тарзда ифодаланган. Аммо инсон худо васлига ўзининг амалий ҳаракатлари, ахлоқий софлиги, билими билан етишиши мумкин. Бу — анча машаққатли иш эканлиги, унга эришиш учун кўп азоб-уқубатларни бошдан кечиришга тўғри келиши қайд қилинади:

*Лек мундоқ шоҳга васл осон эмас,
Истамай кўп саъй ила илкон эмас.*

*Йўлида етса талабдин минг тоаб,
Ҳам анга етмас киши қилмай талаб.*

Мутасаввифлар худони ақл (хирад) билан, мантиқий мулоҳазалар билан исбот этиш мумкин эмас, лекин унинг мавжудлигини инсон ўз атрофидаги ҳодисаларни кузатиш, мушоҳада қилиш орқали сезиши, идрок этиши мумкин, деб қарайдилар. Чунки худо атрофдаги барча нарсаларда зухур этаркан, у инсоннинг қалбида ҳам ўз аксини топади. Демак, инсон уни ўз қалбидан қидириши мумкин: худо ҳар кимнинг қалбидадир.

Лекин уни топиш, сезиш инсондан риёзат (қалбни тозалаш) маърифат ва ҳақиқат сари интилишни талаб қилади. Бу ҳақда «Қушларнинг фано хусулидан бақо васлига етго» бобида шундай дейилади:

*Бордур инсон зотида онча шараф,
Ким ёмон ахлоқи этса баргараф.*

*Ўз вужудунга тафаккур айлагил,
Ҳарне истарсен ўзунгдин истагил.*

Кўринадики, сайру риёзат худони танишнинг маърифат йўли бўлиб, тасаввуфда бу йўл илм билан ахлоқий софлик ва маънавий етукликнинг узвий бирлигидан иборатдир. Бу йўлнинг охири манзили — ҳақиқатга етган киши ориф, яъни худонинг моҳиятини англаган, уни таниган маърифатли комил инсон ҳисобланади. Ориф учун барча динлар баробардир: у яхши ва ёмон, куфр ва имон, дайр ва Каъбани бир-бирларидан фарқ этмайди. Бу ҳақда «Лисон ут-тайр» достонининг маърифат водийси васфида батафсил фикр юритилади. Бунда таърифланишича, маърифат йўлида ҳақ (худо)ни билишнинг юз туман минг қўйи-кўчалари бордир. Ҳар бир кимса ўз йўлидан муфтахир (яъни гурурланади, фахрланади, қаноатланади) ўз йўлини айлаб мунхасирдир (ўзига хос йўлида қатъий боради) дейилади. Шунинг учун маърифат водийсида Мусо (пайғамбар) ўз муқолиби (душмани) Фиръавнга роҳрав (ҳамроҳ), Маҳди (Исо пайғамбар) билан Дажжол битта мазҳабда, гарчи биринчиси пайғамбар, иккинчиси эшак бўлса ҳам. У ерда яхшининг ёмон билан, мўъмин ва солиқнинг кофир билан бирга бўлиши одат тусидадир, чунки уларнинг йўлларида ихтилоф бўлса ҳам, лекин мақсадлари битта — ҳақ (худо)ни билишдир.

Бу хил ғоявий йўналишдан эркин фикрликнинг муҳим ақида — барча динларнинг моҳият жиҳатдан тенглиги тўғрисидаги қараш келиб чиқади: ҳамма динлар ташқи кўринишдагина бир-бирларидан фарқланадилар, лекин уларнинг ҳаммаси битта мақсад — худога олиб келувчи турли йўллар, холос. Бу ҳақда достонда шундай дейилади:

*Мунда солиқка тафовут бўлди фош,
Анга меҳробу мунга бут бўлди фош.*

*Бўлди ўз ирфони ҳар кимга сифат,
Кўп тафовут қилди пайдо маърифат.*

Демак, маърифат йўлида ҳар кимнинг эришган билими ўзига сифатдир. Бу йўлдагилар ўртасида тафовут бўлса ҳам, лекин ҳаммасининг мақсади бирдир, деган ғоя Ҳиндистонда кўрларнинг фил билан учрашуви ҳақидаги гўзал ҳикоятда ўзининг бадий ифодасини топган. Унда ҳикоя қили-

(Давоми 13 бетда)

Х

аттотлик қадим шарқ санъатининг беҳад камол топган турларидан бири ҳисобланади. Урта Осиё хаттотлик санъатининг эса бой тарихи бор.

XIV—XV асрларда ўлкамиз китобатчилигининг равнақи беқиёс бўлди. Бу даврларда умуман дунёда китоб чоп этадиган босма-хоналар йўқ эди. Шунинг учун ҳам, айниқса Шарқда хаттотлик санъатига қизиқиш ҳамда хаттотларга эҳтиёж ниҳоятда катта бўлган. Адабиёт ва илм аҳли яратган бебаҳо асарлар котиблар меҳнатининг шарофати билан бизгача етиб келди. Бу қўлёзма асарлар ўзбек адабиётшунослиги ва тилшунослиги учун тадқиқот манбаи бўлиб хизмат қилади.

Маълумки, бундай қўлёзма асарлар Мовароуннаҳр ва Хуросонда, илм-фан ривож топган деярли ҳамма шаҳарларда машҳур хаттотлар томонидан кўп нусхада китобат қилинган. Асосан, Ҳирот, Бухоро, Самарқанд, Шаҳрисабз, Тошкент, Хива, Балх, Машҳад, Қўқон ва бошқа жуда кўп илм-фан ва маданият ўчоқларида кўчирилган. Булар ҳозирда чет эл қўлёзма фондларида, чунончи, Лондон, Истамбул, Техрон, Оксфорд, Кембриж, Берлин, Париж, Мюнхен, Нью-Йорк, Рим, Дублин, Кобул каби шаҳарларда, шунингдек, мамлакатимиздаги Москва, Тошкент, Боку, Олма-ота, Ленинград, Душанбе ва бошқа шаҳарларнинг кутубхоналарида сақланаётир.

Қадим Шарқ қўлёзмалари орасида Мир Алишер Навоий асарлари салмоқли ўрин эгаллайди.

Навоий ижодини ўрганиш, асарларини оққа кўчириш унинг ўз замонасидаёқ бошланган. Унинг асарлари ўзи яшаб турган юртдагина эмас, балки бир қанча хорижий мамлакатларда ҳам дастхат сифатида кенг тарқалган эди. Жумладан, шоир «Хамса» устида ишлаганда унинг ёзиб тугатилган қисмини пешма-пеш машҳур хаттот Абдужамил котиб оққа кўчирганди. Шоир ўзининг йирик тазкираси «Мажолисуннафоис» асарида хаттотлик санъатига юқори баҳо бериб, уни пухта эгаллаган Султон Али Машҳадий, Мавлоно Соёмий, Мавлоно Сайфий, Мавлоно Шер Али, Шайхзода Пуроний, Мавлоно Войсий, Мавлоно Қотибий ва Абдужамил котиб Ҳиротий каби машҳур котибларни фахр билан тилга олади. Шуниси диққатга сазоворки, бизгача етиб келган Алишер Навоий асарлари қўлёзмаларининг жуда кўпчилиги қадимий илм-фан масканлари Бухоро ва Шаҳрисабзда китобат қилинган. Қавомиддин Муниров ва Абдулла Носиров каби шарқшунослар тартиб берган «Алишер Навоий қўлёзма асарлари каталоги» (Тошкент, 1970)даги рўйхат ана шундан далолат беради.

XIV—XIX асрлар Бухорода санъатнинг барча турлари кенг ривож топган давр бўлди. Бу ерда хаттотлик санъатининг мак-

Навоий Хаттотлари

таби вужудга келди. Пирмуҳаммад Сўфи Бухорий (XV аср), Мираз Бухорий (XV аср), Султон Муҳаммад Бухорий (XV аср), Абдурахмон Барқий Мунший (XV аср), Мирали Ҳиравий (XVI аср), Саид Абдулло Бухорий (XVI аср), хаттотлик назарияси тўғрисида китоб ёзган олим ва хаттот Дарвиш Муҳаммад ибн Дўстмуҳаммад Бухорий (XVI аср), Мавлоно Иноятилло котиб (XVII аср), Мирза Абдурахмон (XVIII аср), Фозил Девона (XIX аср), маърифатпарвар адиб ва олим Аҳмад Дониш ва бошқалар Мовароуннаҳрнинг машҳур хушхат хаттотлари сифатида Бухорода қалам сурдилар.

Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар бўлимида Алишер Навоий асарларининг 500 дан ортиқ қўлёзма нусхалари сақланаётир. Шундан 120 нусха бухоролик машҳур хаттотлар дастхатига мансуб. Жумладан, «Хазойин ул маоний» асарининг қирққа яқин нусхаси, «Хамса»нинг йигирма етти нусхаси Бухорода кўчирилган. Булардан ташқари, «Хамса»даги «Ҳайрат ул-аброр» достони 1838—1839 йилларда Саййид Нафас томонидан кўчирилган. «Лайли ва Мажнун» достони 1829—1830 йили Муҳаммад Ражаб ибн Абдували томонидан, «Сабъаи сайёр» достони Муҳаммад Латиф ибн Муҳаммад Шариф томонидан XIX асрда Бухорода алоҳида китобат қилинган.

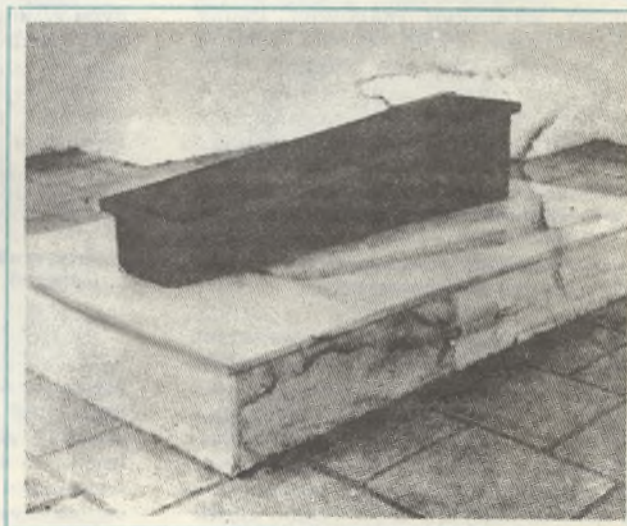
Алишер Навоий умрининг сўнгги йилларида ёзган «Лисон ут-тайр» асарининг ўндан ортиқ нусхаси Бухорода китоб ҳолига келтирилган. У «Мажолис унафоис», «Мезон ул-авзон», «Тарихи анбиё ва ҳукамо», «Хамсат ул-мутахаййирин», «Вақфия», «Тарихи мулуки Ажам», «Арбаин», «Рисолаи муаммо» каби асарлари кўплаб нусхада кўчирилган.

Алишер Навоийнинг шўролар даврида нашр этилган асарлари, уларнинг илмий-танқидий матнлари мазкур қўлёзма нусхалар

асосида амалга ошириб келинмоқда. Масалан, навоийшунос олим Иззат Султон Алишер Навоийнинг «Мезон ул-авзон» асари танқидий матнини тузишда бешта қўлёзма нусхадан фойдаланган. Танқидий матнга бу қўлёзмаларнинг тўрттаси асос қилиб олинган. Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида 3902-инвентар рақами билан сақланаётган нусха эса таянч қилиб олинган. Бу нусха Оллоқули ибн мулло Даргоҳқули томонидан 1801—1802 йилларда Бухорода кўчирилгандир.

Кеш номи билан машҳур бўлган Шаҳрисабзда наққошлик ва хаттотлик санъати қадим анъаналарга эга. Бу шаҳарда ноёб истеъдодли санъаткорлар яшаб ижод этганлар. Биргина XIX асрда яшаган Юнусўжа котиб Кеший, Муқимжон Мирза Ибодулло, Мулло Шералибек Шаҳрисабзий Яҳёўжа ибн Юнусўжа котиб, Ермуҳаммад Қори Шаҳрисабзий, Абулқаюм котиб, Муҳаммад Юнусўжа ўғли Бобоўжа Шаҳрисабзий, Тўрахўжа ибн

Собирхўжа Кеший, Муҳаммад Обиджон ибн Носиржон Шаҳрисабзий каби машҳур хаттотлар Алишер Навоийнинг ўнлаб асарларини китобат этганлар. Шаҳрисабзда Алишер Навоийнинг «Хазойин ул-маоний», «Хамса», «Лисон ут-тайр», «Тарихи мулуки Ажам» каби асарлари хушхат дастхат билан оққа кўчирилган. Ҳозир Беруний номи Шарқшунослик институтида Навоийнинг Шаҳрисабзда кўчирилган ўттизга яқин ноёб нусхалари сақланмоқда. Масалан, 1874—1875 йилларда мулло Муҳаммад Шералибек Шаҳрисабзий томонидан шоирнинг «Хазойин ул-маоний» асари настаълиқ хатида қора тушда кўчирилган. «Хамса» эса 1833—1834 йилларда Абулқаюм котиб ва Муҳаммад Юнусўжа ибн Бобоўжа Шаҳрисабзий томонидан оққа кўчирилган. Бу нусха Алишер Навоий «Хамса»сининг XIX асрда кўчирилган нусхаларидан анча тўлиқ ва мукамаллиги билан ажралиб туради. «Лисон ут-тайр» 1823—1824 йилларда Ермуҳаммад қори Шаҳрисабзий томонидан нас-

Ҳирот. Буюк мутафаккир Алишер Навоийнинг қабри.

таълиқ хатида қора сиёҳда кўчирилган.

Шаҳрисабзда хаттотлик санъати анъаналари бизнинг кунларимизгача давом этиб келмоқда. Шўролар замонида улар турли таҳқирлар оқибатида ноёб истеъдодларини тўла намоён этолмаган бўлсалар-да, хаттотлик мактабини яширин равишда давом эттирганлар.

Файзулла махсум Хўжаев (Равнақий), Мулла Абдужалил Абдуҷамил ўғли, Абдусаломхон Абдулҳақ ўғли, Мулла Умар котиб, Абдулла қори Гулшаний, Қори Пўлатхон, Мулла Шоймардонқул котиб, Қори Асад, Мулла Ҳофизхон, Мулла Насриддин Саҳҳоб, Абдусаттор махсум ва бошқалар хаттотлик мактабини давом эттириб, Алишер Навоийнинг ҳикоят, ғазал ва дostonларидан эски ўзбек ёзувининг насх, настаълиқ, хати шикаста, таълиқ, риқоъ, товқеъ, сулс каби хат турларида ёзиб, фарзандлари ва дўст-биродарларига мерос қолдирдилар. Улар махфий тарзда шогирдлар ҳам тайёрладилар. Файзулла махсум Равнақийнинг ўттизга яқин шогирдлари бор эди. У кишининг шогирдларидан Норбобо Саттор ўғли, Парда Халифа, собиқ Шаҳрисабз меъмори бўлиб ишлаган Қодиров ва бошқалар ҳозир ҳам бу ерда истиқомат қилиб, турли хат услубларда қалам сурмоқдалар. Хаттот Файзулла махсум Равнақийнинг шогирдларидан бири, хуснихат соҳиби, хатнинг мураккаб турларини ўзлаштириб олган Сайфиддин Рафиддиновдир. У ҳозирги пайтда хаттотлик санъати ва XIV—XV асрлар адабий мероси бўйича илмий тадқиқот олиб бормоқда.

Ешлиқдан хат ва хаттотлик сирларини меҳр қўйиб ўзлаштирган Пўлат қори ва Файзулла махсум каби билимдон хаттотларнинг таълимини олган мулла Жалолоддин Маллахон ўғли ҳозирда Шаҳрисабздаги Ҳазрати Имом масжидида имом ноибдир. У эндиликда хаттотлик санъати, қироат илми ва қуръони карим таълимоти билимдонларидан бири сифатида танилди. У ҳозир халқимиз унутиш даражасига бориб қолган эски ўзбек ёзуви сирларини, қадимий қўлёзмаларни, эскича хат ёзиш услубларини ёшларга ўргатишдек шарафли вазифа билан машғулдир. Шунингдек, мулла Жалолоддин Қулхўжа Аҳмад Ясавий «Ҳикматлар»и, Рабғўзийнинг «Қиссаи Рабғўзий», «Уғузнома» каби кам ўрганилган туркий асарларни ҳамда Отойи, Саккокий, Лутфий, Навоий, Бобур асарларини дастхат нусхаларда ўқишда ёшларга ҳомийлик қилмоқда.

Хуллас, Шарқнинг буюк шоири Алишер Навоий асарларининг жаҳоний шуҳратида бухоролик ва шаҳрисабзлик адабиёт мухлислари — машҳур хаттотларнинг муносиб ҳиссаси бор. Бу қўлёзмалар ўқувчига ранг-баранг маълумотлар бериш билан бирга Навоий асарларини мукамал ўрганишда ижобий рол ўйнаб келмоқда. Аслида Алишер Навоий хаттотлари маҳорати алоҳида тадқиқот мавзудир.

Зиёдулла ҲАМИДОВ,
филология фаилари номзоди

ОҚ ҚАНОТ

Уйимизда катта эди,
Болаликнинг бозори.
Оқ қанот сен асов эдинг,
Менчи, жуда безори.

Эсингдами, ўйнар эдик,
Чарчаш нима билмасдик.
Капалагу қушлар тинар,
Бизлар сира тинмасдик.

Мана бугун улғайибсан,
От бўлибсан, келишган.
Учар бўлсанг қанот сенга
Олтин ёлу темир тан.

Кел ўпайин, оппоқ отим,
Кел ўпайин, Оқ қанот,
Манглайига муҳаббатим
Муҳр бўлган хоназот.

Тақдир мени сендан олис
Шаҳарларга йўллади.
Омадми ё ўша жилдсиз
Китобларми қўллади.

Ана, бизни чорлапти
Кураш, пойга, матонат,
Она юртнинг оқ тузини
Оқлашимиз жуда шарт.

Билки, кураш бўлган жойда
Сўзсиз рақиб бўлади.
Рақибларинг гирром келса,
Баъзан таъқиб бўлади.

Шунда менинг юрагимда,
Қон гупирар сертуғён.
Сенинг эса тугёнгдан
Ўт чақнаши бегумон.

Бахтиёрлик

Кўзларимиз бир кўзгуда жуфтлашди,
Бошимизда айланди-ей, бир чироқ.
Бахт уйини чимилдиқдан ясашди,
Деворлари юз хил рангда, минг қуроқ.
Шўх янгалар айтди қувноқ ўланлар,
— Пилигидан айлансин, — деб, — чироғи.
Ният қилди тўқсон ёшли момолар,
— Қуроғига қурашсин, — деб — қуроғи.
Кейин биз қурошдик, қурошавердик,
Қўрпа қуроқ бўлди, кўрпача қуроқ.
Кун ошдик, ой ошдик, йил ошавердик,
Тоқ бўлдик, жуфт бўлдик ва ундан кўпроқ.
Кўзларимиз бир кўзгуда жуфтлашди.

Тош кулба

(Нурол бобо хотирасига)

Елғиз ўғли отланди жангга,
Шаҳид кетди, қайтиб келмади.
Бир хўрсиниб қўйди, тош кулба,
Унга ҳеч ким парво қилмади.

Кулбанинг пойига тўкилди,
Қон бўлиб онанинг кўз ёши.
Жон бўлиб шифтига отилди
Отанинг энг сўнгги бардоши.

Кун бўйи кулбага суяниб,
Йўқладик отани, ўғилни.
Тош кулба кўксига инграниб,
Жойлади иккинчи қабрни.

Сўнг, учинчи қабр, учинчи,
Келиб, кетиб турди одамлар.
Ҳеч ким ўйламади кулбани
Ва тамом узилди қадамлар.

Абусайд НУР

Тоғларда баҳор

Намхуш ҳаво, чексиз маъво,
Булут парча, парчадир.
Замин узра қуёш бобо
Заррин нури санчадир.
Шивирлайди сокин анҳор
Шивирлаши ширина.
Чўққиларда қизғалдоқлар
Упишар бир-бирини.
Гидам солиб учишар гоҳ,
Гоҳ аргумчоқ — турналар.
Панжаларин бир-бир очиб,
Бойчечаклар турналар.
Қакликларнинг «какир»лаши,
Тўлдиради дарани.
Тошлар тинмай олиб қочар
Чилвирсоч шаршарани.
Янгилдикди гиёҳ, куртак.
Қирлар юзи алвондир.
Янгилдиклар олаמידан
Бир ақида қолгандир.
— Янгилдик, — дер, — барра
ялпиз,
— Яхшилик, — дер, — момолар.
— Омонлик, — дер, —
кўрмагаймиз
Емонлик, — дер момолар.

Илҳом

Тўлғониб, қийналиб, баъзида
Кўзимга келмайди уйқулар.
Қаламим чопади, қоғозга —
Қуйила бошлайди туйғулар.
Ғижимлаб ташлайман қоғозни,
Ёзаман юз марта ўчириб.
Тинчийман битган шеър —
қуёшни,
Уфқ — оқ варақча кўчириб.

* * *

Кўзларингга ёлғон бекинди
Содда дилинг қайга чекинди
Яширолмайд айёрлигини.
Кўз гуноҳкор, кўз гуноҳкор.

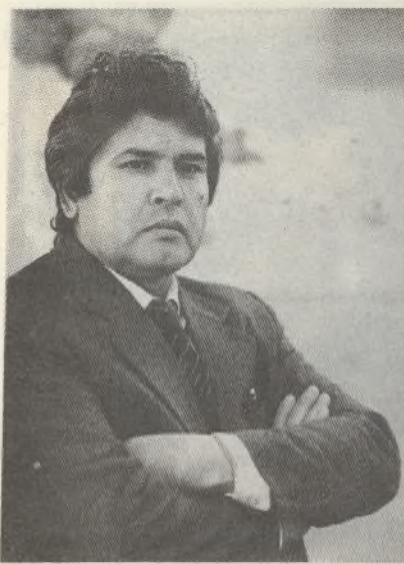
Чопарларинг — сўзларинг чопди,
Мен соддани қийналмай топди.
Елғонингни яширди, ёпди.
Сўз гуноҳкор, сўз гуноҳкор.

Елғон, — дейман, жонимни
қийнаб,
Елғон, — дейман, ҳилватда
йиғлаб,
Елғон!.. дейман, ненидир илғаб
Ким гуноҳкор, ким гуноҳкор?

Майли, сен ҳам энди йиғлаб ол,
Тинмас жонинг, тиглаб, тиглаб
ол,

Гуноҳингни ўзинг илғаб ол!
Мен гуноҳкор, сен гуноҳкор.

Нортўхта ҚИЛИЧЕВ

бўлса керак. Ёки телевизор томоша қилаётгандир... Қизиқ, хотинининг кўнгли сезаётганмикан-а? Сезмас-э! Сезас... даҳшат-ку!

«Дилхирож» тобора авжи пардада янграб, алланечук фитнакор оҳангларга хонани фарқ қилмоқда. Малика эса сочлари белига, бўксасига, оёқларига чулғанган кўйи, тўлғана-тўлғана, минг бир мақому минг бир жилва билан рақс тушмоқда эди. Бир маҳал, Назокат карашма билан Фазлиддиннинг кифтига бош кўйиб, негадир пиқ этиб кулди. Унинг ногаҳоний ҳиринглаши нечундир Диёрбекка таҳқиромуз таъсир қилди. Кейин... ҳаммаси бир зумда рўй берди: кўнглидаги муҳкам ўкинч ўрнини бирдан қаҳру ғазаб забт этаркан, Диёрбек эрта бугундан баттар, индин янаям баттароқ бўлари муқаррарлигини ўйлар-ўйламас, ўртадаги палов тўла чинни товоқни даст кўтарди-ю, мастанавор ўкириб, девордаги қўғдек гиламга урди. Фазлиддин шартта Диёрбекка ташланди ва абжирлик билан бўйинини қайириб, остига босмоқчи бўлди. Диёрбек зарб билан унинг қорнига калла урди. У коптокдек отилиб кетиб, тошойнага урилди. Тошойна тарақлаб ағдарилиб, чил-чил синди. Шу аснода нима учундир Малика чинқириб

азрати Довуд пайғамбар алай-ҳиссалом ўшал кундан бери хо-муш бўлиб қолган эди. Ахийри чидаёлмай, фалон кўчадаги чинорли ҳовли кимникилигини ўнг кўл вазиридан суриштирди. — Ул чинорли ҳовли Мўмин отлиғ темирчиникидур, ҳазратим, — деди вазир.

Кейин, кўп ва хўп истиҳоладан сўнг, Довуд пайғамбар ошиғу бекарор бўлиб қолганлигини изҳор этиб, маслаҳат сўради:

— Айтинг, вазири аъзам, бул дарддин тезроқ қутилмақнинг чораси борму?

— Чораси осондур, ҳазратим! — деди вазир кўл қовуштириб. — Ижозатингиз билан Мўмин темирчини мунда олдирсак?

Бир зумда Мўмин темирчи саройга келтирилди. Мухтасар буромаддан сўнг, Довуд пайғамбар муддаога кўчиб:

— Мамлакатимизга ёв кўшин тортиб келмакда, — деди. — Илғор навкарларимизга биз сени лашкарбоши этиб тайинламакни лозим топдук.

азрати Довуд пайғамбар алай-ҳиссалом тонгги ибодатини тутгатиб, илтижо қилди: ў, Тангрим, манга шундай бир нимарса бергилки, ҳам оғир бўлсин, ҳам енгил? То абад ёниб яшай!

Кейин, Довуд пайғамбар ҳовлига чиқиб кўрсаки, супада оппоқ бир кабутар турибди. Тангрим тилагимни бажо айлабдир, дея Довуд пайғамбар суюниб, кабутарни кўлига олмоқчи бўлди, лекин жонивор пар этиб учиб, икки-уч қадам нарига кўнди. Довуд пайғамбар илдам бориб, тагин кабутар сари энгашди. Кабутар тутқич бермай, ҳавога кўтарилиб, том лабига кўнди.

Нарвон тайёр турган эди, шартта Довуд пайғамбар томга чиқиб, чаққон кабутарга яқинлашди. Кабутар йўрғалаб нариги томга ўтди. Кутди... Сўнг яна кўшни тарафга йўрғалади.

Бу ҳол бир неча бор такрорланди. Ниҳоят, бир маҳал, баланд чинор ўсган бир ҳовли сари учиб, кабутар кўздан ғойиб бўлди.

Довуд пайғамбар саранжом-сарийшта ҳовли томон тикиларкан, беихтиёр юрак-бағрига ўт туташгандек, аста кўксини чангаллади: чинор остида бир париваш, тонгги шафақ нурларига чўмилиб, соч ювмоқда эди.

1

Рангин чироқлар ёғдусидан хона нурафшон. Хонада икки жувону икки йигит. Уртада тўкин дастурхон. Биллур қадаҳлар жимирлайди. Ҳамма сархуш. Магнитафонда «Дилхирож» кўйи янграпти. Нозу истиғно билан Малика эшилиб-буралиб рақс тушмоқда. Унинг рақсини томоша қиларкан, негадир Диёрбек кўнглида ғашлик ҳиссини туя бошлади. Ишдан сўнг салқин ҳовуз бўйида ҳамкасаба ошналар билан қилинадиган гуруннга бормагани учун афсусланаётгандек бўлди. Бормоқчи эди-ю, лекин ишдан қайтаётиб, жўраси Фазлиддин билан учрашиши керак эди. Учрашгач, дабдурустдан жўраси кўнглига ғулу солди: хўп десанг, зўр бир жойга борамиз ҳозир. Маишат!..

Мана, аввал оқшомдан бери шаробхўрлик қилиб ўтиришибди. Фазлиддин, сархушликданми ёки аллабир илинжлар хаёлиданми, жуда хушвақт. Диёрбек эса... Диёрбек ҳам анчамунча яйраса бўларди. Ҳалиям кеч эмас... Аммо, симириб-симириб ичгани сайин, дам болалари, дам хотини кўзига кўринаётгандек бўлапти... Шу тобда, аниқ биладики, болалар дарс тайёрлашаётир. Хотини-чи?.. Хотин болаларнинг кийим-кечагини ямаб-қураб ўтирган

ҲИКОЯ

юборди. Диёрбек кескин ўгирилиб, гилам устида ялтираётган болтачани кўрди... Болтачадан сал нарироқда Назокат, кўзлари қонга тўлиб, ғазабнок вишиллаб турарди. Малика эса, қорачиқларида сўниб бораётган бир таҳлика билан тек қотган эди.

Диёрбек индамай, билагидан маҳкам тутиб, Маликани даҳлиз томон судради. Кўчага чиқибди. Вақт алламаҳал бўлиб қолганди. Ҳаммаёқ жимжит. Юлдузлар... сийрак, хира. Ҳаво аёзроқ эди. Малика жунжикиб:

— Қаёққа элтмоқчисиз мени? — деди.

— Борганда биласиз.

— Бормайман... — Малика силтаниб, кўлини тортди. — Билагимни эзвордингиз-ку, қанақа одамсиз ўзи!

— Кечирасиз... Юринг.

— Кетавринг... Ношукур экансиз, ўтиришни расво қилдингиз.

— Эй, жиғимга тегма лекин!..

— Мени биринчи марта кўришингиз-ку, менга бундай гапиргани нима ҳақингиз бор?

— Бор... бор, ҳақим бор! Ут, олдимга туш!

Малика ҳануз унинг палов тўла товоқни дабдуруст деворга ургани боисини тушунолмаётганди; бинобарин, ҳеч қутилмаганда савалаб қолиши эҳтимолидан ҳам хавфсирамоқда эди, ночор бўйсунди... Кимсасиз, катта йўлга тушиб, шаҳар томон бир оз юрганларидан сўнг, секин Малика ариқча бўйига ўта бошлади.

— Ҳа, қаёққа?

— Қанақа бир тушунмайдиган одамсиз-а!.. Диёрбек узрнамо тўнғиллаб, нари кетди.

1980 йил, сентябр.

Сен, менга кимдир ҳақида сўйлаясан, мен уни танимайман, аммо англашимча, у — ўзим бўлсам керак.

Матъе БЕНЕЗЕ

— Улуғ ҳазратимнинг истак-хоҳишлари биз умматлари учун амру фармондур, — деб Мўмин темирчи тахт пойига тиз чўкди. — Ва лекин улуғ ҳазратим бир қошиқ қонимдан кечсалар, мен арзимни айтсам?

— Сўйланг!

— Улуғ ҳазратим, хотуним ёлғиз. Магар мен жангга жўнар бўлсам, ул муштипарнинг ҳоли не кечур?

— Ҳеч бокиси йўқдур, — деди Довуд пайғамбар. — Заифангиз ҳарамда канизаклар била бирга бўлғай!..

Ночор-ноилож Мўмин темирчи хотинини ҳарамда қолдиргач, хийла тайёргарлигу тадорикдан сўнг, қирғинбарот жангга отланди.

2

Кўргазмага қўйилган қатор расмларни кўпчилик томоша қилишмоқда. Кенг-мўл кўргазма хона томошабинлар билан гавжум. Лекин ҳаммаёқ сув қўйгандек жимжит. Аҳён-аҳён пичир-шивир овозлар эшитилиб қолади.

Таниш бир расм рўпарасида Диёрбек тўхтади: «Келинчак» — Йигитбек чизган. Бу расм энг аввал Йигитбекнинг ижодхонасида, кейинроқ эса бир неча журналларда кўрган эди. Яхши. Чиндан-да зўр!.. Ниҳоятда ўзбекона. Бу гўзал асарга тикилиб, узлуксиз хаёл суриш мумкин: дуркун бир келинчак юзтубан ётибди. Майда ўрилган қирққоқлик сочи елкалари узра ёйилиб, қўймичи сари ўрмалаган... Девордаги михга тўн, дастор осиглиқ турибди.

Озод ШАРАФИДДИНОВ,
Ўзбекистонда хизмат
кўрсатган фан арбоби,
профессор

ЧЎЛПОН—МУНАҚҚИД

Хозирги адабиёт-шунослик филмида шундай фикр мавжудки, унга кўра ўзбек совет танқидчилиги театр танқидчилигидан бошланган. Бу фикрни узил-кесил рад этмаган ҳолда: «Ўзбек совет танқидчилиги Чўлпоннинг мақолалари билан бошланган бўлса ажаб эмас», деган фаразни ўртага ташлашни истардим. Унинг 1920 йилда «Иштирокион» газетасида босилган «Шўро ҳукумати ва саноеъ нафиса» мақоласи шундай фикр юритишга асос бўлади. Эҳтимол, ўша кезларда бу мақоладан аввалроқ эълон қилинган танқидий асарлар ҳам бўлгандир. Шундоқ бўлса-да, ҳам назарий теранлиги, ҳам камровининг кенглиги, ҳам салмоғи, ҳам маҳорати жиҳатидан Чўлпоннинг мақоласи ажралиб туради. Бу мақола ўзбек танқидчилигининг ривожидан рол ўйнагани шубҳасиз.

Чўлпон мунаққид сифатида қалам тебратар экан, сира ҳам тор танқидбозлик йўлидан бормади, майда гуруҳлар манфатида хизмат қилмади — аксинча, ундан юзга яқин катта-кичик мақолалар қолган бўлса, буларнинг барчасида ҳаммиша адабиёт ва санъатнинг йирик масалалари, маданий қурилишнинг ўзак муаммолари диққат марказида турганини кўрамиз. Чўлпон ўзининг кизиқиш доирасини фақат адабиёт масалалари билан чеклаб қўйгани йўқ — лозим бўлганда у бошқа соҳаларга доир ҳам мақолалар ёзиб, маданий жараённинг энг долзарб масалалари бўйича жасоратли фикрлар билдирди.

Масалан, 20-йилларда имло масалалари ва тил муаммолари қизгин муҳокама қилинаётганда у «Қизил байроқ» газетасида «Бизнинг сўзимиз» деган мақола эълон қилди (1921), кейинроқ эса «Тилимизнинг ишлатилиши» деган мақола билан чиқди. Кейинги мақола 1923 йилда «Туркистон» газетасида эълон қилинган бўлиб, унда «Бухоро ахбори» газетасида босилган шеърлар ва мақолалар мисолида тил ривожининг муҳим масалалари қўйилган.

Чўлпон ўзбек театрининг шаклланиши ва ривожини билан боғлиқ масалаларни ҳам дадил кўтариб чиққан. Масалан, 1923 йилда «Туркистон» газетасида «Ўзбек давлат труппасининг репертуар ва постановкалари ҳақида» деган мақола эълон қилди. Худди шу йили «Иш бошланди» деган мақоласида эса Чўлпон театрга қандай ёрдам зарурлиги ҳақида мулоҳаза юритади. Унинг кейинроқ эълон қилинган «Вазм-чолғу тўдаси», «Эски танбур нотаси» каби мақолалари (1926) шоирнинг мусиқа санъатидан ҳам яхши хабардор эканини ва мусиқа санъатининг ривожланиши ҳақида ҳам чин юракдан қайғурганини кўрсатади.

Театр санъатининг ривожини ҳақида қайғуриш Чўлпон учун шунчаки ўткинчи бир ҳавас эмас эди. У фақат ўзбек театри эмас, бутун совет театридаги жараёнларни синчиклаб кузатиб борган ва бу соҳадаги ҳар бир янгиликдан ўзбек халқини хабардор қилишга уринган. Табиийки, фаолиятининг кўпгина қисмини ўзбек театри билан боғлаган Чўлпон унинг бошқа совет театрларидан ажаралиб қолишини истамас, аксинча, доимий равишда ижодий изланишлар, тажрибалар йўлидан боришни, бу соҳада бошқа миллий театрлар тажрибасига таяниб иш юритишни хоҳларди. Буни биз Чўлпоннинг «Мейерхольд театри» деган мақоласида аниқ кўрамиз. Унда Чўлпон жаҳонга танилган режиссёр, ҳаётлигида ўзига хос мактаб яратган буюк санъаткор Мейерхольд изланишларини тарғиб қилади, унинг новаторлигини атрофлича таҳлил этади.

Худди шунингдек, 20-йилларнинг ўрталарида матбуот соҳасида баъзи бир салбий ҳодисалар юз бера бошлаганда, баъзи ойномалар фаолиятида айрим нуқсонлар кўрина бошлаганда Чўлпон бу масалада ҳам ўзининг фикрини айтишга жазм қилади. Айтганида ҳам қатъият билан, изчил тарзда, қайта-қайта таъкидлар билан айтади. Масалан, 1924 йилда ёзилган «Матбуот» деган мақоласида «Муштум» мажалласининг аҳволи ҳақида гап борарди, худди шу йили эълон қилинган «Катта камчилигимиз» ёхуд «Ўша кичик масала» каби мақолаларда эса жумҳуриятда нашр этилаётган ойномалар, уларнинг ишидаги камчиликлар таҳлил қилинган, уларни яхшилаш борасида анча теран фикрлар айтилган.

Ўзи бетакрор истеъдод эгаси бўлган Чўлпон мунаққид сифатида янги ўсиб келаётган ҳар бир истеъдодли одамни қўллаб-қувватлашни, илиқ сўзлар билан уни рағбатлантиришни, бир-икки қўйлакни кўпроқ йиртган тажрибали одам сифатида уларга маслаҳатлар бериб, йўл-йўриқ кўрсатишни ўзининг бурчи деб биларди. Айниқса, ўзбек аёлларидан етишиб чиққан санъаткорлар Чўлпонга беҳад мумнуният бахш этар ва шоир улар тўғрисида завқларга тўлиб мақолалар ёзарди. Унинг «Турсуной сахнада» деган мақоласи ёхуд Ҳалима Носировага бағишланган «Ашулага ишқибоз» деган эссеси шулар жумласидандир. Шунингдек, Чўлпон «Гулистон» ойномасининг 1935 йил 8—9-сонларида босилган «Саҳна асарларига ошно санъаткор» мақоласида Ҳамза театрининг атоқли артистларидан бири, ўзига хос истеъдод эгаси Лутфулла Назруллаевнинг маҳоратини чуқур таҳлил қилган.

Шу пайтга қадар биз Чўлпоннинг умуммаданий масалаларга, умумсанъат масалаларига бағишланган мақолалари ҳақида маълумот бердик. Булардан ташқари, унинг соф илмий ва адабий-танқидий йўналишдаги асарлари ҳам анчагина. Уларда ҳам Чўл-

поннинг ўткир истеъдоди яққол муҳрланиб қолган, улар бугунга қадар фақат маърифий аҳамиятининггина эмас, бадиий-эстетик қимматини ҳам сақлаб қолган асарлардир.

Чўлпон адабий-танқидий мақолалар орқали ўзбек китобхонини жаҳон адабиёти билан таништириш вазифасини кўзлаган. Бунда у шарқ адабиётини ҳам, ғарб адабиётини ҳам биринчи қарб билишини намойиш этиб, классиклар ижодининг ёрқин томонлари ҳақида, бугунги китобхон учун ардоқли жиҳатлари тўғрисида тўлқинланиб ёзган. Бу борада унинг инқилобдан кейин ёзган илк мақоласи шоир Тавфиқ Фитрат ҳақида бўлди. Тавфиқ Фитрат турк танзимат шеъриятининг асосчиси бўлиб, ажойиб романтик шеърларида маърифатпарварлик гоёларини, инсонпарварлик қарашларини олға сурганди. У, айниқса, эрксеварлик оҳанглари билан пардаларда эҳтирос билан куйлаган эди. Чўлпон ўша пайтларда кўпгина шарқ мамлакатларида шуҳрат топган Тавфиқ Фитрат лирикасининг хусусиятларини очди. Чўлпон турк адабиётини, турк шеъриятини жуда чуқур билар ва унга теран бир ҳурмат билан қарар эди. Шунинг учун унинг бошқа намояндalари ҳақида ҳам илҳом билан мақолалар ёзган эди.

У Озарбойжон классикаларига ҳам қатор мақолалар бағишлаган. Жумладан, 20-йилларнинг бошида «Инқилоб» журналинда Чўлпоннинг «Имом Фузулий» деган мақоласи босилади. Бу — ўзбеклар ўртасида ҳам гоёта машҳур бўлган, шеъриятда Алишер Навоий анъаналарини давом эттирган, ғазаллари халқ ўртасида ҳозиргача ардоқланиб келадиган Фузулий ҳақида ўзбек адабиёт-шунослигида ёзилган илк мақолалардан биридир. Худди шунингдек, Чўлпон 20-йилларда яна бошқа бир қатор озар ёзувчилари ҳақида ҳам қимматли мақолалар ёзди. Масалан, озар совет адабиётининг классиги, кейинчалик Сталин зулми туфайли бегуноҳ қурбон бўлган Ҳусайн Жовиднинг «Шайх Санъон» ва «Иблис» деган фожеалари ҳақидаги мақола шулар жумласидан.

Чўлпон шарқ классикалари орасида, айниқса, улуг ҳинд шоири ва адиби Рабиндранат Тагорга алоҳида муҳаббат билан қараган ва унинг тўғрисида 1925 йилнинг ўзида «Маориф ва ўқитгувчи» ойномасида «Улуг ҳинди» (7—8-сон), «Тагор ва тагоршунослик» (11—12-сон) деган иккита мақола эълон қилган.

Чўлпоннинг мунаққид сифатида услуби билан танишмоқ учун унинг бир мақоласи ҳақида батафсилроқ тўхтайтилик. «Улуг ҳинди» мақоласи ҳажман кичкина, биринчи қарашда бу мақола қуруқ эҳтироснинг ўзидан иборатдай кўринади. Чўлпон Тагорни шундай мактайдик, баъзан бу мақтов чегарадан чиқиб кетгандай, анчайинки, чучмал тус олгандай кўринади. Чўлпон

йўл-йўлакай Тагорни ўзбек классиклари билан ҳам таққослайди ва табиийки, бу таққосдан Тагор фойдасига ишлайдиган хулосалар чиқаради: «Ўзимнинг йўл-сизлигимдан бир оз сўзлаб ўтайин. Навоий, Лутфий, Бойқаро, Машраб, Умархон, Фазлий, Фурқат, Муқимийларни ўқийман — бир хил, бир хил, бир хил!» Ўйлайманки, бугун Чўлпоннинг бу хулосаси билан унчалик келишиб бўлмайди — классикаримизнинг ҳар қайсиси ўзига хос қиёфага, бир-бириникидан фарқ қилувчи услубга эга экани, оламни идрок қилишлари ва олам ҳақидаги қарашлари билан ҳам, эстетик нуқтаи назарлари жиҳатидан ҳам бир-бирларини такрорламасликлари исбот қилинган. Лекин Чўлпон уларни «бир хил, бир хил, бир хил!» деб баҳолаётган экан, бунда шарқ шеърлятига хос баъзи сифатларни назарда тутган бўлиши мумкин.

Мақоланинг давоми янада эътиборли. Унда Чўлпоннинг адабий асарга ғоят талабчанлик билан муносабатда бўлганини кўрамиз. У татар, озар ва турк шоирларининг ижоди ҳақидаги қайдларини айтади: «Тўқайдан тортиб Қави Нажмийгача татар адабиётини, Ходидан тортиб Хусайн Жовидга қадар озарбойжон адабиётини (Хусайн Жовидни ажратиб олиб қолдим), Номик Камолдан Амир Сайфи (О. Сайфий)га доғур усмонли адабиётини ўқийман: ё ортиқ янгиллик, фарблик, ё ортиқча шарқлик!»

Албатта, Чўлпоннинг бу фикри билан ҳам баҳслашиш мумкин. Бироқ ҳозир мақсад баҳслашиш эмас — мақсад эътиборингизни Чўлпоннинг билим даражаси нечоғлик кенг эканига ва фикрдаги мустақиллигига қаратишдир. Ниҳоят, яна бир фикрни айтиш керак — агар «Улуғ ҳинди» мақоласи шунчаки эҳтиросдан, даҳо санъаткор қаршисида тавозеъ билан хушомад қилишдан нарига ўтмаганида унинг ортиқча қиммати бўлмас эди. Ҳамма гап шундаки, Чўлпон шу кичик мақолада

Тагорнинг ўзи ҳақида ҳам, Тагор баҳонасида умуман адабиёт тўғрисида ҳам жуда теран ва жуда самарали фикр айтган; ўткир нигоҳи билан улуг ҳинд адабиётининг ижодидаги энг муҳим фазилатни пайқаб олган. Чўлпон Тагорнинг даҳосини шунда кўрадики, у ўз ижодида шарқ адабиётига хос бўлган романтиклик билан фарб адабиётига хос бўлган реализмни бир-бирига чамбарчас боғлай олган, унинг ижоди ўзида шарқ ва фарб руҳини сингдирган ижод. Бинобарин, адабиётнинг йўли ҳам шундай бўлмоғи керак, янги адабиёт Тагор каби фарб ва шарқни бир-бирига туташтирувчи олтин кўприк вазифасини ўтамоғи керак:

«Қўлим қалтираса ҳам, юрагим ўйнаса ҳам, қудратим етмаса ҳам ўша шарқ ва фарб ўртасидаги олтин кўприкни элимга танитмоқчи бўлдим... Мундан ортиқ бир нарсаси демак, чинакам, қўлимдан келмайду. Менинг қўлимдан келгани — у муборак одамнинг баъзи бир нарсаларини наср билан русча орқали таржима қилиб бериш бўлади».

Чўлпон ўзбек адабиётининг классиклари ҳақида ҳам бир қатор мақолалар ёзган. Булар ичида, айниқса, «Увайсий», «500 йил» деган мақолалари ажралиб туради. «500 йил» мақоласи ҳам Чўлпоннинг бошқа кўпгина мақолалари каби ҳажман жуда кичкина, лекин мазмунан ғоят терандир. Мақола Алишер Навоийнинг 500 йиллиги муносабати билан ёзилган бўлиб, бевосита ўзбек билим ҳайъатига мурожаатдан иборатдир.

Чўлпон Алишер Навоийнинг барча туркий халқлар ўртасида эътибор топган буюк санъаткор эканини таъкидлайди ва бу ўзбек халқи учун ғоят фахрли ҳол эканини айтади. Чўлпоннинг фикрича, «ўз адибларига 5—6 асрлик бир тарих ярата билган халқлар унча кўп эмасдир», шунинг учун бу қутлуғ санани улуг маданий байрамдек муносиб кутиб олмоқ керак. Чўлпон маданий меросни ардоқлашни рус ва бошқа оврў-

по халқларидан ўрганишга даъват қилади. У ёзади: «Ватандошларимиз руслар Пушкиннинг ҳар 5 йили учун ҳам катта байрамлар ясайдирлар. Фарбда эса ундай байрамлар жуда катта тантаналар билан ўтказилади». Шундан кейин Чўлпон Алишер Навоий хотирасини абадийлаштириш ҳақида аниқ таклифларни ўртага ташлайди. Айтиш керакки, замонлар ўтиб, Чўлпон таклифларининг ҳаммаси тўла рўёбга чиқди ва чиқмоқда.

Чўлпоннинг адабиётшунос сифатидаги қизиқиш доираси сира ҳам фақат Ўзбекистон ёхуд Шарқ билан чегараланиб қолган эмас — у ўзбек халқининг янги маданиятини дунёдаги бошқа халқлар маданиятидан ажралган ҳолда, ўз қобилигига ўраниб олган ҳолда ривожлантириб бўлмаслигини яхши тушунарди. Шунинг учун ўз халқини Оврупо адабиётининг ҳам энг мумтоз намуналари билан таништиришга ҳаракат қиларди. Шунинг учун ҳам у Карло Гоцци ва унинг «Маликаи Турандот»и ҳақида, буюк француз драматурги, классицизм оқимининг асосчиси Мольер тўғрисида мақолалар ёзди. Унинг қамоққа олинмасдан аввал эълон қилинган энг сўнгги мақоласи «Катта мактаб эгаси» деб аталади. Бу мақола Горький вафоти муносабати билан ёзилган бўлса-да, шунчаки бир хотира эмас, Горький меросининг бойлиги ҳақидаги ўйларга тўла, унинг тажрибасидан нималарни ўрганиш кераклиги ҳақидаги кузатишлар ва таҳлиллардан иборат эди. Бу мақолада Чўлпон «Кеча ва кундуз» романини ёзганида Горькийнинг «Она» романини таржима қилиб тўпланган тажрибаси жуда иш берганини таъкидлайди.

Мунаққид ҳар қанча қамрови кенг, ҳар қанча фикри теран бўлмасин, ҳар қанча жанрлар рангбаранглигига интилмасин, барибир, унинг ижодида тақриз етакчи ўринлардан бирини эгаллайди. Чўлпон фаолиятида ҳам шундай бўлди. Чўлпон 20-йилларда

жуда кўп тақриз ёзган. Бу тақриزلар мунаққид учун адабий жараёнда фаол иштирок этиш воситаси бўлган. У тақриزلар ёрдамида жамоатчилик фикрига ҳам таъсир кўрсатган, унинг дини тарбиялаган, айна чоқда адабий жараёнда муайян тенденцияларнинг қарор топишига, устивор бўлишига йўл очган. Яна бир хусусият — Чўлпоннинг аксарият тақриزلари драматик асарларга бағишланган. Бу тақриزلарда Чўлпон профессионал театр танқидчиси сифатида кўринади — у драматик асар яратишнинг барча сиру асрорларини ҳам, уни саҳнада мужассамлантиришнинг машаққатларини ҳам яхши билади ва тақриزلарида ҳар гал асарнинг ҳам, спектаклнинг ҳам ютуқлари ва камчиликлари тўғрисида кишини ишонтирадиган мулоҳазалар юритади.

Чўлпон 20-йилларнинг бошида Фитратнинг «Чин севиш» ва «Абомуслим» драмаларига тақриз ёзди, Гулом Зафарийнинг «Ҳалима» музыкали драмасини кенг таҳлил қилди. 1922 йилда «Намозбозлар ҳаёти», «Хиёнаткорлар жазоси», «Эр-хотин», «Аршин-мололан» ҳақида бир йўла битта мақола ёзди. Шунингдек, Чўлпон ўзбек саҳнасида қўйилган «Гуноҳ», «Узун қулоқ бобо», «Коваи оҳангар» каби асарларни ҳам диққатидан қочирмади — улар ҳақида тақриزلар ёзиб, уларнинг ютуқ ва камчиликларини атрофлича баҳолади. Буларнинг бари Чўлпоннинг 20-йилларда адабиётимизнинг энг фаол ва жонкуяр адибларидан бири бўлганини кўрсатади.

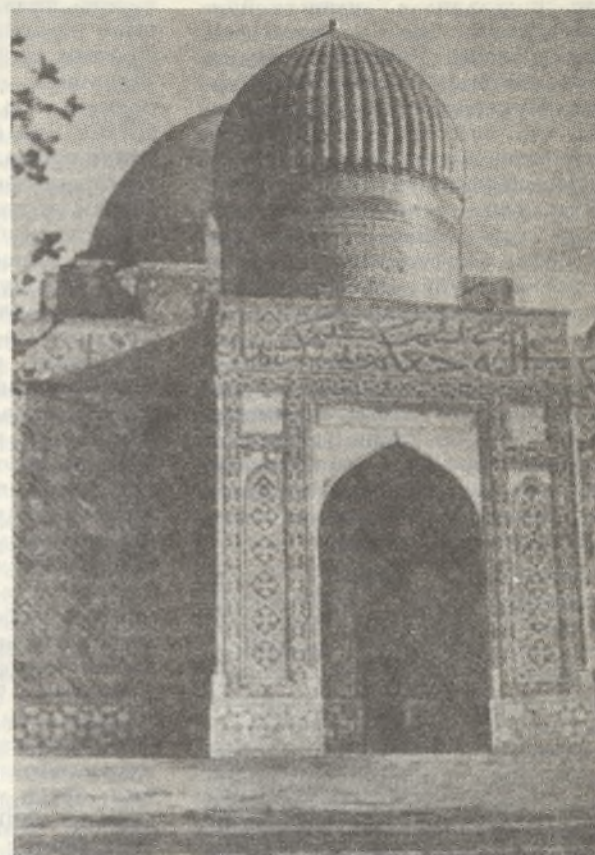
Виз бу ўринда Чўлпоннинг барча танқидий меросини батафсил таҳлил қилганимиз йўқ, албатта. Унинг анча-мунча мақолалари, тақриزلари ҳали турли-туман ойномалар ва рўзномалар саҳифаларида ётипти. Уларни қидириб топиш, тўплаб нашр этиш навбатдаги муҳим вазифаларимиздир, чунки улар бизнинг маънавий бойлигимиз бўлмоғи керак.

СССР Халқ маорифи аълочиси Олимжон Халилов ўз уйида тарих кўргазмаси очганига анча вақт бўлди. Бунда қадимий ўзбек тангаларидан тортиб аёллар зебу-зийнатлари, уй-рўзгор буюмлари ва бошқа кўплаб ашёлар бор.

Сурагаш А. Караваяв

Аҳмад Яссавий

Туркистон шаҳридаги Яссавий мақбараси

Аҳмад бин Иброҳим бин Маҳмуд бин Ифтихор Ясси шаҳрида (ҳозирги Туркистон) руҳоний шайх оиласида дунёга келган. Унинг туғилган йили маълум эмас, вафоти эса баъзи манбаларда 1166 йили деб кўрсатилган.

Аҳмад Яссавий ўзининг «Девони ҳикмат» асарини тузиб қолдирган. Шоир ижодининг йиғиндиси бўлиши бу асарнинг қадимги нусхалари бизгача етиб келмаган, унинг XVII асрга мансуб нусхаси мавжуд. «Девони ҳикмат»нинг қўлёзма нусхаларидан ташқари босма нусхалари ҳам ўтган асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб

чоп этила бошлаган. У Тошкент, Қозон ва Истамбулда бир неча бор нашр этилган.

Асарнинг қўлёзма нусхаси ҳам, босма нусхалари ҳам бир-биридан фарқ қилади. Уларда шеърлар миқдори турлича, бир нусхасида мавжуд бўлган шеърлар иккинчи нусхасида йўқ. Борлари эса матн, тил ва услуб жиҳатидан бир-биридан фарқ қилади.

Қуйида эътиборингизга ҳавола этилаётган ҳикматлар «Девони ҳикмат»нинг 1904 йилги 5-Қозон босмаси асосида тайёрланди.

Марьям ЭШМУҲАММЕДОВА,
ТошДД илмий ходимаси.

ҲИКМАТ

Ишқ даъвосин манга қилма, ёлғон ошиқ,
Ошиқ бўлсанг бағринг ичра кўз қони йўқ.
Муҳаббатни шавқи бирла жон бермаса,
Зойиъ кечар умри анинг, ёлғони йўқ.

Ишқ боғини меҳнат тортиб кўқартмасанг,
Хорлиқ тортуб шум нафсингни ўлдурмасанг,
Оллоҳ деюб ичга нурни тўлдурмасанг,
Валлоҳ, биллоҳ, сенда ишқни нишони йўқ.

Ҳақ зикрини мағзи жондин чиқармасанг,
Уч юз олтмиш томурларинг тебратмасанг,
Тўрт юз қирқ тўрт сўнгаларинг кул қилмасанг,
Ёлғончидур, Ҳаққа ошиқ бўлғони йўқ.

Нафсдин кечиб қаноатни пеша қилғон,
Ҳар ким тепса рози бўлуб бўюнсунғон,
Яхшиларга хизмат қилиб дуо олғон,
Андоғ ошиқ, маҳшар қуни армони йўқ.

Роҳат тилаб жон меҳнатин хушлаганлар,
Саҳарларда жонин қийнаб ишлаганлар,
Ҳою ҳавас моуманни ташлаганлар,
Чин ошиқдин ҳаргиз ани ёлғони йўқ.

Ишқ дардини бедардларга айтиб бўлмас,
Бу йўлларни ўқбоси кўп, ўтиб бўлмас.
Ишқ гавҳарин ҳар номардга сотиб бўлмас,
Бехабарлар ишқ қадрини билғони йўқ.

Ишққа туштунг, ўтқа туштунг, куюб ўлдунг,
Парвонадек жондин кечиб ахгар бўлдунг.
Дардга тўлдунг, ғамга сўлдунг, телба бўлдунг,
Ишқ дардини сўрсанг ҳаргиз дармони йўқ.

Бошинг кетар бу йўлларда ҳозир бўлғил,
Ишқ йўлида ўлмас бурун зинҳор ўлғил.
Пир этагин маҳкам тутуб хизмат қилғил,
Хизмат қилғон ҳаргиз йўлда қолғони йўқ.

Ошиқ эрмас жонониға жон бермаса,
Деҳқон эрмас кетмон чопиб нон бермаса,
Мунда йиғлаб охиратда жон бермаса,
Йўлда қолғон бўйи худо олғони йўқ.

Эй бехабар, ишқ ақлидин баён сўрма,
Дард истагил, ишқ дардиға дармон сўрма,
Ошиқ бўлсанг зоҳидлардин нишон сўрма,
Бу йўлларда ошиқ ўлса товони йўқ.

Зоҳид бўлма, обид бўлма, ошиқ бўлғил,
Меҳнат тортиб ишқ йўлида содиқ бўлғил.
Нафсни тепиб даргоҳиға лойиқ бўлғил,
Ишқсизларни иймони йўқ, ҳам жони йўқ.

Ишқ савдоси кимга тушса расво бўлур,
Партав солиб Ҳақ ўзига шайдо қилур.
Мажнунсифат ақлин олиб Лайло қилур,
Оллоҳ ҳақи бу сўзларни ёлғони йўқ.

Кул Хожа Аҳмад, жондин кечиб йўлға киргил,
Андин сўнгра Эранларни йўлин сўргил.
Оллоҳ дебон Ҳақ йўлида жонинг бергил,
Бу йўлларда жон бермасанг имкони йўқ.

ҲИКМАТ

Ишқ сиррини баён қилсам ошиқларга,
Тоқат қилмай бошин олиб кетар, дўстлар.
Тоғу тошқа бошин уриб бехуд бўлуб,
Аҳли аёл хонумондин ўтар, дўстлар.

Ишқ шиддати бошқа тушса ошиқ тилар,
Бегоналар ташлаб отиб анга кулар.
Девона деб бошин ёриб, қонга булар,
Шокир бўлуб ҳамду сано айтар, дўстлар.

Ишқсизларни ҳам жони йўқ, ҳам иймони,
Расуллуллоҳ сўзин айтдим маъно қони.
Неча айтсам эшитгувчи, билган қани?
Бехабарга айтсам кўнгли қотар, дўстлар.

Ишқ гавҳари тубсиз дарё ичра пинҳон,
Жондин кечиб гавҳар олғон бўлди жонон.
Булҳаваслар ошиқмен, деб йўлда қолғон,
Динларини пучак пулға сотар, дўстлар.

Ўтқа куйдум, жондин тўйдум, ҳайрон бўлдум,
Бу нечук ўт куймай, ёнмай бирён бўлдум.
Муҳаббатни отин эшитиб гирён бўлдум,
Кўзи гирён муродиға етар, дўстлар.

Зор йиғлабон зор инграгил, раҳми келсун,
Йўл адашсанг раҳми келиб йўлға солсун.
Омин денглар пири муғон қўлунг олсун,
Хизмат қилғон муродиға етар, дўстлар.

«Куллу явмин» битар, деди Ҳақ Мустафо,
Умнат бўлсанг қулоқ солғил, аҳли вафо.
Яхшиларни ажрин берур, бадга жазо,
Қиёмат кун жазоларин тортар, дўстлар.

Фосиқ, фожир ҳаво қилиб ерни босмас,
Рўза, намоз қазо қилиб мисвоқ осмас,
Расуллуллоҳ суннатларин кўзга олмас,
Ғуноҳлари кундан-кунга ортар, дўстлар.

Дунёдорлар молин кўруб ҳаво қилур,
Манманликдин ул даъвои худо қилур.
Улар вақтда иймонидин жудо қилур,
Жон берарда ҳасрат билан кетар, дўстлар.

Қамуғ дунё йиққонларни валлоҳ, кўрдум,
Улар вақтда қалайсан, деб ҳолин сўрдум.
Шайтон айди: «Иймониға чангал урдум»,
Жон чиқарда йиғлай-йиғлай кетар, дўстлар.

Кул Хожа Аҳмад, ошиқ бўлсанг жонинг куйсун
Сидқинг бирлан Оллоҳ дегил, Тангри билсун.
Дуо қилгил, мўмин куллар дунё куйсун,
Дунё куйғон охиратқа етар, дўстлар.

АМИР ТЕМУР СИЙМОСИ

Мусаввир Наримон Иброҳимов тасаввурида

СССР Рассомлар
уюшмасининг аъзоси
Чўлпон Содиқов
ясаган сопол буюмлардан
намуналар

икки йилдан ошди. Лекин уни ҳаётга жорий этиш ҳамон пайсалга солинаётди. Айниқса савдо соҳасида ўзбек тилининг қўлланиши муҳим аҳамиятга эга. Чунки жумҳуриятнинг асосий аҳолисини маҳаллий миллатлар ташкил этади. Бу аҳолининг ичидаги қари-қартаг ҳам, ёш-яланг ҳам ҳар куни бўлмаса ҳам кундан-кунга савдо соҳасига иши тушиб турди. Лекин уларни ҳамон тилга қўйиш қийнаётди. Чунки савдо соҳасидаги бечаларидаги савдо ходим-

Ёш мусаввир

Абдухалил Қурбонов

иждоддан

Ғор

Азим бахши Хўжа ўғли сиймоси

Она

Кўпқаридан сўнг

Мамлакатимиз ҳозир иқтисодиёт, ижтимоий ва сиёсий ҳамда миллатлараро инқирозни бошдан кечираётган. Кунлик турмушимиздан пугур кетди. Жамиятда ҳозирги кундан ҳам, келажакдан ҳам хавотирлик ортмоқда. Юзага келган танглик кишиларнинг руҳиятига ҳам таъсир қилиб, асаблар ниҳоятда таранг тортилган. Савдо дўконларида кунлик турмуш тарзи учун зарур бўлган нарсалар борган сайин камёблашиб бораётган. Бу фақат ўша маҳсулотларнинг кам ишлаб чиқарилаётганлиги билан боғлиқ бўлмай, балки кейинги йилларда савдодаги суистеъмолликларнинг авж олаётганлигида ҳамдир. Айниқса озиқ-овқат ва саноат молларининг манфур кимсалар томонидан йўқ қилинаётганлиги ёки яроқсиз ҳолга келтирилаётганлиги аҳоли ўртасида ҳақли норозиликларни келтириб чиқараётган.

Маълумки, бозор иқтисодиётига ўтиш муносабати билан келиб чиқадиган муаммоларни баргараф этиш кўп жиҳатдан савдода тартиб ўрнатилганга боғлиқдир. Шу мақсадда яқинда Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси жумҳурият аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари ва халқ истеъмолчи моллари билан барқарор таъминлаш учун уларни сақлаш, ташиш ва сотишда тартиб ўрнатиш юзасидан чоратадбирлар белгиланган фармойиш чиқарди.

Чунки ҳозир савдо пештахталари шил-шийдам бўлсада, матлубот жамиятларига қарашли омборларда зарур моллар қалашиб ётибди. Бу молларнинг «қора туйнук» орқали савдога чиқарилиши эса чайқовчиликни авж олдираётган.

Ҳуқуқ-тартибот идораларининг саъй-ҳаракатлари натижасида кўплаб молларни ноқонуний ҳолда омборларда сақлаб туриш ва яшириб қўйиш ҳоллари фож қилинди. Масалан, Чиноз ноҳиясидаги «Наврўз» универма-

гидан, Тошкент, Гулистон, Жиззах, Бекобод шаҳарларидаги савдо омборлари ва магазинларидан мўмай даромад орттириш мақсадида сақлаб қўйилган кўп миқдордаги халқ истеъмол моллари топилиб, айбдор кишилар жиноий жавобгарликка тортилди.

Шунингдек ҳозирда одамларнинг нозик асабларига озор бераётган нарса савдо соҳасида ишлаётган баъзи ходимларнинг кўпол муомаласидир. Маълумки, қадим Шарқда савдо аҳли ниҳоятда нозик табиатли, хуш муомалали, сертакаллуф ва ибобли бўлишган. Улар харидорга фақат ўз моллини ўтказибгина қолмай, ўз илиқ муомалалари билан унинг кайфиятини кўтариб, дилини шод этганлар. Ҳозирда ҳам Япония, Хитой ва Қурияда савдо соҳасида ишлашга талабгор бўлганлар махсус муомала курсини тугатган бўлиши керак.

Бизда савдо соҳасида чуқур илдиз отган таниш-билишчилик, қариндош-уруғчилик натижасида бўлажак савдо ходимининг маънавий ва маданий савиясига эътибор берилмайди. Бунинг жаб-

рини эса кўпроқ харидор тортади. Яқинда Фрунзе ноҳиясидаги савдо марказидаги озиқ-овқат магазинига юмуш билан кирган эдим. Баъзи зарур нарсаларни сўраб сотувчиларга мурожаат қилганимда, ўша нарсаларнинг йўқлигидан эмас, сотувчиларнинг кўпол ва нописанд муомаласидан кўнглим ранжиди. Кўпгина савдо ходимлари оддий муомала санъатини ҳам билишмайди. Баъзилари эса давлат савдо дўкониди «ўзини хон, кўланкасини майдон» ҳисоблашиб, ҳар кимга ўз билгиларича муомала қиладилар. Айниқса текин даромад қутуртирган айрим савдо ходимларидан одамлар зада бўлишди. Улар дўконга келган молни отасидан қолган меросдай истаган нархда пуллашади. Озиқ-овқат ва саноат молларининг камёб бўлиб бораётганлиги баъзи савдо ходимларининг тегирмонига сув қуяётган.

Савдо соҳасида гап кетганда яна бир мулоҳазани айтиб ўтиш жоиз. Яъни бу тил муаммоси билан боғлиқ. Мана ўзбек тилига Давлат тили мақоми берилганига

икки йилдан ошди. Лекин уни ҳаётга жорий этиш ҳамон пайсалга солинаётган. Айниқса савдо соҳасида ўзбек тилининг қўлланиши муҳим аҳамиятга эга. Чунки жумҳуриятнинг асосий аҳолисини маҳаллий миллатлар ташкил этади. Бу аҳолининг ичидаги қари-қартанг ҳам, ёш-яланг ҳам ҳар кун бўлмаса ҳам кунора савдо соҳасига иши тушиб туради. Лекин уларни ҳамон тил масаласи қийнаётган. Чунки савдо шохобчаларидаги савдо ходимларининг аксарияти давлат тилини билишмайди. Бу ҳолатни аҳоли кўп мурожаат қиладиган Тошкентдаги Бош ва Марказий универмагларда, «Тошкент» гастрономияда яққол кузатиш мумкин. Шахсан ўзим Марказий универмагнинг уна-атир моллари бўлимида харидор билан сотувчи ўзаро тил топиша олмаслик натижасида кўнглим раҳим бўлганининг гувоҳи бўлдим. Тил тушунмаслик устига кўпол муомала қўшилса харидорнинг ҳолига вай деяверинг!

Кейинги пайтда пойтахтимизда бир қанча тижорат дўконлари фаолият кўрсатаётган. Бу дўконлардаги молларнинг нархи осмонда эканлиги сир эмас. Лекин шу дўконларга кириш учун навбатга турганларнинг кети узилмайди. Аммо гап бунда эмас. Харидорларнинг фуқаролик шаънига иснод келтирадиган нарса бу дўконларга киришни тартиб посбонлари — миришлар назорат қилишидир. Наҳотки одамлар шунчалик кўрқинчли оломонга айланган бўлишса. Аслида эса авваламбор савдо соҳасида изчил ва мунтазам назорат ўрнатилган керак. Шунингдек бу соҳада ҳар томонлама етук савдо ходими номини оқлашга муносиб кишилар ишламоғи лозим.

Абдураззоқ КАРИМ

Самарқанд. Буюк ипак йўли хотираси. Ҳайкалтарош Туркман Эсонов.

Сураткаш Р. Ғофуров (ЎзТАГ)

Хўжа Аҳрори Вали

Комилхон КАТТАЕВ, тадқиқотчи-тарихчи

Узбек халқининг бой ўтмиш тарихи онгли равишда бузиб талқин этилиши мозий ҳақиқатини чигаллаштириб юборди. Узоқ вақт сохта ҳақиқатга суяниб иш кўрдик. Маданият, маърифат ва сиёсатга улкан ҳисса қўшиб, ўзларидан мислсиз мерос қолдирган илм, дин ва сиёсат арбобларининг хотиралари ноҳақ таҳқирланди. Уларнинг фаолияти бир томонлама ўрганилиб, салбий баҳоланиб келинди. Оқибатда кўпгина юртдошларимизнинг эзгу ишларидан беҳабар қолдик. Демократик ва ошкоралик сабаб, кеч бўлса-да, йўл қўйилган хатолар тўғриланмоқда. Улуғ аждодларимизнинг номлари қайта тикланмоқда. Ана шундай ҳолис талқин талаб тақдирлардан бири Хўжа Аҳрор Валидир. Унинг номи айрим тарихий манбаларда билиб-билмай нотўғри баҳоланиб келинди.

Хўжа Носируддин Убайдулло ибни Маҳмудхўжа — Аҳрори Вали 806 ҳижрий йилнинг рамазон ойида (1404 йил, март ойида) Шош (Тошкент) вилояти Бўстонлик ноҳиясининг Богистон мавзесида, машҳур Шайх Хованди Тоҳур хонадонига дунёга келган (баъзи маълумотларга қараганда, Шайх Хованди Тоҳур Стамбулдан Шошга келиб яшган ва унинг номини ҳозирги Шайхонтоҳур билан ҳам боғлашади.)

Хўжа Убайдулло болалигидан шайхлар хонадонига монанд тарбият кўрди. 1427 йилда Самарқандга келиб, Мавлоно Қутбиддин Садрнинг кигиз бозорга жойлашган мадрасида таҳсил кўра бошлади. Лекин мадраса ўқишидан қониқмай, қўл олиб иршод ҳуқуқини берувчи пир ахтариб юрган Хўжа Убайдулло 1428 йилда Ҳирот шаҳрига бориб, тўрт йил Сайид Қосими Табризийнинг (Қосими Анворийнинг) даргоҳида қўним топди. Ҳиротдаги фаолияти ҳам уни қониқтирмасди. Кейинчалик у Чағониён мавзесида яшовчи Мавлоно Яқуби Чархий билан танишиб, унга шогирд тушди. Бу ҳақда Алишер Навоий ўзининг «Насойим-ул-муҳаббат» асарида келтирибдурки:

«...Хўжа Убайдулло йигит бўлгондин сўнграким, Хуросон машойихдин ҳазрати Мир Сайид Қосим Анвор хизматларига етибдурлар ва шайх Баҳоуддин Умар мулозаматларига мушарраф бўлбтурлар ва Шайх Зайниддин Хавофийнинг суҳбатига етибдурлар ва Мавлоно Муҳаммад Асад ва Мавлоно Саъиддин Қошғарий била суҳбат тутубтурлар ва Мовароуннаҳр машойихдин Хожа Муҳаммад Порсо мулозаматларига етибтурлар ва Хўжа Абу Наср суҳбатига етибтурлар ва Мавлоно Низомиддин Хомуш била суҳбат тутубтурлар. Мавлоно Яқуби Чархийдин иршодлар ва тарбиятлар топибтурлар».

1432 йилда Шошга (Тошкент) қайтган Хўжа Убайдулло халқ орасида нуфузи ошиб, тоат-ибодат ва деҳқончилик билан машғул бўлади. Халқ орасида анча танилгандан сўнг 1450 йилда (Улуғбек ва Абдулатиф замонларидан кейин) Самарқандга келиб, ҳукмдор Абдулло мирзонинг (Улуғбекнинг куёви ва жияни) қабулига кирмоқчи бўлади. Хўжа унга шариятни мустаҳкамлаш йўлида ёрдам ва йўл-йўриқ кўрсатмоқчи эди. Лекин Абдулло мирзо Хўжа душманларининг маслаҳатига кириб, уни қабул қилмайди. Хўжа

Убайдулло чорасиз Тошкентга қайтиб кетади. Бир ойдан кейин, эса Абусаид Мирзо (Мироншоҳнинг невараси) Туркистондан келиб, Хўжа Убайдулло билан Тошкент ва Паркентда учрашади. Хўжанинг маслаҳати ва дуолари ёрдамида Самарқандни босиб олади. Сўнгра Хўжа Убайдуллони ҳам расмий равишда Самарқандга таклиф этади. Самарқанд шайх-ул-исломи Хўжа Мавлоно ибни Исомиддин бошчилигида руҳонийлар Хўжа Убайдулло саройга келганлигидан норози бўлишиб, уни камситишга ҳаракат қиладилар. Лекин Хўжа Убайдулло ўзининг зукколиги билан улардан устун эканлигини намойиш этади. Шундан сўнг Хўжа Аҳрори Вали номини олиб, нафақат Мовароуннаҳрда, балки бошқа шарқ мамлакатларида ҳам машҳур манзур бўладилар.

Алишер Навоий ўзининг «Насойим-ул-муҳаббат» асарида ёзганидек: «...Ва сўнгралар Ҳазрати Хўжага онча мукнат паст бердики, маълум эмаски машойихдин ҳеч кимга ул даст берибтур ё йўқ. Мовароуннаҳр салотини ўзларини аларнинг муридзодалари ва маҳкуми ҳукми тутарлар эрди. Йўқки, ёлғуз Мовароуннаҳр салотунини, балки Хуросон ва Ироқ ва Озарбайжон, ҳаттоки бир саридин Рум ва Мисргача ва бир саридин Хитой ва Ҳиндгача барча мулк ва салотин ўзларин Хўжанинг маҳкуми ва маъмури фармони тутарлар эрди...»

Хўжа Самарқандда диний фаолиятлардан ташқари мамлакатнинг сиёсий ва ҳарбий ишларига ҳам ўз таъсирини кўрсатади. Масалан, 1454 йилда Хуросон ҳукмдори Абулқосим Бобур Самарқандга лашкар тортиб келганида Самарқанд подшоси Абу Саид Мирзо ва сарой аъёнлари қўрқувдан ўзларини йўқотиб, туяларга юкларини ортиб қочишни хаёл қилганларида, Хўжа Аҳрор шаҳар ҳимоясини ўз қўлларига олиб, халқни душманларга қарши сафарбар қиладилар; 1463 йилда эса Шохрухияда ўзаро урушаётган уч подшони — Мирзо Султон Аҳмад, Мирзо Умаршайх ва Султон Маҳмудхонни яраштириб, халқ орасида обрўлари яна ҳам ошади.

Ҳазрати Хўжа Аҳрори Вали 895 ҳижрий (1490) йилнинг ражаб ойида шанбага ўтар кечаси Камангарондаги ўз боғларида вафот этадилар. Фахриддин Али Ас-Сафининг «Рашоҳоти айнул ҳаёт» ҳаёт чашмаларидан томишлар китобида Ҳазрати Хўжанинг вафот тарихи-қасидаги қуйидагича келтирилган: «895 йил, ойнинг охириги куни, шанба оқшомида Пайғамбарнинг элчиси вафот этди: Дунё ва дин Хўжаси Убайдулло абадий айш шаробининг ажал жомидан ичди; унинг кўнглининг қароргоҳи Худога энг яқинлик даражасигача етди».

Хўжа Аҳрорнинг ўзлари ҳам, хулқу атовлари ҳам жуда хушсурат ва гўзал бўлган. Тарихчи Абу Тоҳир хўжа ибни Абу Саид Самарқандийнинг ёзишига қараганда: «Хўжа Аҳрорнинг ўзига жалб қилувчи оҳанрабоши шу даражада кучли эдики, унинг ширинсухан суҳбатлари умрбод эсда қоладди».

Хўжа Аҳрор одамларни ром қилувчи нутқ ва ривоятларга: илми фиқҳ ва рубоийтларга; Қуръон тафсири ва ҳадисларга шу даражада бой бўлганким, ўша даврдаги олим ва тарихчилар мадрасани хатм қилмаган Хўжанинг шунчалик илмдорлигини кўриб: «Ху-

донинг унга берган инояти», деб билганлар.

Хўжа Аҳрорнинг ҳаёт йўлларини ва фазилатларини баён қилувчи кўпгина тарихий асарлар орасида энг биринчилар қаторида ёзилган «Масмуат» (Эшитилган) асари (муаллифи Хўжанинг куёвлари ва издошлари — Мир Абдуллавали Нишопурийдир) XV аср охириларида ёзилган бўлиб, Хўжа Аҳрорнинг юриш-туришлари, фазилатлари, ул кишининг сўфийлик дунёқарашлари ҳақида сўз боради. Китобда Муҳаммад Пайғамбару чорёрлардан тортиб Хўжа Аҳрори Вали яшган давргача етиб келган тасаввуф силсиласи сулуқларининг энг улуғ намояндлари ҳамда Хўжанинг замондошлари бўлган темуррийлар сулоласи билан муносабатлари баён қилинган.

Хўжа Аҳрор вафотидан кейин ул кишининг ўрнига жойнишин — ўринбосар бўлиб қолган Мавлоно Муҳаммад Қози Муҳаммад ибни Бурҳониддин пирининг васиятига амал қилиб, унинг тарихини ўзининг «Силсилатул орифин ва таъкират ус-содиқин» (Донлар занжири ва Сидиқийлар хотираси) деган асарида баён қилган. Бу мукамал ёзилган асарда Хўжа Аҳрорнинг наслу-насаби, келиб чиқиши, ёшлиги ва фазилатлари ёзилган. Хўжанинг қабр тошидаги сўзлар ҳам буни тасдиқлайди. Яъни қабр тошида ул кишининг фазилатларидан сўнг ёзилганки: «...Олимликда у (Пайғамбарнинг) ноибдур ва келиб чиқишда авлоди даражасига бориб, шайхлик йўлида (Пайғамбар билан) силсиланинг олтин занжирлари ила бирлашгандир; ота-бобо томонидан наслу-насаби Сиддиқга (Абу Бакри Сиддиқ — 1 халифа) бориб етадур; она томонидан эса Умарга (Умар ибн Хатоб — 2 халифа)га бориб етадур; (ундан ташқари) она томонидан баъзи сайидларга бориб етадур... Фахриддин Али Ас-Сафийнинг «Рашоҳот айнул ҳаёт» (Ҳаёт чашмаларидан томчилар) асари 1504 йилда, Хўжа Аҳрор вафот этганларидан кейин ёзилган бўлиб, муаллиф Хўжанинг шахсан ўзлари билан бир неча маротаба суҳбат қуриб, кўп гапларни Хўжанинг ўзларидан эшитиб ёзиб олган. Бу китобда Хўжадан ташқари ул кишининг устозлари ва шогирдлари ҳақида жуда мукамал ахборот берилган.

Хўжа Аҳрорнинг таржимаи ҳолидан ташқари ул кишига тегишли мол-мулклар, дўсту душманлари ҳақида эса Хўжанинг издошларидан бири — Мавлоно Шайх ўзининг «Маноқиб» (Фазилатлар) китобида айтиб ўтади. Бундан ташқари Хўжа Аҳрори Вали ҳақида Абдураззоқ Самарқандий, Мирхонд, Хондамир, Зайниддин Восифий ва бошқалар ҳам асарлар ёишган. Муаллифлар ўз асарларида Хўжанинг жуда катта нуфузи ҳақида; туганмас мол-мулки бўлса-да, жуда ҳам дарвешона ҳаёт кечирганини ва камбағал-парварлигини; унга қарашли мулклар ва подшолар ҳадясини ўзига олмай одамларга, мадрасаларга сарфлаб, ўзига эса томорқасида етиштирган мева-сабзавотлардан танавул қилишини ёзишган. Чунки сулуки Нақшбандиянинг бир рукни (рукн — устун, таянч) шундан иборатки, четдан келган нарсани емай, луқмани ҳалол-пок тутиб, ҳақга етишишдур. Бундай фазилатлар ўша вақтлардаги пиру муршидларга хос бўлган.

Вақфномалардан бизга маълумки, Хўжа

Аҳрор мадрасалар ва масжид ул-жомеларга катта-катта маблағлар ўтказганлар. Ваҳоланки, мадрасаларда, совет тарихшунослигида айтилганидек, ҳамма вақт ҳам хурфот илмлари ўргатилмай, балки илми ҳайъат (астрономия) ҳандаса (геометрия), риёзиёт (математика), ал-жабр (алгебра), тиббиёт (медицина), илми фиқҳ (ҳуқуқшунослик), мантиқ (логика) ва аруз каби аниқ ва ижтимоий фанлар ҳам ўргатилган. Шарқнинг буюк олимлари Ал-Беруний, Ал-Форобий, Ал-Хоразмий, Ибн Сино, Улугбек, Жомий ва Навоий каби алломалар ҳам ўз вақтида шундай мадрасаларда илм олишган. Демак, Хўжа Аҳрор Вали ўзбек ва тожик қомусларида айтилганидек, маърифат душмани бўлмай, балки унинг равнақи учун бор маблағини аямаган ва уни ривожлантиришда хизмат қилган буюк инсондир. Самарқанд ҳоқими Аҳмад Ҳожибек ибни Султон Малик Қошғарий 860 (1455) йилда Хўжа Аҳрор маблағига Сўзангарон дарвозасига олиб боровчи кўчада икки қаватли мадраса қурдиртирган. Хўжанинг боғи жойлашган Камангарон мавзесидаги Хўжага қарашли ерлар шу мадраса фойдасига вақфга айлан-тирилган эди. Ундан ташқари Хўжанинг маблағига «Масжиди Атторон» қурилган. XVI аср бошларида ушбу масжидга машҳур адиб Васифий имомлик қилган. Хўжа Аҳрорнинг «Шайхзода» дарвозаси ёнбошида жуда катта ҳовлиси бўлса-да, уни бошқаларга фойдаланишга бериб, ўзи доим Хўжа Говшир мавзесида яшаган. Мовароуннаҳр тақдири подшо саройида эмас, балки Хўжа Аҳрорнинг турар жойи Хўжа Говшир мавзесида ҳал қилинган. Бу ерда Хўжа Аҳрор Нақшбандия сулуки тарафдорларига хонақоҳ қуриб беради ва 895 (1490) йилда Камангарондаги боғида вафот этгандан сўнг, уни шу хонақоҳда дафн этишади. Хўжанинг қабрлари ёнида ўғиллари ва шогирдлари ҳам кўмилган. Афғон шаҳзодаларидан бири Сардор Исҳоқхоннинг ҳам қабри шу хонақоҳ сатҳидадир. Бухоро хонлигининг энг нуфузли амалдори Нодир Девонбеги XVII асрда Хўжа Аҳрорнинг дахма-мозорлари ёнида мадраса қурдирган (1892 йилнинг декабрида Хўжа Аҳрор мақбарасининг бош гумбази бузилиб, ағдарилиб тушган) Хўжа Аҳрор Мовароуннаҳрнинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий ҳаётида жуда катта таъсир кўрсатгандир. Масалан, 1460—1461 йилларда унинг илтимосига кўра, Абу Саид Мирзо халқни жуда оғир «тамға» солиғидан озод қилган.

Ақсарият темурийлар Хўжа Аҳрорга ва у вафот этгач, унинг фарзандларига иродатлари бор бўлиб, уни пир билишар эди. Хўжанинг вафотидан кейин 10 йил ўтгач, 1500 йилда Муҳаммад Шайбонийхон Самарқандни босиб олиб, Ўрта Осиёда шайбонийлар давлатини тuzгандан сўнг Хўжа Аҳрорнинг фарзанди Хўжа Яҳё ва унинг икки ўғли Хўжа Муҳаммад Зикриё ва Хўжа Абдул Бақога Хуросон орқали ҳажга боришга рухсат беради. Шайбонийхоннинг Қамбарбий ва Кўпайбий деган икки беклари Хўжа Кордзан деган мавзеда Хўжа Яҳё ва унинг икки ўғлини шаҳид қилишади (Хўжа Кордзан, яъни хўжаларга пичоқ урилган жой дегани). Шайбонийхон айб ўзида эмаслигини исбот қилиш учун айбдор икки бекни қатл қилдиради.

Совет тарихшунослигида Хўжа Аҳрор ва Улугбек мирзо масалаларида жуда кўп чалқашликларга йўл қўйилган. Ўнлаб йиллар давомида бу икки буюк зотларни бирини иккинчисига қарши қўйиб келганлар.

Авалло шунга айтиш керакки, Хўжа Аҳрор ва Мирзо Улугбек учрашмаганлар! Хўжа Аҳрор халққа танилгандан кейин, Самарқандга биринчи марта 1450 йилда келади (1427 — йилда Самарқандга келгани ҳисобга олинмайди, Чунки у вақтда у ёш йигитча бўлиб, ҳеч ким уни танимаган). Яъни, Улугбек ва унинг ўғли Абдулатиф мирзолар шаҳид бўлишгандан кейин, ҳокимият

Улугбекнинг қўёни ва жияни бўлган Абдулло Мирзо қўлига ўтган вақтда келади. Лекин Абдулло Мирзо ўша вақтда ҳам Хўжани ҳатто қабул қилмайди. Демак, Хўжа Аҳрор ўша — 1450 йилда ҳам подшоларга маслаҳат ва фатво бериб, таъсиру-таъйик ўтказиш даражасида машҳур бўлмаган. Ўша вақтда Самарқанд шайх-ул-исломи Хўжа Мавлоно ибни Исомиддин бошчилигидаги руҳониятнинг кўли балинд келиб, Хўжа Аҳрорни Тошкентга қайтиб кетишга мажбур этганлар.

Улугбек ва Абдулатиф низоларини авж олдиран шахс ҳақиқатдан ҳам тарихда бўлган. Лекин, ҳозирги давримизгача тарихчиларимиз томонидан бу шахс — Хўжа Аҳрор деб нотўғри талқин қилиниб келинган бўлиб, аслида бу шахснинг номи — Мавлоно Низомиддин Хомушдир! Менимча, ўз вақтида Хўжа Аҳрорни Улугбекнинг шаҳид бўлиш тарихига тикиштирган тарихчилар эски қўлёзмаларнинг «Хўжа Аҳрор» деган бобини ўқиб, «Мавлоно Низомиддин Хомуш» деган бобини умуман ўқимай, ҳар сафар ташлаб кетишган бўлсалар керак. Ваҳоланки, эски қўлёзмаларда, масалан, Ас-Сафийнинг «Рашоҳоти айн ул-ҳаёт» асарида Улугбекнинг шаҳид бўлишига Мавлоно Низомиддин Хомуш сабабчидир, деб ёзилган. Улугбек мирзо ва Мавлоно Низомиддин ўрталаридаги адоват на диний ва на илмий бўлиб, фақатгина шахсий хусуматдан бошқа нарса эмасдир. Ўша вақтдаги Самарқанд шайх-ул-исломи Хўжа Мавлоно Исомиддин бўлиб, у Мавлоно Низомиддинни Улугбекка ёмонлаб, унинг устидан кўп иғволар ёғдирган (Кейинчалик Хўжа Мавлоно Исомиддиннинг ўғли — Мавлоно Бурҳонидин ҳам отаси ўрнига Самарқанд шайх-ул-исломи бўлгандан сўнг Хўжа Аҳрор устидан кўп иғволар қилиб турган). Мавлоно Низомиддин Хомушни Боғимайдонга чақиртириб, сўроқ қилиб камситган. Шундан кейин, бу икки зот ораларида адоват пайдо бўлган. «Рашоҳоти айнул-ҳаёт»да айтилганки: «Баъд аз ин беодоби ба Мирзо Улугбек шикаст ва ташвиши бисёр расида ва дар он зуди писари вай Абдулатиф Мирзо омаду вайро бикушт». Маъниси: «Улугбекнинг (Мавлоно Низомиддин Хомушни) беодобларча камситишларидан кейин Мирзо Улугбекка кўп ташвиш ва шикастлар етказилди ва тез фурсатда ўғли Абдулатиф мирзо келиб, уни (Улугбекни қатл эттирди) Рашоҳот... 112-бет).

«Рашоҳот» китобидаги бу сўзларни муаллиф Хўжа Аҳрорнинг ўзларидан эшитиб, китобга қайд қилган ҳам диққатга сазовор-

дир. Мавлоно Низомиддин Хомуш замонасининг обрўли зотларидан бўлиб, кейинчалик Хўжа Аҳрор у билан бир неча бор суҳбат қургани, Хўжа уни жуда ҳурмат қилгани ҳақида бошқа муаллифлар қатори Алишер Навоий ўзининг «Насойим-ул-муҳаббат» (Муҳаббатнинг ёқимли шабадалари) асарида ёзган.

Хўжа Аҳрор ва Улугбек муаммоларини энг биринчилар қатори бузиб талқин қилган киши академик Бартольд бўлиб, унинг таъкидлашича: «Ўн бешинчи аср Ўрта Осиё учун икки дунёқарашнинг кураш замони бўлди. Бу дунёқарашлардан бирининг намояндаси Темурнинг невараси — Улугбек бўлиб, ўтмишда Темурнинг пойтахти — Самарқандда ҳукмронлик қилди. Иккинчи дунёқарашнинг намояндаси Нақшбандийлар бошлиғи Хўжа Аҳрор бўлиб, Улугбек ўлимидан сўнг икки йил ўтгач, ўзининг диний обрўсини ишга солиб, сиёсий ҳокимиятни ўз қўлига олди ва Темурнинг ҳақиқий ҳамда сохта авлодлари вакиллари орқали идора қилди» («Улугбек расадхонаси», Уз.ССР ФА Тарих ва археологик институти, 5-том. Тошкент 1952 йил).

Шу ерда эътиборингизни Бартольднинг охири жумласига, яъни «Хўжа Аҳрор... Темурнинг ҳақиқий ҳамда сохта авлодлари вакиллари орқали идора қилди», деб таъкидлашига тортаман. Биринчидан, Хўжа Аҳрорнинг Самарқанддаги ўтган фаолияти даврида фақатгина иккита подшоҳ — Абу Саид Мирзо (ҳукмронлиги 1451—1469 йиллар) ва унинг ўғли Аҳмад Мирзо (ҳукмронлиги 1469—1494) ҳукмронлик қилишган ва иккинчидан, бу иккала подшо Мироншоҳнинг неваралари бўлиб, уларнинг (сохта эмас) ҳақиқий темурийларданлигига шубҳа йўқдир.

Бартольднинг ана шунақа фикрлари совет ва ўзбек олимлари, ёзувчилари томонидан яна ҳам «айлантирилиб» давом эттирилди. Жумладан, Қори Ниёзий ўзининг «Улугбек ва унинг астрономик мактаби» асарида (Т. Н. Ниёзий. Танланган асарлар — Избранные сочинение. VI том, 329-бет), Мақсуд Шайхзода ўзининг «Мирзо Улугбек» драмсида ва кейинги даврлардаги олим ва адиблар ҳам шунақа хато фикрларга асосланиб, Хўжа Аҳрорни Улугбекнинг ўлимига айбдор қилиб кўрсатишган.

Ҳазрат Хўжа Аҳрори Валидек беозор, маърифатпарвар ва халқпарвар буюк инсонни жоҳил одамга айлантириб, Улугбек Мирзонинг шаҳид бўлишида ноҳақ айблаш жуда катта хатодир. Бу тарихимизнинг мукамал ўрганилмаганлиги оқибатидир.

— Ёмон кунлар яхши бўлар, ёмон одам яхши бўлмас, Эш-
матвой.
— Ҳа, жир битган олибсотар тутамас экан, турмуш яхши
бўлмайди, Тошматвой.
Сураткаш Р. Нурибоев

«РУҲЛАР БИЗГА МЕҲРИБОН»

Бу аёл билан биринчи марта 1989 йилнинг дастлабки ойларида учрашган эдим. Кўзлари чақнаб, бамисоли нур сочиб турарди, унинг нигоҳларига ҳар қандай одам узоқроқ тикилиб туришга чўчирди. Даврадагиларга мурожаат қилиб айтаётган гаплари, нима десам экан, афсонавийроқ эди:

— Юртимизга янги хил қушлар учиб келишяпти, — деярдди у ўша ўтли нигоҳларини узоқ-узоқларга қадаганича. Гўё у ўша — учиб келаётган қушларни бемалол кўриб тургандек эди. — Улар бебаҳо қушлар. Юртимизга эзгулик тилайдилар... Улар бузилган, вайрон бўлган тоғлар бағридан учиб келмоқдалар... У қушларнинг аждодалари қачонлардир бизнинг юртимизда яшаганга ўхшайди. Ҳа, тўғри, шунинг учун улар бу юртни яхши кўриб учиб келмоқдалар...

Сезаяпсизми, баайни эртақлардаги сеҳрли кампирларнинг сўзларини эслатади бу гаплар.

Гулчехра Саматова худди ўша учрашувда, бир маҳал, кўзларини юмиб, изтироб билан сўзлади:

— Одамларимиз кўп азоб чекадилар... Э, худо, бу инсонлар биров-бировига мунчаям бераҳма! Ваҳшийлик-ку бу!.. Даҳшат!.. Кўп одам ҳалок бўлади...

Уша учрашувдан кейин, орадан қанча вақт ўтганини билмайман, таҳририят топшириғи билан жанубий вилоятларга бордим. Топшириқни бажариб — қишлоқ оралаб юрар эканман, аллақандай нота-ниш қушнинг сайраши қулогимга чалинди. Қандайдир мунис, ўйга толдирувчи овозда узоқ-узоқ сайрарди. Қишлоқ кишиларидан сўрадим:

— Нима сайраяпти? Қанақа қуш бу ўзи?

— Қумри, — дея жавоб беришди қишлоқ кишилари. — Яқинда учиб келишди, илгари йўқ эди булар. Овозини қаранг, ёқимли-а?

— Ёқимли бўлганда қандоқ! Эшитиб тўймайди одам.

— Афти-ангори қанақа экан? — деб сўрайман ўша одамдан. — Кўрганмисиз?

— Ҳа, кўрганман, — дейди суҳбатдошим, — мусичадан каттароқ, кўкимтирми-ей. Каптарга ҳам ўхшаб кетади-ю, сал бошқачароқ.

Анча ҳуркакроқ экан улар. Улкан толларга қўниб олиб сайрашгани-сайрашган...

Бейхтиёр қачондир эшитганим кўшиқдаги сатрлар ёдимга тушди.

Булбул айтар:

**гулдир менинг ошеним
Қумри айтар:**

тоза ҳаво маконим...

Ва, ўша лаҳзаларда Гулчехра Саматованинг: «Юртимизга янги хил қушлар учиб келмоқдалар», деган гапини эсладим. Аммо, афсуски... сал кейинроқ унинг яна бир гапи — даҳшатга тушиб, кўзини юмиб олганича айтганлари — ваҳшийлик, даҳшат, ўлим... ҳам юз берди... яъни, Ушдаги, Узгандаги хунрезликлар содир бўлди.

Гулчехра Саматованинг рўёбга чиққан шу иккита гапи ҳақида ўйлаб ҳайратга тушаман... Нима бу ўзи? Башоратми? Билгирликми? Фолбинликми? Юз берадиган воқеани қандай қилиб олдиндан кўриш мумкин?

Бу саволларга жавоб беришдан аввал Карманадаги Арабсарой қишлоғига бир ров бориб келайлик. Маълумки, Гулчехра Саматова худди шу қишлоқда туғилиб ўсган. Сўнгра, ўрта мактабни тамомлашдан бир неча йил аввал, етимлик туфайли Тошкентга, холасиникига келиб қолган. Ҳам ўқиган, ҳам ўз нонини ўзи топиб ейиши учун уриниб, сураткашликни ўрганган. Рўзноمالардан бирида сураткашмухбир бўлиб ишлаган. Сиртдан ўқиб, дорилфунунни битирган. Бироқ, ўзининг айтишича, қаерга борса, нима иш қилса, руҳлар унга ҳамроҳ бўлганлар. Руҳларнинг кўмаги ва ундови билан бора-бора сураткашликни тарқ этишга мажбур бўлган. Ва ўша руҳлар ёрдамида одамларнинг тақдирдан, жамият ҳаётида юз берадиган каттакич воқеа-ҳодисалардан сўзлайдиган даражага етган.

Гулчехра Саматова ўзи туғилиб ўсган Арабсарой қишлоғига 80-йилларнинг ўрталарида борди. Унинг башоратчилигини, билгирлигини эшитган ҳамқишлоқлардан бир неча киши Гулчехра кўнган ҳовлига бирин-кетин ташриф буюрдилар. Саматова ўзининг руҳлари ёрдамида кўз олдида намоён бўлган манзараларни айтварди:

— Сиз биринчи марта аллақанақа ўтлар ичда ухлаб қолгансиз, касалингиз дастлаб шундан бошланган, — деди эрининг суёвида келган бемор хотинга. — Уша захарли ўтлар сизга ёмон таъсир қилган. Касаллигининг иккинчи сабаби: сигир соғаетганингизда парилар салгина ҳазиллашиб ўтганлар — иккала ченагингиздан орқага тортганлар. Тўғрими?.. Шунда кўрққансиз... яна бир гап: ўтирадиган уйлариңизнинг шифти қисирлаб турар экан...

Гап шу жойга келганда бемор аёлнинг эри бейхтиёр:

— Қисирлайверишидан безор бўлиб бошқа хонага кўчиб ўтдик, — деди.

— Ҳа, ана кўрдингизми? — деди Гулчехра Саматова. — Қисирлашининг сабаби: тахмонингизда битта ойна бор, жуда кўҳна. Ундан ташқари, тахмондаги дорда жуда эскириб кетган тумор осиглиқ турибди. Туморнинг ёзилганига жуда кўп йиллар бўлган. Уни ёзиб берган одам гўрида чирқираб ётибди... Туморни ҳам, ойнани

ҳам олиб чиқиб, сувга ташлайсизлар. Ана шунда уйингизнинг шифти қисирламайдиган бўлади. Касалингиз аста-секин тузалади...

Эр-хотин чиқиб кетишгандан кейин бошқа бир аёл уларнинг ўрнига келиб ўтирди.

— Эрингиз анчадан бери касал экан-а, тўғрими? — деди Саматова дабдурустдан ўша аёлга. — Шифокорлар тузатадиган касал экан, эссизгина, вақтида қаратмабсизлар-да. Вақтни ўтказиб юборибсизлар, энди фойдаси йўқ. Тақдирга тан беришдан бошқа иложингиз йўқ, опажон...

Аёл пиқиллаб йиғлаганича чиқиб кетди.

— Жиянимга фол очиб қўйсангиз, — деди учинчи аёл.

— Жиянингиз аёл киши экан, — деди башоратчи. — Ёшгина жувон, ўзи оппоққина, сочлари узун. Эскичадан касал бўлган — дуо едилган. Қаратинглар, тузалиб кетади. Лекин... жиянингиз тузалиб кетади-ю, оиласида бошқа бир фалокат рўй беради. Жиянингизнинг эри — куёвингиз формада кўринаяпти — ё ҳарбий киши, ё милиционер. Уша киши автомобил ҳалокатига учрайди...

Эртасига Гулчехра Саматовани Кармана тумани милициясига чақирдилар. Уни қамамоқчи бўладилар, ўзларича сўроққа тутадилар — давр шунақа эди-да унда, табибларга, дуохонларга, билгирларга, фолбинларга қарши кўр-кўрона кураш олиб борилавериларди... Қисқаси, «жиноятчи» Гулчехра Саматовани дўқ билан сўроқ қилишга хезланиб келаётган милиция бошлиғи тўсатдан юрак санчиғига учрайди... уни тинч қўядилар. Эҳтимол бу ишда ҳам Саматовага руҳлар ёрдам бергандир?

Биз Гулчехра Саматовадан билгирлиги-башоратчилигининг сабаби нимадалигини сўраймиз.

— Ҳамиша руҳлар орасида яшайман. Улар жуда тоза руҳлар. Инсонларга ҳамиша яхшилик истайдилар, — дея сўзлай бошлайди башоратчи. — Фақат одамлар улар ҳақида ёмон гаплар ўйламасинлар, ёмонлик соғинмасинлар. Чунки улар бизга меҳрибон. Яна айтаман: улар билан бўлар-бўлмас ҳазиллашиб, уларнинг қаҳрини келтириш мумкин эмас. Уларда куч кўп. Худо кўрсатмасин, улар қаҳрга минсалар, ҳар қанақа шайтонни йўналтириб юборишлари, қаергадир, кимгадир фораг келтиришлари мумкин. Раҳм-шафқат қилсалар ҳар қанақа балонинг олдини олишлари мумкин. Мана, масалан, Ироқ атрофидаги гапларни олинг (суҳбатимиз уруш очилади деб эълон қилинган кундан олти кун аввал, яъни 8 январда кечаётган эди). Руҳлар чинакамига киришсалар, икки томонни ҳам инсофга келтира олсалар уруш бўлмайди. Манманлик, шакколик, зўравонликни кўрсатиш ғолиб келаверса, мудҳишият юзага келади.

— Сизга одамларнинг тақдири, бундан кейин юз берадиган воқеалар қандай аён бўлади?

— Мен ҳузуримга келган бирор кишининг бахти, тақдирини билишни истасам, кўзимни юмиб, руҳларимга илтижо қиламан. Шунда менинг кўз олдимда истаганим намоён бўлади. Баъзи воқеалар аниқ кўриниб туради, баъзилари рамзийроқ кўриниб беради... Яқинда, уйда ҳеч ким йўқ эди,

кўзимни юмиб, шундай бир манзарани кўрдим: чуқур ва кенг қудуқ ичида ўн-ўн беш нафар ўзбеклар юқорига чиқишга уриниб ётишибди. Ҳар қанча уринишса ҳам чиқишнинг ҳеч иложини топишолмайди. Бунинг нималиги ўзимга ҳам номаълум эдию барибир воқеа даҳшатли эди. Кўзимни очиб, дуо ўқидим, худои таолодан, руҳлардан сўрадимки, ўрадагилар ким бўлсалар ҳам, қаерда бўлсалар ҳам, эсон-омон қутулсинлар... Дуою илтижодан сўнг яна кўзимни юмдим. Ҳалиги ўра яна кўз олдимда намоён бўлди. Бу гал ҳалиги одамлар ўрадан қийинчиликсиз, осонгина чиқиб борардилар. Бир неча кундан кейин пахта бўйича ноҳақ қамалган чироқчилик деҳқонларнинг озод этилганларини овознигордан эшитдим...

— Руҳлар сизга қай тарзда кўринадилар? Кўринадиларми ёки воқеаларни шивирлаб сўзлайдиларми?

— Ҳали айтганимдек кўзимни юмиб, илтижо қилганимда ёнимда пайдо бўладилар. Улар учун эшик ёки деразанинг очиқ бўлиши ҳам шарт эмас. Панжарали деразадан ҳам кириб келишавардилар. Нуроний чоллар, кампирлар, содда, самимий қизлар сиймосида кўринадилар: ҳар вақтда ҳар хил. Имо-ишора билан гапирдилар, бундай иш қилгин, бундай дегин, маъносида, насихат ҳам берадилар. Аммо, менга ҳамиша ҳамроҳ бўлиб юрадиган бир кампир бор: мунис, меҳрибон, оддий камзулда юради, ҳамиша менга қараб туради, лекин гапирмайди. Эсимни таниб-танимасимдан бери билман. Хафа бўлган пайтларимда ҳамиша атрофимда парвона... Уч-тўрт ёшларимда челақ билан сувга чиқиб, тешилган муз тагига тушиб кетганман. Атрофда ҳеч ким бўлмаган. Ушанда биринчи марта кўрувдим шу кампирни — мени қутқариб қолган эди. Шундан бери доимо менга қайғудош. Менга туққан онамдек азиз у киши.

— Булгориядаги башоратчи аёл Вангага нисбатан муносабатингиз қалай?

— Муносабат яхши. Унга тан бериш керак, гаплари тўғри. Лекин ўзи билан учрашганим йўқ. Бир гал уни тушимда кўрдим. Бир-биримизга рўпара ўтирдик, аммо гаплашмадик. Уша кунларда тўрт-кўллик ҳамкасабам Гулзира Эшимбетова ҳам Ванга иккаламизни тушида кўрибди. Иккаламиз ёнмаёن ўтирган эмишимиз-ку аммо гаплашмас эмишимиз. «Сенда ҳам, Вангада ҳам қандайдир нурланиш бор», деб айтди Гулзира...

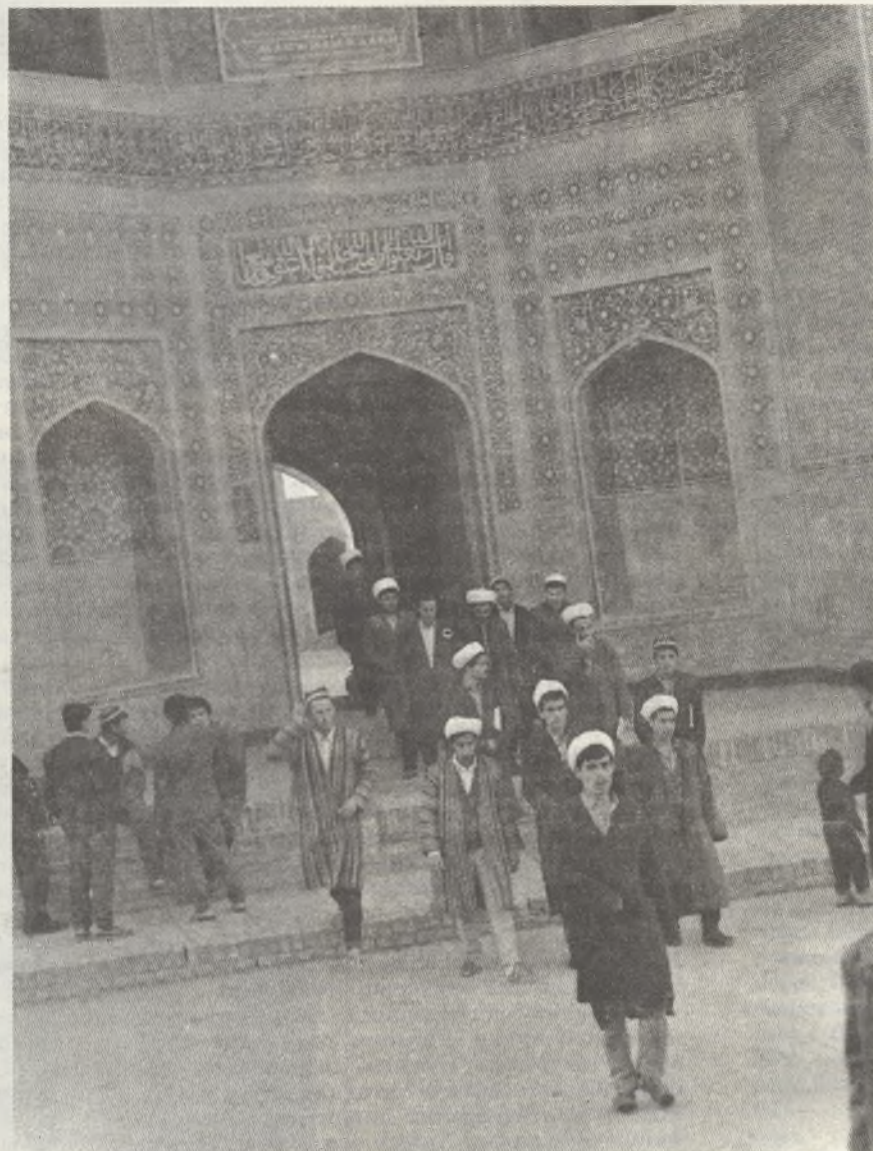
Гулчеҳра Саматова ўз сўзининг охирида Амриқо қитъасида келажакда юз бериши мумкин бўлган бир табиий офат ҳақида сўзлади. Кўпчиликини ҳаяжонга солмаслик учун қаерда ва нима юз беришини ҳозирча айтмай қўя қолдик.

Башоратчи деймизми, билгир деймизми, ҳар қалай, Гулчеҳра Саматова ҳақида ўйлаганда: «Ванга сингари бутун дунёга номи чиққан башоратчилар бизнинг заминимизда ҳам пайдо бўлиши мумкин эмасмикин?» деган гап кўнгилдан кечади. Нима бўлгандаям ҳар қандай одамимизнинг қадрига етишимиз керак-да. Ана шунда руҳлар бизга яна ҳам меҳр-оқибатли бўлиб қоладилар.

Оқилжон ҲУСАН

Номозхонлик.

киши шу даражада ўз иши-уҳаббат қўйган эдики, ўз ишларининг «қолоқ» бўлиб ишга йўл қўймасди.

Ҳом Одилий ҳалол, покиза, нгил инсонпарвар киши эди. анинг кўпгина шогирдлари и давраларда устоз ҳақида хотираларини ҳикоя қилиб иади. Айни пайтда улардан миклар, ёзувчилар, турли бошқа соҳаларнинг билим-ри етишиб чиққанлар. Ҳом Одилийни, шунча фалари, эзгу ишлари бўлиши-рамай, «халқ душмани» сийа нега хибсга олишди экан,

Бухоро. Мир Араб мадрасасининг имоми Салоҳиддин Шарифхон ўғли (ўнгда) ва қироат илми мударрисси Мўминжон Абдуллажон ўғли аҳли толиблар даврасида.

Сураткаш Р. Нурибоев

К

ейинги йилларда баъзи бировлар иқтисодий аҳволни барқарорлаштиришнинг машъум йўли «Бола туғишни камайтириш» режасини ишлаб чиқармоқчи бўлдилар. Бу режа замирида ётган мақсаддан кўра риёлироқ ва қабоҳатлироқ

нарсаси бўлмаса керак. «Оилани режалаштириш» ғоясини Урта Осиёда илгари суриб, унга эришишни ўйлаган кишилар Фарғона, Уш, Наманган, Паркент фожиясини ташкил этган, халқимизга тухмат қилганлардан ҳам мунофиқроқдирлар. Чунки, бу режани тузаётганлар ҳали туғилмаган халқимиз наслини туғилмасдан туриб дунёга келтирмасликни ўйладилар. Ушбу машъум мақсад Урта Осиёда яшаётган ўзбек, тожик, туркман, қозоқ, қорақалпоқ, қирғиз халқларининг ўсишини тўхтатишга қаратилган. Равшан қилиб айтганда, бу халқларнинг сони мунофиқона йўллар билан камайтириш истагида юзага келган.

Биринчидан, «кам фарзандлик» Урта Осиё халқлари табиатига ёт нарса. Иккинчидан, бу Урта Осиёда яшаётган ўзбек, тожик, қирғиз, туркман халқларининг муаммоси эмас. Чунки бу халқлар бошқа халқлар сингари унчалик кўпайиб кетган ҳам эмас. Мамлакатимиздаги туғилиш суръатлари даражасини кўрсатиб тузилган жадваллар эса нисбийдир. Масалан, бу жадвалларга кўра, туғилиш Ўзбекистон ёки Туркменистонда

мидаги жумиши мумкин. ил мамлакатнинг даражада-ахуриятларининг табиий ыр. Тўртинчириси» бизга аҳолиси бениларга зарурният ва узоқ бўлган ўзбек киши атрофи-ҳисоблаганда гллиондан ор-10 квадрат-ки-

Энди сиз мана бу тафовутларни қаранг. Вьетнам ҳудудининг майдони 332000 квадрат-километр, аҳолиси эса 56 миллион киши. Италия ҳудудининг майдони 301200 квадрат-километр, аҳолиси — 57 миллион киши. Англия ҳудудининг майдони 244100 квадрат-километр, аҳолиси— 56 миллион 200 минг киши. Япония ҳудудининг майдони 372500 квадрат-километр, аҳолиси— 120 миллион киши.

Ахир дунёдаги мамлакатларнинг ер майдони ва аҳолиси шундай нисбатда турганда Ўзбекистоннинг ҳозирги аҳолисини кўп деб бўладими? Ўзбекларда туғилиш суръати юқори, деб бўладими? Бу сиёсий найранг-бозлик, қаллоблик, муттаҳамлик эмасми? Ахир туркий халқлар тарихда юқорида тилга олинган мамлакатларнинг қайси биридан кам бўлган эди? Еки қайси биридан кучсиз саналган эди?

Урта Осиёнинг Чор Россияси томонидан босиб олиниши, мустамлака қилиб асоратга ташланиши уни шу аҳволга солиб қўйди. Бизнинг жумҳуриятимиз Улуғ Октябр инқилобига қадар эллик йил мобайнида мустамлакачилар зулми остида эзилди, маданият ёдгорликлари йўқ қилинди, таланди. Аҳолиси эса қирғин қилинди. Оғир қуллик меҳнати билан қадди букилди ва ўсиши пасайиб кетди. Инқилобдан кейин яна етмиш йилдан ортиқ вақт ўтибдики, ҳамон аҳволни ўнглаб ололмаппиз.

Нима учун? Чунки Чор мустамлакачилари ўзларининг империалистик мақсадларини кўзлаб юртимизни хомашё базасига айлантирган эдилар. Шунинг учун сув текин пахтани қўлга киритиш мақсадида пахта-

СЕРФАРЗАНДЛИК ГУНОҲМИ?

зорлар кенгайтирилаверди. Боғлар, яйловлар, йўқ қилинди. Пахта якказироатчилиги юзага келди. Совет ҳокимияти йилларида— Сталин ҳукмронлик қилган 31 йил давомида пахта якказироатчилиги янада кучайди. Айниқса, турғунлик йилларида— 1964—1984 йилларда бу ҳолат даҳшатли тус олди. Хутор системасини тугатиш тўғрисидаги қарор асосида жумҳуриятимиздаги минглаб қишлоқлар йўқ қилинди. Уларнинг ўрнига ҳам пахта экилди. Натижада аҳоли бир парча ерга зор бўлди. Уй-жой танқислиги кучайди. Одамлар минг уқубат билан, 3,5—4 сотих ер майдони олардилар. Бу аҳолининг ўсишини сунъий равишда сустлаштирди. Оилалар бир томондан турар-жой танқислигидан сиқилган бўлсалар, иккинчи томондан уларни озиқ-овқат етишмовчилиги заифлаштира бошлади. Гўшт, сут ва мева сингари инсон учун зарур неъматлар етишмовчилиги бошланди. Уларнинг нархи кўтарилиб кетди.

Оқибатда бир тарафдан яшаш учун етарли шароит бўлмагани, иккинчи тарафдан озиқ-овқат танқислиги туфайли аҳоли орасида турли касалликлар кўпая бошлади. Бунда пахта етиштириш учун қўлланилган заҳарли моддалар янада ҳалокатлироқ таъсир кўрсатди. Болалар ўлими кўпайди. Оилалар камқувват бўла бошладилар. Учунчи тарафдан уларни даладаги режага солинмаган оғир меҳнат ҳаддан зиёд толиқтириб қўйди. Бу нуқсонлар эндиликда қайта қуриш сиёсати туфайлигина бартараф этилмоқда.

Айримлар эса оналарнинг касалвандлигини ҳам, болалар ўлимини ҳам, қўйинг-чи, барча ижтимоий муаммоларни кўп туғиш билан боғлаб сафсата сотадилар. Ута беақлик ва калтафаҳмли билан донолик қилмоқчи бўладилар. Ҳамма гап борлик ва тўқликда. Масалан, ўнта ва ундан кўп фарзанд кўриб, соғ-саломат дуркун яшаётган мўътабар онахонларимиз жуда кўп. Улар фарзанд тарбиясини ҳам жуда ўрнига қўйишади. Бу мушфиқ аёлларнинг кўпчилиги ҳатто ишлайдилар ҳам. Аслида уларни ўз уйларида тарбиячи қилиб расмийлаштирса ҳам бўлаверади. Кўпчилик серфарзанд оилалар ҳаётини кузатиш шуни кўрсатмоқдаки, бундай оилада вояга етганлар софдил ва меҳнаткаш одам бўладилар.

Ҳамма гап шундаки, уларга давлат томонидан етарли шароитлар яратиб берилса бас. Серфарзанд оилалар кўпроқ имтиёз олишлари шарт ва зарур. Бу ҳар тарафлама қонунийдир. Жумҳуриятимизда бу соҳада ижобий ишлар қилинаётганлиги айниқса таҳсинга сазовор бўлаётир. Афсуски, узоқ йиллар мобайнида жумҳурият аҳолисининг ўсишини ҳисобга олиб, етарли шароитлар яратилмади. Турар-жойлар, боғчалар, шифохоналар қуришдан кўра кўпроқ қандай қилиб пахтани кўпайтириш ҳақида ўйланди. Оилаларнинг камқонлиги, болалар ўлими ва касали кўплиги гўшт, сут мева сингари неъматларни кам истеъмол қилиш билан боғлиқ эди.

Агар жумҳурият далаларида зарур даражада озуқа экинлари экилса, пахта имконият даражасида қолдирилса, гўшт деганининг килосини бир йилда 2 сўмга тушириш мумкин эмасми? Ҳозир қиш пайтларида килосини 4-5 сўмдан сотилаётган мева яна 30-40 тийинга тушмасми? Албатта шундай бўларди. Лекин ўзбек халқининг ўлиб тираётгани билан ҳеч кимнинг иши йўқ. Шунинг учун ўз ватанимизда ўз еримизни, ўз меҳнатимизга, ўз пахтаимизга ҳақимизни тилаб олмақдамиз. Пахта ва пилланинг харид нархи оширилмаяпти. Бундай аҳволда катта миқдордаги маблағ талаб қиладиган ижтимоий масалаларни ҳали-бери ҳал этиш қийин.

Аслида аҳолишунослик (демография) фанидан ижтимоий муаммоларни ҳал этишда самарали фойдаланиш зарур. Бунинг учун ҳалол ва холис бўлиш керак. Бу фан орқали аҳолининг ўсишини ўрганиб, олдидан келгусида қанча турар-жой биноси, неча ўринли мактаб ва болалар боғчалари, тиббиёт муассасаларини қуришни билиш мумкин. Шундай тарзда ёндошилгандагина юзага келган муаммоларни тўғри ҳал этиш режаси юзага келади.

Серфарзандликнинг нимаси ёмон? Айниқса «оилани режалаштириш» сиёсатининг тишга теккан энг нозик жойи шундаки, биз серфарзанд оилаларга ғамхўрликни кучайтириш ўрнига, туғишни камайтирайлик, деб шармандалик қилдик. Яхшиямки жумҳуриятимизнинг янги раҳбарлари бундай сафсатабозликка чек қўйдилар. Улар қуруқ гапдан кўра амалий ишни афзал билдилар. Бугунги кунга келиб кўп болали оилаларга ва аёлларга эътибор кескин ўзгарди.

Ўзбекистон ССЖ президентининг фармонида биноан ўтган йили 1-5 синфларнинг ўқувчиларига бепул нонушта уюштириш учун 64,4 миллион сўм, камқонлик касалига дучор бўлган ҳомиладор аёлларга озиқ-овқат ва дори-дармон бериш учун 36,6 миллион сўм ажратилди.

Шунингдек, аҳолининг даромадлари кам табақалари ижтимоий жиҳатдан муҳофаза қилинишини таъминлаш учун 1990 йил маҳаллий бюджет ҳисобидан 142 миллион сўм сарфланди. Бу тадбирлар оз бўлса-да кўп болалик оилаларга кўмак бўлди.

Агар халқимиз янада тўқроқ ва фаровонроқ яшаганда эди, оналар ва болаларнинг касали ва ўлими ҳақида гап ҳам бўлмас эди. Бу «оилани режалаштириш» деган разилона мақсадга баҳона ҳам бўлмасди. Яна бир ғашга тегадиган нарса бор. Бу ўзбек оилаларининг ички ишига ташқаридан бошқаларнинг, бошқа халқ вакилларининг беҳаёлик билан аралашганидир. Нечта туғиш, қанча фарзанд кўриш оналарнинг ўз хоҳиши. Ҳар бир оиланинг ички ишидир.

Абдулла ЖАЛИЛ

Наманган

Хаёт
болалар
билан
ширин

Сураткаш

Р. Нуринбоев

резгиларни
укўчадан бу
кўчага ҳай-
даб юрипти.
Бегим кун
бўлишига

қарамай одамларнинг қораси кўринмайди. Қорамтир булут қоплаган ҳаводаги тундлик кишилар қалбига ҳам кўчган, ҳеч ким бир-бири билан очилиб-сочилиб гаплашмайди. Иложи борича биров-биродан ўзини олиб қочади. Ҳали бу маҳалладан, ҳали у маҳалладан баъзиларни «халқ душмани» деб ҳибсга олиб туршибди. Одамлар ваҳима ичида қолишган. Ҳамма ёлғиз яратганининг ўзидан нажот кутади. Болаларнинг қароғида кўрқув жовдираб туради.

...Бу сафар қора шарпа Форобий ва «Учқун» номли мактабларда директор бўлиб ишлаган, 1937 йилдаёқ Меҳнат қаҳрамони унвонига сазовор бўлган жуғрофия муаллими Илҳом Одиллий хонадонини таналади... Тунда кириб келган кишилар аввал уй ичининг роса тинтишди. Тергашиди, кейин... муаллимнинг қўлларини банд этиб олиб кетишди. Муштипар рафиқаси, бир этак фарзандлари доду фарёд деб қолаверибди. Куттишдан, суриштиришдан бирон-бир фойда бўлмади. Биров бировдан нима бўлапти, нега Илҳом домлани қамашибди, деб сўрашга кўрқарди. Жабрдийдалардан хабар оладиган одам йўқ. Ҳамма ҳам ўзининг тинчи бузилишидан хавотирда. Яқдил бўлиб курашишга, бош кўтаришга журғат йўқ... Фалокат ана шундай қилиб битта-битта, секин-секин кўп хонадонларни зор қақшатарди.

Хўш, Илҳом Одиллий ким эди? Қандай эзгу ишлар қилган эди? Қуйида шулар ҳақда ҳикоя қиламиз.

1888 йили Тошкент шаҳрида туғилган Илҳом ғишт заводида оддий ишчи бўлиб ишлайдиган Одил аканинг тўнғич фарзанди эди. У дастлаб эски усул мактабига ўқишга борди. Мактабда беш йил таҳсил олгач Хўжааҳрор мадрасасида сабоқни давом эттирди.

Илҳом мадрасада тўққиз йил астойдил ўқиди. Қуввайи ҳафизаси тиниқлашди. Оқ-қорани таниди. Билими ошди. Дастлаб, 1912 йили Тошкентдаги рус-гузем мактабига ўзбек тилидан сабоқ берди. Ишлаш жараёнида Илҳом Одиллий билимини, қобилиятини тинмай оширарди, тинмай ўқиб-ўрганарди.

1917 йили Форобий номли янги усулдаги мактаб очилгач, Илҳом Одиллийни директор қилиб тайинлашди. Мактабда ўқиш, ўқитиш ишлари яхши борарди. Ўқувчиларни илмли, ҳунарли қилиш ягона мақсад эди. Ҳатто муқовачилик, кулолчилик, этикдўзлик, дурадзорлик ва тикувчилик курслари очилди мактаб қошида. Ўғил ва қиз болалар алоҳида гуруҳларга бўлиб ўқитиларди.

Ундан кейин 1924 йилда «Учқун» мактабига директор бўлиб ўтган Илҳом Одиллий айнан шу усулда ёшларга илм беришни йўлга қўйди. Эл орасида обрўси ошди. Маҳаллаларда саводсизликни тугатиш курслари ташкил этиб, кўпгина катта ёшли кишиларни, хотин-қизларни мактабларга чорлади. Илҳом Одиллийнинг ўзи шу мактабда жуғрофия фанидан дарс берди. У ўзига жуда талабчан бўлиб, бошқаларни ҳам шундай бўлишга чорлар эди.

Домла ўз ўқувчиларининг хулқ-атворини, характерини ўқишининг биринчи кунидан оқ кузатарди. Дарсни ўзлаштириши, юриш-туриши, уй шароити билан қизиқарди. Уйларига борарди, ота-оналари билан суҳбатлашарди. У киши шу даражада ўз ишига муҳаббат қўйган эдики, ўз ўқувчиларининг «қолоқ» бўлиб қолишига йўл қўймасди.

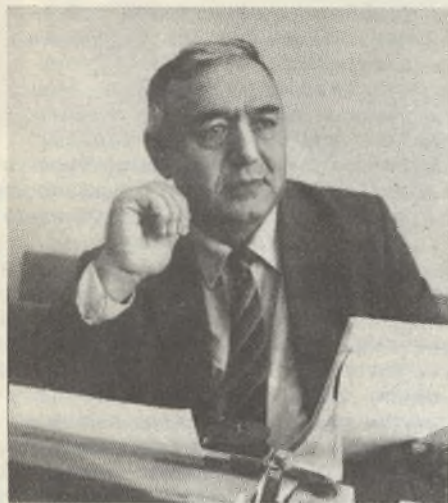
Илҳом Одиллий ҳалол, покиса, оқ кўнгул инсонпарвар киши эди. Домланинг кўпгина шогирдлари ҳамон давраларда устоз ҳақида илиқ хотираларини ҳикоя қилиб беришади. Айни пайтда улардан академиклар, ёзувчилар, турли хил бошқа соҳаларнинг билимдонлари етишиб чиққанлар.

Илҳом Одиллийни, шунча фазилатлари, эзгу ишлари бўлишига қарамай, «халқ душмани» сифатида нега ҳибсга олишди экан, дерсиз. Айтишларча, 1937 йил ағлочи муаллимлар иштирокида Ўзбекистон партия ва ҳукуматининг ўша пайтдаги раҳбарлари Акмал Икромов, Файзулла Хўжаев билан учрашиб суҳбатлашади. Шу сабабли ҳам уни, ҳеч қандай гуноҳсизлигига қарамай, қилмаган гуноҳлари учун қамалди. Илҳом Одиллий оғир қийноқлардан кейин, ўз юртидан олисда Домбов — Волга қурилишида 1942 йили вафот этади. Оила аъзолари унинг ўлимини 1957 йилда гуноҳсиз деб батамом оқланганидан кейин эшитадилар.

Илҳом Одиллий домланинг тўққиз нафар фарзанди бор эди. Афсуски баъзи фарзандлари ота дийдорига тўғймай ҳаётдан кўз юмишди. Ҳаётлари эса не-не азоб-уқубатларни бошидан ўтказиб улғайишди. «Халқ душманининг фарзанди», деган лағнати тамгани елкаларидан соқит қилишганга қадар қийналишди. Бахтли ва қувончли кунларни ҳам кўришди. Лекин бир кам дунё деганларидек, Ота дийдори қиёматга қолгани уларнинг ҳар бирининг қалбида қора доғ — Сувайдо бўлиб қолаверди.

Сиддиқ АСҚАРОВ,
доцент, халқ маорифи аълочиси,
меҳнат ветерани.

Ҳамроқул РИЗО

Сўзлайин

Дилда меҳр бўлиб қолган
Изларингдан сўзлайин,
Бир маҳал севдим деган
Сўзларингдан сўзлайин.
Муҳаббат саҳросида
Офтоб бўлиб, чўғ бўлиб, —
Жисми жоним куйдирган
Езларингдан сўзлайин.
Ранги-рўйим заъфарон —
Хазонга айлантирган
Шафқат нелигин билмас
Кўзларингдан сўзлайин.
Юрагим тўридаги
Бедаво ул ярамни
Қайтадан яра этган
Ўзларингдан сўзлайин.
Муҳаббат уммонида
Оқ патлари ёқутдай —
Кўзимни қамаштирган
Ҳозларингдан сўзлайин.
Қаронгу кечаларда
Қолдирмайин фироқда
Нурли тонгга чорлаган
Созларингдан сўзлайин.

Аббоснинг ўғли ҳақидаги ўйлари

Мен ўғлим ҳақида узоқ ўйлайман,
Ўйлаб туманларга тўлади ичим.
Қоним ҳурматини эътиқод билан
Оқлай деб яшарми менинг ҳам ўғлим?!
Қувонч беражагин биларми заҳмат,
Рақиблар юзига боқармикан тик?!
Бугун кўчаларда у йўқотлар вақт,
Кайфу сафолардан қидириб шодлик.
Мен вақтнинг баридан тутиш пайида,
У-чи, азоб чекар вақт ўтказолмай.
Эшиги қулфланган клуб олдида
Вақтим ўтсин дея турар эринмай.
Сигара тутуни оқиб қалбига
Кўзига кўчади заҳарли излар.
У чеккан сигара менинг наздимда
Тутаётган умр, қоврилган ҳислар.
Эргага дўстлари билан у, ҳайҳот,
Овлоқда ароққа узатади қўл.
Мурувват эшигин епади ҳаёт,
Ахир, ароқ — сўнгги жарлик томон йўл.
Ҳиссиз яшамоқлик даҳшат нақадар,
Азоблар ичида ингранар танам.
Зарра кўз ёш тўкмай турар бундайлар.
Ҳатто ўз онасин мотамида ҳам.

ров-
бар-
бум
йти-
чи-
ежа
кў-
роқ
ити-
риб,
она,
кил
қам
ту-
нас-
ир-

СЕРФА ГУ

Чавандоз

Олмалининг сойида
Бошланди бир кўпкари.
Кўпкарини кўрай деб,
Келди одамлар бари.
Муқим чаптаст чавандоз,
Ўт тўлган кўзларига.
Бургутга айланар у
Қон тепса юзларига.
Отин солди даврага
Елларига ёнди ўт.
Ҳамла қилди улоққа
Эгар устидан йигит.
Олиб кетди улоқни
Маррага елдай учиб.
Гўё сарғиш бир олов
Кетарди шуҳрат қучиб.
Шунда Муқимнинг оти
Бирдан чўккалаб қолди.
Уятдан Муқим отнинг —
Бўғзига пичоқ солди.
Аламдан титраб лаби
От жон берди ўша зум.
Курашда қоқилмоқни
Еқтирмас эди Муқим.

Сендан бир сурат қолган

(Номаълум жангчи
онасининг айтганлари)

Сочим оқдир ситамгар бошда,
Рангларини ғам-ҳасрат олган.
Афғон кетдинг ўн саккиз ёшда,
Ўғлим, сендан бир сурат қолган.
Мен суратга йиғлаб боқаман,
Дард селида тинмай оқаман,
Ўзни ўтда минг бор ёқаман,
Ўғлим, сендан бир сурат қолган.
Сени ўғлим дер эди баҳор,
Сени ёрим дер эди Дилдор,
Бу орзулар бўлдилар бекор,
Ўғлим, сендан бир сурат қолган.
Бирор хабар сендан келмади,
Қайдалигинг онанг билмади,
Набиралар менда бўлмади,
Ўғлим, сендан бир сурат қолган.
Кўзларимга санчилиб тикан,
Бу дунёдан бир кун ўтаман,
Суратингни олиб кетаман,
Ўғлим, сендан бир сурат қолган.

Хотира

(1925 йилда Ўзбекистон Ер комиссари, кейинчалик Тожикистон ССЖ Олий Совети Президиумининг раиси, 1938 йилда Сталин шахсининг қурбони бўлган хўжандлик Абдураҳим Ҳожибоевга бағишланади).

Қимирлагач Сталиннинг кўксидagi илони,
Ҳибсга олинди шунда Хўжанднинг чин ўғлони.
Балки, шунда титраган унинг қўли-оёғи,
Она бағрини эзди фарзандининг сўроғи:
«Отам қани, онажон, наҳот, у қайтмас энди?
Хўжанд лолаларини эртақда айтмас энди?»
Жавоб ўрнига она кўзларига олди ёш,
Шу кун тоғдан қулади минг йиллаб тек турган тош.
Шу кун она кўксида аччиқ аламлар қотди,
Кечагина тирик эр кўзини тупроқ ёпди.
Шу кун йиғлаб куйланди Рўдакий ғазаллари,
Шу кун қаро кийдилар Хўжанднинг гўзаллари.
Шунда яшагани у қутлуғ орзуни кўзлаб,
Шунда яшаган у Жомийдан ҳикмат сўзлаб.
Сирдарёнинг бўйида боққан эди ойларга,
Термулмоқни севарди баҳор келгач сойларга.
Заҳарли ўқ отилди юлдузлар чиққан тунга,
Шайтонга дарс берувчи Сталин айбдор бунга.
Сталин хиёнати уни ғамга чўқтирди,
Кўзларидан ёш эмас, қора қонни тўқтирди.
Қулоқ сололмай қолди яқинлари додига,
Эътибор ҳам қилмади конвойлар фарёдига.
Айтинг, инсоннинг бағри шунчалик тош бўлурми?
Гуноҳкорлар соғ юриб, гуноҳсизлар ўлурми?
Ўша куни йиғлади Хўжанд қирида шамол,
Фарзандлар этагини тирнаб, бўзлади хаёл.
Умр йўлдошин эса ўпкаси ларсиллади,
Тош аро қолган каби суяги қарсиллади.
Йиллар ўтди ва лекин Хўжанд уни йўқлайсан,
Сталинни отгани милтигингни ўқлайсан,
Лекин уни отолмай жигаринг сирқирайди,
Бу кун Хўжанд боғида ўриклар ялтирайди.

Ёлғиз аёл

Бир йигитни севгани, ичди-ю сувга чўкди,
Иккинчиси — геолог, бир куни тоғдан учди.
Елчимади севгига, қаро бўлди қисмати,
Болишини куйдирди тунда дилин ҳасрати.
Ёлғиз ишлар. Ҳисобчи. Чўтни қоқиб толади,
Бир кун уни, албатта, кимдир севиб қолади.
Бугун эса ёлғизлик тутиб турар қўлини,
«Ёлғизман», деб айтган сўз куйдиради тилини.
Хонадонда эркаксиз ўтган умрлар бекор,
Изласанг-у топмасанг, тинмас юрагинг бемор.
Ёлғизлик сочларига маҳкам бойланиб олган,
Кам гапу ўйчанликка бу ҳол айланиб қолган.
Хонага ёлғиз кириб, хонадан чиқар ёлғиз,
Бу ҳаракат билинмай бағрига санчар бигиз.
Шу боисми, кўзида ҳалқа ёшлар тизилгай,
Кинога борса йўлда мунчоқлари узилгай.
Зоминда ётган тошлар ёлғиз аёл бошлари,
Булоқлардан оққан сув ёлғиз аёл ёшлари.
Унинг айтган қўшиги дил эзгувчи бир дарддир,
Ким тушунса қайғусин ўша дунёда марддир.
Ўғли бор аёлларга ҳавас билан қарар у,
«Нега мен ундай эмас?» деб ўзидан сўрар у.
Лекин бу саволига жавоб тополмас бирдан,
Маюс тортар, норози ўтаётган тақдирдан.
Кўнгли доим синиқдир гарчи тан бўлса ҳам соғ,
Ёлғиз аёл яраси ой юзида турган доғ.
Қўрғошиндай оғирдир ёлғизликнинг кунлари,
Кунлар майли, узундир ёлғиз аёл тунлари.
Туриб кетмас оёққа умидсиз бўлса бемор,
Кўзингга ранг бахш этиб қайта келади баҳор.
Шу боисдан қалбингни тарк айламасин умид,
Бир кун кирар хонангга сен йиллаб кутган йигит,
Ёлғизлик изтиробчи чекинади ўша он,
Учиб кетар қушлардай дилиннга чўккан армон.

Гулистон

Шифокор М. Аҳмедова ўз тасарруфидаги хонадонларда тез-тез бўлиб туради.

Ёп-ёруғ олам, ғам ва шодликларга ўралган хаёл. Юз йил, минг йил яшасанг ҳам титраб турган қўлларнинг ширин ҳаётнинг оппоқ бағрини чангаллаб тураверади... Хаёллар оғушида келаётган Муҳаббат опа гўдакларнинг «инга» — «инга»сидан ҳушёр тортиди. Негадир шу лаҳза уларнинг йиғиси унга олис ўтмишни эслатди...

Саратон эди. Муҳаббат ковушига тўлиб қолган тупроқни тўқаркан, имиллаб судралаётган офтобга қаради. Шу пайт қайдандир шу атрофдаги эгатлар орасидан аёл кишининг инграгани эшитилди. У қуюқ гўзалар ора-лаб овоз келган томонга талпинди. Оғриқнинг зўридан ўрнидан туролмай қолган жувонни кўрди. Аёлнинг аламли кўз ёшлари юзидаги чанг ва ғуборлар билан қоришган қоп-қора сочлари гўзапояларга илашиб қолган эди.

— Уйга чоп, Муҳаббатжон, уйга... — дея олди аёл. Қизча ўз-ўзидан йиғлагиси келиб катта кўча бўйлаб чопар, унинг бўғизидан бир сўзгина нола қилиб борарди: «Катта бўлсам албатта духгир бўламан...»

Ҳа, бунақа нохуш манзаралар мурғак тасаввурга шу қадар таъсир кўрсатган эдики, у бу мудҳиш воқеани, яъни ўша қишлоқ аёлининг пахта даласида ой-кунни яқинлигига қарамай, қўлига кетмон олиб, эгатда кўзи ёриб қолганлигини ҳануз-ҳануз унутолмайди. Муҳаббат ўша пайтларда ўн уч ёшларда эди. Кунлар ўтаверди... Урта мактабни тамомлаб етуклик гувоҳномасини қўлга олгач, тўрт нафар дугонаси билан бирга ёрдам сўраб, мактаб директори Иброҳим Раҳимовнинг ҳузурига кирди. Дугоналар-

даги қатъиятни сезган Иброҳим ака уларнинг ҳужжатларини Қарши тиббиёт ўқув юртига топширишга ёрдамлашди.

Муҳаббат учун дастлабки кунларда шаҳарга кўниқиб қийин бўлди. Хонадан чиқмай тиббиётга оид бир қанча китобларни ўқиди. Синовлардан муваффақият билан ўтди. Талабалик ҳафсаласи, мутоала қилишлар, янги дугоналар давраси, устозлар ўғити, илк бор беморлар билан юзмаюз келиш — тиббиёт олами уларни бир қадар улғайтди, ҳаётга ўргатди. Вилмлари, тажрибалари ошаверди. У илк бор Сурхондарё вилоятининг Шеробод ноҳиясидаги янги очилган чўл жамоа хўжалигига йўлланма олди. Тўғри, унинг яна бир орзуси Тошкент Давлат Тиббиёт олийгоҳида таҳсил олиш эди. Лекин у орзуси орзулигича қолиб кетди. Ҳаёт, иш, турмуш ташвишлари уни ўз гирдобидан қўйиб юбормасди. Изиллаб турган бу чўл бағрида қанча азоблар кўрса ҳам оналар дардига малҳам, гўдаклар умрига фатво берди. Илк марта кафтларида чинқириб турган гўдак кўзларига термулди. Унга узок умр тилаб, бахтга ташна қўлларга тутқазди. Чинқирган олам ичида кезганда у ўзини бахтиёр ҳис этарди.

Муҳаббат опа Гагарин ноҳиясида ўн йил катта доя бўлиб ишлади. Вилмаган нарсаларини ўрганди. Унга устозлари Марям Ортиқбоева, Умида Норбоева, Зуҳра Алиқберова, Ражаб Ҳимматовалар яқиндан ёрдам бердилар, ўз навбатида опа ҳам бир қатор шогирдлар тарбиялади. Эл саломатлиги йўлида самарали меҳнат қилиб келаётган Муҳаббат опа муносиб хизматлари учун «Шавкатли меҳнати учун» нишони, бир қанча мақтов ёрлиқлари билан тақдирланди. Юрт қалбида кўкарди, эл назарига тушди.

Аслида эса инсон унвони ёки мансаби билан эмас, меҳр-оқибати, инсонийлиги билан улуг.

Қарши чўлининг ўзлаштирилиши муносабати билан Муҳаббат опа янги — Нишон ноҳиясига ишга келди. Чўл шароити оғир, касалхона узок, тез ёрдамга муҳтож бўлинган пайтларда етиб келиш учун машиналар йўқ эди. Шундай шароитда опа қишлоқ меҳнаткашлари орасида бўлиб, ўтмишнинг бой тажрибаларига суянган ҳолда, ҳомиладор аёлларга йўл-йўриқ кўрсатди. Бу билан гўдакларнинг соғ-саломат туғилишига замин яратди. Чақалоқларни ҳар хил юқумли касалликлардан асраш учун уйма-уй юриб, тозалик таомилларини ўргатди. Атроф-муҳитнинг заҳарланиши оқибатида касалланган оналарга даволаниш учун йўлланмалар олишга ёрдам беради.

Бемор одам меҳрга, бир оғиз ширин сўзга ташна бўлади. Унга меҳр кўрсатиш бўм-бўш томирларга қон қуйиш билан баробардир. Меҳр кўрғазиш ўз меҳнатларини беминнат яратиш, бемору хасталарнинг кўнглини кўтариш тўғрисида Муҳаммад алайҳиссалом ҳадисларида ҳам шундай жумла мавжуд:

«Беморни кўргани борганида унинг пешонасига қўлни қўйиб қол-аҳвол сўраш баркамол зиёрат ҳисобланади. Қўл бериб кўришиб саломлашиш мукаммал бўлади... Шунингдек бобомиз Алишер Навоий ҳам «Табиб мулойим сўзли ва бемор кўнглини кўтаргувчи, андишали ва хушфеъл бўлиши керак»лигини баён этади. Шундай экан, инсонлар орасидаги меҳр-шафқат дунёларини хўрламаслигимиз, пайғамбарларимиз, боболаримиз қилган насихатлар йўлидан бориб, келажак авлодни соғлом ҳаётга олиб чиқиш шу кунимизнинг, эртанимизнинг оқибати — ёруғидир!

Муҳаббат опага савол беришга қийналдим. Чунки унинг ҳорғин чеҳраси ҳамма саволларимга жавоб бераётгандек эди.

— Опа, мана, қишлоқ аҳволи қандай эканлиги маълум, яқинда

қарор чиқди — кам қонли, кам қувватли оналарни гўшт, сут билан таъминлаш, 7 ёшгача бўлган гўдакларга дорихоналардан бепул дорилар бериш, умуман қишлоқ аҳолиси аҳволини яхшилаш кераклиги ҳақида. Бу борада бирор бир ўзгариш бўлаётими?

Опа чуқур тин олади.

— Мана кўриб турибсиз, аввалам бор, касалхона қишлоқдан 40-50 чақирим узоқликда жойлашган, энг оғири, ҳомиладор аёллар учун «тез ёрдам кўрсатиш» машиналари йўқ. Баъзан ёрдамга муҳтож аёлларни совуқ хоналарда даволашга тўғри келади. Иситгич ускуналари ишламайди. Газлаштириш тўғрисида гаплар бўлаяпти-ю, аммо берилган ваъдалар «тез кунда бахтинг очилади», — деган лўли қизнинг фолига ўхшаб кетаяпти. Беморлар учун зарур дармон дориларни-ку излаб оворайи сарсонмиз...

Ҳозирги кунда Муҳаббат опа Қашқадарё вилоятининг Косон ноҳиясидаги 52-давлат хўжалиги даги қишлоқ врачлик амбулаториясида мудир бўлиб ишлаб келмоқда. У киши шифокоргина эмас, меҳрибон она ҳамдир.

Ўз касбига меҳр қўйиб, ардоқлаб келаётган Муҳаббат опа хоҳ ярим тун, хоҳ саҳар бўлсин, куну тун тебранаётган бешиклар ёнида; гўё онадек парвона — толиққан, бир дунё меҳр илинжида оналарнинг мурғак қалбларига ёруғлик бахш этмоқда...

Ҳа, бемор вужуднинг яна бир шифокори — нафис баҳор ҳиди уфурмоқда. Қушчалар чуғури... хушбўй гуллар... Бу ям-яшил борлиқ ичида инсон ўз руҳида поклик, энгиллик сезади.

Тонглардан жаранглаб қувонч йиғилари тўкилиб орзиққан қалбингга ширин лаҳзалар инъом этади. Қуёш ёғдуларига талпиниб, бир дунё болалар чопади. Бу янги авлоднинг соғлом, гўзал ҳаёти, аёллик нафосати билан йўғрилган Муҳаббат опанинг дил қувончларидир.

Ҳабиб АБДИЕВ

Кизлар гулдастаси

Зулхумор ХУДОЙКУЛОВА

* * *

Яна васлинг истаб бўзлади юрак,
Яна ёмғир бўлиб оқди кўз ёшим.
Сенсиз ўтган умр, баҳор не керак,
Бўлмасанг ёнимда бахтим—куёшим.

Кўзларингни соғиндим жуда,
Кетма, кўзларингга олайин тўйиб.
Фақат васлингни мен топдим уйқуда,
Сенсиз ўтди ўттиз баҳорим куйиб.

Уйғотмагин мени, минг йил ухлайин,
Сенсиз тирик юрмоқ оғирдир жуда,
Майли, тушинг билан бирга ўлайин,
Сенсиз ўтган умр ўтар беҳуда.

* * *

Тунлар бағри тортишиб кетди,
Орзу-армон қоришиб кетди.
Олам бирдан ёришиб кетди,
Кўзларингга кўзим тушган пайт.

Бу олам шоҳига айланди кўзим,
Қишлардан баҳорга айланди сўзим.
Ишқ аҳлига илоҳ, ҳам гадо ўзим
Кўзларингга кўзим тушган пайт.

Булутлар бағри чақмоқлар ёқди,
Юракдаги музлар сой бўлиб оқди,
Баҳор келиб қалбим эшигин қоқди,
Кўзларингга кўзим тушган пайт.

* * *

Ишонаман, бир кун келасан,
Менинг мангу баҳорим олиб.
Ишонаман, бир кун келасан,
Қўшиқларим созингда чалиб.

Ишонаман келишингга, ёр,
Муҳаббат бор— ҳали қуёш бор.
Ишонаман келишингга, ёр,
Кўз ёшларим кетмайди бекор.

Ишонаман, бир кун келасан,
Дардларимга даволар олиб,
Гумонларим ёнади ўтда,
Ишончларим чиқади ғолиб.

Ишонаман, бир кун келасан,
Қўшиқларим созингда чалиб.

Жиззах

Муҳайё МИРСАИДОВА

Отамни эслаб

Яшарсан тириклар ичра тирикдек,
Отажон, сендан боғ, яхши ном қолди.
Фарзандлар бош эгар кўзда киприкдек,
Кўз кетиб, киприкда аччиқ нам қолди.

Шунчалар аччиқки ўртар дилимни,
Бўм-бўш бағрим аро юрак муаллақ.
Туғёнлар сўзлатмас бийрон тилимни,
Юрагим ёнгинин ўчиролмам, ох.

Кўзи ожиз одам, айтсангчи менга,
Сен қандай яшайсан лаззатни туймай?!
Отажоним, Кўзим, тарк этдинг нега?
Навбаҳор ёшингда баҳорлар кўрмай!

Кўзим, деб атадим сени, отажон,
Йўлларимда маёқ— чароғбоним ким?
Онасиз улгайтган чин боғбоним ким?
Сен айтгин, отажон, ахир ким, ким?!

Тақдир ҳам айирмас нечун қари-ёш,
Ўлим деганлари совуқ ва бебош,
Мен учун умрбод қулади Қуёш,
Сени эслаганда тугар чўнг бардош!

Ҳар ишга ишқибоз, тинчимас отам,
Боғларинг яшарар, яшнар ҳар баҳор.
Дарахтларда мева сархил ва там-там,
Қай бирин узишни билмайман наҳор.

Ачиниш...

Олма тушди узилиб шохдан,
Бир нафасда олмага етдим.
Ердан аста кўтариб қафтда
Беихтиёр ачиниб кетдим.

Еявериб қуртлар бетиним,
Кўп нуқталар юзин «безабди».
Ранги эди тарам-тарам—ним,
Энди эса эти қолмабди.

Олмани қурт кемирган каби,
Ғам еб ташлар экан одамни.
Сиртидан ҳеч сезилмаса-да,
Секин-секин чеклар қадамни.

Одамларга бермангиз қайғу,
Жой олмасин дилдан кўп нуқта.
Ичирмангиз уларга оғу,
Сўз асал-ла бўлсин омухта!

Нима учун

Кўнгил гулзор эмас оралаб,
Хоҳлаганинг узсанг ҳар куни.
Майли, кетгил бағрим поралаб,
Азоб чекай мен ялдо тунни.

Икки дунё сиғмас юракка.
Буйруқ бериб яшолмайсан ҳам.
Чорам йўқдир чидаб юрмакка,
Хатоларга қул бўлса маҳрам.

Ишқ бир денгиз, қалблар кемадир
Тул қолганлар айби нимадир.
Нима учун, нималар боис,
Сен яхшисан, эй алдамчи қиз!

Қасамхўр тун, бегона дилдор.
Ёр ўзини кўраркан аршда.
Гуноҳлардан қўрқмаган беор,
Нима учун энг пок фаришта?!!!

Тошкент

Сарвара ТОЖИБОЕВА

Сен билмайсан

Сен билмайсан,
бахтдан бенасиб,
Бир қиз бор дунёда,
туллари йиғлар.
Унинг кўзларида
гўдақ кулса-да,
Дунёнинг сочлари
ойдек оқарар.
Сен билмайсан,

билсанг ҳам фақат,
Эслагинг келмайди,
ҳа, истамайсан.
Ҳамон йўлларингга
интиқ муҳаббат,
Сен эса йўлингдан
қайта олмайсан.

Сен қўшиқ қуйласанг...

Сен қўшиқ қуйладинг, қуйлаган
кеча,
Қора тун қоп-қора рўмолин ечди.
Еруғликда кўринган бахтдан энтикиб,
Оҳ, гўзал хаёллар хаёлдан кечди.
Шунда мен сочимни ёйганча телба,
Ишқимдан маст бўлиб ойга қарадим.
О, дунё, бахтлиман, бахтлиман дея,
Ойнинг тароғида сочим тарадим.
Сен қўшиқ қуйладинг, қуйлаган кеча,
Кетган баҳорларим қайтиб келдилар.
Еруғлик узатган қадаҳни ича —
Уйғондим. Вағримда шамоллар елди.
Сен қўшиқ қуйладинг, қуйлаган кеча,
Қора тун қоп-қора рўмолин ечди...

* * *

Изларимни куйдирар тош йўл,
Саратонга чидашим керак.
Бир ёғим боғ, бир ёғим қоқ чўл,
Мен ўртада — ҳайрона юрак.
Кўзларимдан чопади кунлар,
Шўх кулдириб йиғлатиб қон-қон.
Таскин берар фол очиб тунлар,
Кимдир йўлда келмоқда, ишон.
Минг йил кутдим, минг йилим ўтди,
Саратонда қоврилди жоним.
Оҳ! Баҳор, кел, бу тунлар ютди,
Минг йил кутиб оқарди қоним.
Изларимни куйдирар тош йўл,
Саратонга чидашим керак.
Бир ёғим боғ, бир ёғим қоқ чўл,
Мен ўртада — ҳайрона юрак.

Қалбингга йўл...

Шамол ўйнар кимсасиз боғда,
Мезон ишқнинг йўлларига из.
Унсиз йиғлар ана шу чоғда,
Орзулари парчаланган қиз.
Дарахтлар ҳам эгиб бошларин,
Япроқларин қизга тўкади.
Ҳаёт эса отиб тошлариң,
Минг бир дарднинг чокин сўкади.
О, йиғлама, йиғлама, эркам!
Балки бахтдир, балки бахтсизлик,
Не бўлса ҳам яшамоқ бордир.
Орзуларинг чексиз қаърига,
Оҳ, чўкишдан дунё ҳам тордир,
Йўқ, керакмас ширин лаҳзалар,
Қучиб ўлмоқ Ватанни бахтдир.
О йиғлама, йиғлама, эркам!

Тошкент

Ўзбеккона

Эргаш ИСМАТУЛЛАЕВ,
киношунос

Филмлар керак!

Сўнги йилларда ўзбек кино санъатининг тақдири фақат кинематографчилар ва киношуносларни ташвишлантираётгани йўқ, унинг келажаги, кундалик ҳаётда тутган ўрни ҳақида минг-минг томошабинлар, мухлислар ҳам қайғурмоқдалар.

Ўзбек бадий филмлари ҳақида ижобий фикрлардан кўра салбий сўзлар эшитишга тўғри келаёттир. Киномиз шитоб билан олға интилаётган ҳаётдан аллақачон узилиб қолганлиги айни дамларда яққол кўзга ташланмоқда.

Жумҳуриятимиз ўз киностудиясига эга бўлганига салкам етмиш йил бўлди. Шу давр мобайнида яратилган филмлар 300 нафардан ошди. Лекин томошабинга манзур бўлганлари бармоқ билан санарли. Айниқса, «Ўзбекфилм» деб аталмиш бу даргоҳда ўзбек тилида суртга олинган филмлар сони эса яна ҳам оз. Жумҳуриятимизда филмлар асосан рус тилида суратга олинади. Балки ўзбек кино санъатининг инкирозини шу билан боғлаш керакдир. Лекин ҳозирги ошкоралик ва демократия кенг қулоч ёзаётган бир пайтда, жамиятимизнинг барча жабҳаларида янгиланиш, покланиш бўлаётган замонда бу жараён ҳамон давом этиб келаётганлиги ақли расо томошабинни ташвишга солмай қўймайди. Яқин-яқингача кино санъатимиз борасида мулоҳаза юритиб, кино санъаткорларимизни она тилимизда филмлар яратишга чақиришнинг оқибати миллатчиликка бориб тақаларди. Эндиликда эса тарихий ва маданий меросимиз асосида ўзбек тилида тўлақонли киноасар яратиш кино санъаткорларимиз учун бош муаммо бўлиб турибди.

Жумҳуриятимизнинг мустақиллик йўлини тутиши, барча соҳада ўзбек тилининг Давлат тили сифатида қўлланишининг қонунлаштирилиши киночиларимизни танг аҳволга солиб қўйди. Лекин бу танглик узоққа бормади. Тезда чора топилди: икки тиллилик. Қонун бўйича рус тилида ҳам, ўзбек тилида ҳам филм олса бўлаверар экан. «Ўзбекистон ССРнинг Давлат тили ҳақида»ги Қонуннинг 21-моддасига бир

назар ташланг. «Ўзбекистон ССРда сценарийлар, филмларни ва бошқа томошабоп асарларни жумҳурият Давлат тилида ҳамда миллатлараро муомала тилида яратиш таъминланади». Миллатлараро муомала тили, яъни рус тили ҳақиқатан ҳам маълум босқичгача ўзбекфилмчиларга зарур. Чунки бу ерда турли миллат вакиллари ижод қилишади. Уларни бирлаштириб турган нарса — бу рус тилидир. Бундан, албатта кўз юмолмаймиз. Юқоридаги қонун матни маълум босқичгача, яъни 20, 30, 40 ҳатто юз йилгача яшаши мумкин. Демак шу давр мобайнида юртимизда асосан рус тилида қонуний равишда филмлар яратилаверадими?! Демак, қонун йўли билан ўзбек тилида филмлар яратишга кенг имкон бердик, лекин ўзбек тилида киноасар яратиш муаммолигича қолди. Бу ўринда миллий филмлар ярата олувчи бўлажак санъаткорлар назарда тутилмоқда.

Бу соҳага чуқурроқ кириб борадиган бўлсак, жумҳуриятимизда яқин орада ўзбек тилида киноасарлар яратиш одат тусига кира олмаслигининг гувоҳи бўласиз. Чунки кино мутахассислигини эгаллаш учун Москвадаги Бутуниттифоқ кинематография Давлат институтида таҳсил кўриш лозим. У ердаги ўзбек йигит ва қизларидан иборат курсга беш йил мобайнида бирон соат ҳам ўзбек тили ва адабиётдан лекция ўқилмайди. Тарихий ва маданий меросимизга назар ҳам ташланмайди. Умуман Шарққа қаралмайди. Шундай экан, Овруро маданияти сингдирилган бўлажак сценарист режиссёр, оператор ва актёрларимиздан миллий, ўзбекча филм кутиш мумкинми?! Авваламбор бу олий даргоҳга асосан ўрта мактабни рус тилида яқунлаганлар қабул қилинадиганини назарда тутадиган бўлсак, бизни қийнаётган масала янада ойдинлашади. Нима бу, пухта режалаштириш оқибати? Гуржистон ва Украинадаги каби жумҳуриятимизда нега кино олий дорилмуаллимлик йўқ?!

30-йилларнинг бошларида машҳур режиссёр Сулаймон Хўжаевнинг «Тонг олдида» филмини куриш учун студияга келган Файзулла Хўжаев унга юксак баҳо бериб, миллий кино ходимларимизни кўпайтириш лозимлиги ҳақида фикр билдирган экан. У ҳар ташрифида буни алоҳида таъкидлаб ўтар экан. Сўзсиз у кино санъатига кириб келаётган овозли кинони ҳис этган. Демак, у жараённи яхши ҳис қилган. Ўзбек тилида филмлар олинишига умид боғлаган.

Утган ўн йиллар мобайнида «Ўзбекфилм»да ўзбек тилида филмлар яратиш таклифини кўтариб чиққан кишилар бўлган. Тўғри, уларнинг таклифи рад этилмас эди, лекин шу билан бир қаторда қабул ҳам қилинмас эди. Чунки бўлажак филм сценарийси Москвадан тасдиқдан ўтарди-да! Бунинг учун албатта сценарий рус тилида бўлиши керак. Ана шундан кейингина режалаштирилади, унга маблағ ажратилиб филм суратга олинади.

Мамлакатимизда олиб борилаётган қайта қуриш шарофати билан «Ўзбекфилм»да ҳам

бир мунча ташкилий ўзгаришлар содир бўлди. Аввало «Ўзбекфилм» киностудияси Давлат ижодий ишлаб чиқариш корхонаси деб ўзгартирилди. Унинг базасида эса «Юлдуз», «Инсон» ва «Ватан» киностудиялари ташкил этилди. Ҳар бир студиянинг ўз йўналиши, дастури мавжуд. Улар мустақил фаолиятни бошлаб юбордилар. Сценарий ва режиссурага боғлиқ барча масалаларни ўзлари ҳал этадилар. Хуллас, жумҳуриятимизда миллий кино ривожини учун катта имкониятлар очилиб, кенг ижодий эркинлик берилди. Амалда эса тил муаммоси эски ҳаммом, эски тослиғича қолмоқда. Студиядаги Давлат тилида филм олишга лаёқатли санъаткорлар таниқли режиссёр Мэлс Абзалов раҳбарлик қилаётган «Ватан» киностудияси атрофида тўпланмоқдалар. Студиялардан фақат «Ватан»гина давлат тилида миллий кино яратишни асосий мақсад қилиб қўйган.

Машҳур совет режиссёри Михаил Козинцев «Санъатдаги байналмилалчилик бу аввало миллийликдир», деган эди. Шундай экан, киносанъаткорларимиз ўзлигини ҳис этиш вақти келди. Миллионлар санъати ҳисобланган кино томошабинларимиз олдида қарздордир. Тарихий ва маданий меросимизнинг бой сарчашмалари ҳануз киносанъаткорларимиз назаридан четда қолиб кетмоқда. Не азобларни кўриб, энди-энди рўшнолик кўраётган пахтакор ўз ўй ва ташвишларини экранда куришга зор. Ўзбек чўпони ҳақида бирор бир филм яратилмаган. Қўллари қаварган хотин-қизларимиз фақат бахтли, саодатли ва ҳаётдан кўнгли тўқ қилиб кўрсатиб келинди ҳозиргача. Бирон бир филмда ўзбек ўзлигини кўролмади. Назаримда, яқин орада кўриши ҳам амри маҳол. Уйлаб кўринг, ҳазрат Навоийнинг бирон бир асари экран юзини кўрганми? Буюк жаҳонгир саркарда Амир Темурни италияликлар илиб кетишди. Замонамиз Улуғбек ҳақида янги, ҳақгўй филм кутаяпти. Бобур ҳақида филм кўришга зормиз. Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон ҳаётини ёритувчи асарларни ким экранда кўргиси келмайди? Ҳусайн Бойқаро, Термизий, Исмоил Бухорий, Камоллиддин Беҳзод сиймолари ҳам экран юзини кўрармикин?!

Лекин бу филмларни яратиш учун тилимизни, меросимизни чуқур билишимиз зарур. Зеро, меросимиздан, тарихимиздан узилган ҳолда яшай олмаимиз.

Қизиқ, шу кунларда қилаётган ишларимизни дейлик, юз ёки икки юз йилдан сўнг келажак авлод қандай баҳолар экан?! Асримизни ўрганиш учун сўзсиз улар филмларимиздан фойдаланиши табиий. Ушанда ҳозир ура-ура қилиб яратаётган филмларимиз заррача бўлса ҳам уларга маънавий озуқа бера олармикин?! Филм қаҳрамонларининг бир-бирлари билан оврупоча муомаласини кўриб, ҳайратдан ёқа шалашса ажабмас.

Тақдир тақозоси билан киносанъаткорларимиз азалдан турли миллат вакиллари билан иборат. Узга миллатга мансуб режиссёрларимизнинг баъзилари сўзлашув тилимизни унча-мунча ўзлаштириб олганлар. Лекин, минг афсуски, ўзбек миллатига мансуб режиссёрларимиз ўз она тилларида узун-юлуқ гапирдилар. Бу нима, маданиятлилик белгисими?! Еки ўта маданиятсизликми?

Тилимизга давлат тили мақоми берилганига ҳадемай икки йил тўлади. Утган йили яратилган ўндан ортиқ филмларга назар ташлайдиган бўлсак, Исмаил Эргашевнинг «Темир хотин» (Юлдуз) ва Темурмалик Юнусовнинг «Тангалик болалар» (Ватан) филмларигина ўзбек тилида суратга олинганининг гувоҳи бўламиз. Қолган филмларимиз бўйича эса, дублчиларимиз жонимизга аро кирмоқдалар. Эътибор беринг, «Ўзбекфилм»да ўзбек филмлари ўзбек тилига ўгирилади! Бу қип-қизил шармандалик эмасми?! Наҳотки имон, орият деган нарсаларни йиғиштириб қўйган бўлсак? Баъзи филмларимизда бола отасини сенлайди. Қизиқ, қайси ўзбек боласи ўз падари бузрукворини «сен» дейди. Бу очиқдан-очиқ ўз юзимизга туфлашқу, ўзимизнинг устимиздан кулиш эмасми! Бундай чала санъатнинг кимга кераги бор?! Албатта, дублчиларимиз филмларни ўзбекчалаштираётганларида бу сингари нуқсонларни текислаб юборадилар. Ҳолбуки, аслида дублчиларимиз ўзбек филмларини эмас, чет эл филмларини ўгиришлари керак.

Яна бир ғалати гап шундаки, ўзбек тилига давлат мақоми берилганига икки йил бўлаётганига қарамай киносанъаткорларимиздан бирон бир арбоб матбуот орқали кенг жамоатчиликка ўзбек тилининг кино санъатида қўллангани ҳақида ўз фикрини билдирмади. Бир томондан бунга афсусланмаса ҳам бўлади. Чунки киночиларимиз учун баъзи бир ташкилий ўзгаришлар юз берган бўлса-да, тил борасида ҳеч қандай ишлар қилинаётгани йўқ. Юқорида эслатиб ўтилган қонуннинг 21-моддасига биноан тилга боғлиқ барча ишлар аввал қандай миллатларро тилда олиб борилган бўлса, ҳозир ҳам шундай олиб борилаяпти. Кенгашлар, йиғилишлар асосан давлат тилида эмас, расмий ҳужжатлар ҳам фақат давлат тилида амалга оширилмайди.

Миллатларро тил билан муомала қилувчи ўртоқлар учун ўзбек тили курслари очилмаган. Гўё жумҳуриятимиз корхоналарида олиб борилаётган хайрли ишларнинг бу даргоҳга алоқаси йўқдек. Барча эълонлар ҳам Ўзбекистон ССЖ Давлат тилида эмас.

Эсимда, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталик рўзномасининг 1989 йил 26 май сониде «Ўзбекфилм» киностудиясининг директори А. Хўжаевнинг «Атайинлик—халислик кушандаси» номли мақоласи ўзбек киносининг аҳволи юзасидан очилган мунозарага муносабати билан босилди. У ўз мақоласида жумҳуриятимиз киночилари тез орада ечиши лозим бўлган қатор муаммоларни ўртага ташлаб: «Маълумки, бизга пулни Москва беради ва биз марказга тобемиз», деб ёзди. Демак, киночиларимиз қачон марказ ўзбек тилида филм яратишга рухсат беришни кутишлари керак экан-да. Умуман, матндаги «пулни Москва беради» деган жумла кишини чуқур ўйга толдиради. Қизиқ, Москва шунча пулларни, маблағни қаердан оларкин?! Жумҳуриятимизга ажратилаётган маблағ ўз пешона теримиз билан ишлаб топган миллий даромадимизнинг бир қисми эмасми?! Шунини билиб туриб «пулни Москва беради ва биз марказга тобемиз», дейиш одобданми?!

Мақола тилимизга Давлат тили мақоми берилиши арафасида чоп этилди. Уша пайтлари бўлажак тилимиз ҳақида деярли ҳар кун матбуотда мунозарали мақолалар босилиб турарди. Бундан албатта директор ҳам четда қолмай ёзади: «Агар республика ҳукумати ҳам маълум миқдорда пул ажратганида эди, биз ўзбек тилида филмлар ишлаб чиқаришни янада кўпайтириш имконига эга бўлардик. Қобилиятли ёшларни синаб кўрардик, ижодий изланишга кенг кўлам очиларди». Қизиқ, жумҳуриятимиз ҳукумати киностудияга маблағ ажратмаса, ўзбек тилида филмлар суратга олинмас, қобилиятли ёшлар синаб кўрилмас экан-да?! Бундай ман-

тиқсиз фикрни йирик ижодий даргоҳнинг раҳбари айтганига ишонинг келмайди.

Кези келганда шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, жумҳуриятларда филмларни фақат рус тилида суратга олиш кераклиги ҳақида бирон бир кўрсатма ёки қарорнинг ўзи йўқ. Бу бизни боши берк кўчага олиб кирган собиқ ҳукумат тузўмининг оқибатидир. Ҳозир иттифоқдош жумҳуриятларга иқтисодий, сиёсий мустақиллик бериб турилган бир пайтда кўр-кўрона эски гапни тутиб турмоқ калтабинлик эмасми?!

Шу ўринда ўз-ўзидан қуйидаги савол туғилиши табиий. Нима учун ўзбек кинематографчилари филмларни рус тилида тайёрлайдилар? Бунинг сабаби, боиси нимада?! Назаримда, бунинг асосий сабабларидан бири — «Ўзбекфилм»ни марказлик бир қатор ови юришмай қолган кинодраматургларнинг эгаллаб олмагани ва режиссёрларимизнинг уларни қучоқ очиб кутиб олиб, ҳар қандай йўл билан уларнинг сценарийларини ишлаб чиқаришга туширтириб юбораётганлиги эмасмикин?!

Бои тарихий ва маданий меросимизга таянган ҳолда ўз она тилимизда наҳотки, филм яратиш шунчалик қийин, деган савол билан бир неча режиссёрларимизга мурожаат қилдим. Менимча, режиссёрларимиздан Собир Назармухаммедов мантиққа яқинроқ жавоб берди.

— Айттайлик, — деди у, — масалан, мен ўшандай филмни суратга олмақчиман. Манбани ўзлаштирдим, дейлик. Авваламбор, ўша манбани сценарий ҳолатига келтира оладиган муаллиф топишим керак. Унинг дунёқараш меники билан яқин бўлиши лозим. Операторим, композиторим, рассомим деярли барча аъзоларим, актёрларим ва суратга олиш гуруҳининг деярли барча аъзолари ўзбек тилини яхши билишлари керак. Бундай суратга олиш гуруҳини тузиш бизнинг шароитимизда осон иш эмас».

Студия раҳбари юқорида эслаб ўтган мақоласида «Ўзбекфилм»да яқин орада жиддий ўзгаришлар бўлмаслигини очиқ-ойдин айтади. Ҳатто «Бизнинг муҳолифларимиз «ўзбекча кино яратиш, обрў қозонганларинг қани?» деб тантана қилмоқдалар, дейди. У бундай деб ёзишнинг ўрнига «муҳолифларимиз Оврупода тақлид қилиб нимага эришдиларинг», деганида, менимча, ҳақиқатга анча яқинроқ бўларди. Ваҳоланки, сўнгги йигирма йил мобайнида ҳақиқий миллий ҳаётимизни акс эттирадиган ва томошабинларимиз томонидан юксак баҳоланган бирон бир филм яратилмади. Бунинг учун айбни ўзимиздан қидиришимиз керак!

Қачон кино санъатимиз ўз йўли билан, ҳаётимиз эса ўз изми билан бораркин?! Келажак олдида бунинг ҳисоб-китобини ким беради?

Навоий (Р. Ҳамроев), Гули (Т. Назарова) «Алишер Навоий» филмидан лавҳа.

Демократия ва ошкораликка бир томонлама ёндошган марказий матбуотлар Ўзбекистон ҳақида ноҳаққоний сўзларни чайнашиб, ўзбек халқини ёмон отлиққа чиқаришга ҳаракат қилдилар. «Пахта иши», «Ўзбеклар иши», «Босмачилар», «Нашавандлар» ...дан кейин «Ўзбек миллатчилиги» деган ёрлиқни ҳам осишга ҳаракат қилишаётир. Пешонамизга яна не ёзувлар битилган экан, кўзимиз очик бўлса кўраверамиз.

Жумҳуриятимиз Президенти И. А. Каримов бундай хуруж, иғво, бўҳтондан («Труд» рўзномаси, 1990 йил, октябр) қаттиқ ранжиб, Ўзбекистон халқ нойиблари анжуманининг учинчи мажлисида ўз фикрини қатъий баён қилди... Эмишким, Ўзбекистонда ўзбек бўлмаганларга, айниқса русларга қарши таъқиб, тазйиқ, миллатчилик авж олаётганмиш. Бундай фикрларни юртимизнинг нонини еб, тузини ялаб — тузлигига тупурган журналист номи остида юрган Березовскийга ўхшашлар Марказдан туриб жар солмоқдалар.

казда қўллаб-қувватлайдиганлар бор экан», деб каттароқ шаклда сурбетлик қилишдан ҳам тап тортмайдилар.

Улар албатта, Тошкентнинг янада кўпроқ интернационаллашувини, яъни (оврупалашувини, руслашишини) истайдилар. Буларга қолса Ўзбекистон пойтахти — Тошкентда ўзига хос ҳеч қандай миллий, шарқона белгилар қолмас. Тошкент қанчалик кўп ўзлигини, асл қиёфасини, миллий руҳини йўқотса, олақуроқ, бемаъни бир тусга кирса, интерсоюзчилар ана шуни ҳақиқий байналмилалчилик, халқаро дўстлик, биродарлик деб биладилар. Лекин улар ана шу ақидаларни Ленинград, Псков, Суздаль, Ярославль каби шаҳарларда ўтказишга журъат этмайдилар. Пойтахтимизнинг маънавий, миллий қиёфаси хусусида ёзувчи — Абдуқаҳҳор Иброҳимов, Жамол Камол, Муҳаммад Солиҳ, Муҳаммад Али, Бўрибой Аҳмедов, Ортиқбой Абдуллаев, журналист — Абдунаби Ҳайдаров, адлия ходими — Файзулла Қиличев, муҳбир — Зайниддин Мамадалиев ва бошқалар «Шарқ

лар етишмаётибди», «Катта холаси чақириб олди», «Кичик холаси «прописка» қилаётибди», «Дўхтирлар «иссиқ климат» буюрди» ва ҳоказо баҳоналар) билан суқилиб кириб келмоқдалар.

Бу келгиндиларнинг ичида муттаҳам, ўғри, дайди, сурбет, фоҳишалар, дангаса, ароқхўр ва ҳар хил қаланғи-қасанғилари кўпчиликини ташкил этади. Пойтахтдаги вокзал майдони, бозорлар ва бошқа жамоат жойларидаги аҳволни кузатинг, бунга имонингиз комил бўлади. Ахир ҳалол, меҳнатқаш, етук мутахассис ўзга юрда тентираб юрмайди-ку! Қолаверса, уларнинг бошини силаётган, ғамхўрлик кўрсатаётган ташкилотларнинг энг ташаббускори бўлиб турибди-ку! Тошкент шаҳримизда ўй-жой, лавозим билан таъминлайдиган идораларнинг деярли барчасини оврупалик устамон йўриқчилар эгаллаб олишган. Улар эса ўз қавмларини ёлғизлатиб, қийин аҳволга солиб қўймапти, албатта.

Тан олишимиз керак, ҳозир ҳам Тошкентда миллий хусусиятларга нисбатан интернационал, оврупача белгилар, тадбирлар устундир: Пойтахт аҳолисининг аксарият кўпчилигини оврупаликлар ташкил этади;

Тошкентда рус ва ўзбек тилларида ўқитилар диган мактаблар нисбати ҳам шунга яраша;

Пойтахтимиздаги, айниқса, унинг марказидаги кўчалар, шоҳкўчалар, хиёбонларнинг кўпгина муассаса, ташкилот, магазин-дўконларнинг, янги очилаётган ширкатларнинг номи, атамаси Давлат тилида эмас.

Тошкентда кинотеатрларда томошалар ҳам асосан рус тилида намойиш қилинади;

Жумҳуриятимизда давлат тили ҳақида қонун қабул қилинганга қарамай, идораларда расмий тил — рус тили бўлиб қолмоқда. Ҳозир турли ташкилот ва муассасаларда ишлаётган оврупаликларнинг деярли барчаси ўзбек тилида муомала қила олмайди ва буни истамайди ҳам.

Тошкентга мамлакатнинг Оврупа қисмидан келган қардошларимизга иззат-ҳурмат кўрсатиш жойида-ю, маҳаллий аҳолига эса эътибор суст. Шаҳарлар марказида асосан оврупаликлар яшашади. Бу мавзеларда канализация, газлаштириш, телефонлаштириш ва бошқа маиший хизматлар ҳам яхши йўлга қўйилган. Маҳаллий халқ яшайдиган чекка маҳаллаларда эса бу хизматларга панжа орасидан қаралади.

Холис бўлайлик, ана шундай шароит, манзарадан кейин ҳам ўзбекларни, тошкентликларни миллатчиликда, бошқа халқларга беҳурматликда айбланиш инсофданми? Марказдан туриб жазавога тушаётганларнинг мақсади тобора ошкор бўлмоқда.

Ижроқўмлар остонасида умри ўтаётган ҳамшаҳарларимизнинг олдидан маъмурлар кўзларини чирт юмиб ўтишдан бошқага ярамайдилар.

«Нега? Нима учун? Қачонгача?» деган саволлар эса саволлигича қолаверади.

Ҳожимурод РАСУЛОВ,
Ўзбек қомуси адабиёт
ва тил таҳририятининг мудирини,
филология фанлари номзоди

ҚАЧОНГАЧА?

Ана шундай ғаламислик, иғвогарлик, шовинизм ва миллатчиликни авж олдириш аслида кимга, нима учун кераклиги энди секин-аста аён бўлмоқда. Бу бизга тазйиқ ўтказувчиларга, юртимизда ўз ҳукмронлигини янада мустаҳкамлашга уринаётган — марказдагиларга қўл келмоқда.

Утган йили «Известия»да (25 октябр, 1990 йил) яна бир шовинистик гап бўлди. Москва ва барча Руснинг Патриархи — Алексей II, ёзувчи — Сергей Залигин, академик — Д. Лигачев, хормейстер — В. Минин, кўшиқчи — Е. Нестеренко, бастакор — Г. Свиридовлар Иттифоқдош жумҳуриятлар парламентларига мурожаат қилиб, ҳамма ерда (Россиядан ташқари) икки тиллилик бўлишини, миллий тиллар билан биргаликда жумҳуриятларда рус тили ҳам давлат тили бўлиши лозимлигини ўқтирдилар. Улар икки тиллиликнинг, рус тилининг афзалликларини исботлашга зўр бериш билан бирга «Иттифоқимизда рус тили камситилмоқда», деб даъво қилмоқдалар.

Ўз она тили учун ғамхўрликка, ташвиш чекмоқликка бу яхши мисол, албатта. Лекин шундай бўлса-да: «Эй, улўғлар, миллий тиллар ўз юртида, ўз ерида, ўз уйида оёқ ости бўлиб хор қилиниб ётганда, сизлар қайси гўрда ётган эдинглар?» деб сўраш ўринли бўлса керак.

Юртимизда, Тошкентда пайдо бўлган шовинистик йўналишдаги «Интерсоюз» ташкилоти эса юқорида қайд қилинган «улуғ»ларнинг бундай чиқишларидан илҳомланиб, маънавий-мафкуравий, сиёсий озиқ олади. «Бизни Мар-

юлдузи», «Гулистон» жаридаларида, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Еш ленинчи» рўзномаларида ва кўплаб нашрларда жуда жиддий мулоҳазалар, адолатли истак, ҳаққоний талабларни ўртага қўйдилар. Лекин бу борада энг ачинарли ҳолат шундаки, Тошкентнинг маънавий, миллий инқирози хусусида куйиниб, қайғуриб ёзилган бу мақолалардаги тўғри фикрлар, аччиқ ҳақиқатлар бироз муддат ўтгач, қумга синган сувдек йўқ бўлиб кетмоқда. Гапнинг индаллосини айтадиган бўлсак, Тошкентдаги масъул идоралардаги мутасадди шахсларнинг кўпчилигини асосан ана шу интерсоюзчиларга мойил, хайрихоҳ шахслар ташкил этади. Пойтахтимизда яқин-яқингача марказдан келганлар ҳукмронлик қилишди, кўнгиллари тусаган ишларини амалга оширишди. Улар бу мавқеларини ҳозирда, кейинчалик ҳам қўлдан бергилари йўқ.

Шу сабабли Тошкентда ватанпарварликка, халқпарварликка оид қандай ҳаракат, тадбир бўлса, улар буни миллатчиликка йўймоқдалар. Интерсоюзчилар ҳар ерда — Марказда, ўзлари яшаб турган жойларда рус тилида сўзлашувчилар камситилмоқда, уларга жабр қилинмоқда, деган иғво, бўҳтонни авж олдирмоқдалар. Тошкентдан чиқиб кетаётганлар ҳақида шов-шув қилинаётибди-ю, пойтахтимизга кириб келаётганлар ҳақида лом-мим демайдилар. Ҳозирги кунда ҳам минглаб, юз минглаб ана шунақалар Тошкентга очикчасига, яширинчасига турли хил найранглар («Заводлар тўхтаб қолди», «Яхши мутахассислар керак», «Ишчи-

Алишер НАВОИЙ

عاشق شیر نوايي

Мустазод

مستزاد

زهد ايچيدا تايمادي نوایى جو مقامى
 امدى قيلور آهنگ
 كيم بولغاي علو باده و بير طرفه مغنى
 منغ كلبهسى ماوا
 هر گوهرى توفراغ اوزا بير قطره سو ينگليغ
 توشكاج عدم اولغاي
 كر قيلماسا اشفاق اتبيان خسرو غازى
 نظم سارى پروا

Эй ҳуснунга зарроти жаҳон ичра тажалли,
 мазҳар санга ашә.
 Сен лутф била кавну макон ичида мавли,
 олам санга мавло.
 Ҳарён кезарам телба сифат токи яшундинг,
 кўздин пари янглиғ,
 Мажнундин ўзин токи ниҳон қилмади Лайло,
 ул бўлмади шайдо.
 Урён баданим захмлари ичра эмас қон,
 юз пора кўнгулдур,
 Бу равзаналардин қиладур ҳар бири яъни
 ҳуснунгга тамошо,
 Ҳарён назарим тушса сен оллимда турубсен
 кўрмас вале агёр,
 Равшандурур ушбуки, эмас қобили аъмо
 наззораи байзо.
 Ул нодирадинким, лақабин ҳур демишлар
 ҳуснинг эрур аҳсан,
 Ул манзарадинким, отидур жаннати аъло,
 кўйюнг эрур аъло.
 Зухд ичида топмади Навоий чу мақоме,
 эмди қилур оҳанг,
 Ким бўлғай улу бодаю бир турфа муғанний,
 мўғ кулбаси маъво.
 Ҳар гавҳари туфроғ уза бир қатра сув янглиғ
 тушқач адам ўлғай.
 Гар қилмаса ишфоқ этибон Хисрави Ғози
 назми сори парво.

Машқ муаллифи Ҳамид Абдуллажонов.

اي حسنونگا ذرات جهان ايچره تجلى
 مظهر سنگا اشيا
 سين لطف بيله كون و مكان ايچيدا مولى
 عالم سنگا مولا
 هريان كيزم تيله صفت تاكه ياشوندينگ
 كوزدين پرى ينگليغ
 مجنوندين اوزين تاكه نهان قيلمادي ليلا
 اول بولمادي شيدا

عريان بدنيم زخم لاري ايچره ايماس قان
 بوز پاره كون گولدور
 بو روزنه لاردين قيلادور هر بيرى يعنى
 حسنونك غه تماشا
 هريان نظرم توشسا سين آليدا توروبسين
 كورماس ولى اغيار
 روشن دورور اوشبوكه ايماس قابل عمى
 نظاره اى بيضا

اول نادره دينكيم لقبين حور ديمپيشلار
 حسنونك ايرور احسن
 اول منظره دينكيم اتيدور جنت اعلى
 كويونك ايرور اعلى
 مشق معلمى حميد عبدالله جانوف

ШЕРЮРАК ҚУЁН

МАСАЛ

Барглар яноғидан аримай шабнам,
Жамики жонивор бўлиб жамул-жам—
Бошлашди ёввойи суҳбат— иғвони,
Елғону яшиққа чулғаб ўрмонни:

— Қалхат тумшугини Чумчуқ узибди,
— Айиқвой уйини Ари бузибди.
— Еронлар, Охунинг гўшти бетайин,
Лаззати камайиб борар кун сайин.
— Нечундир ҳаддидан ошар баъзилар,
Бўрини сузмоқчи бўлар Қўзилар.

— Қаранг, баланд дорга осилиб Қуён,
Қаҳрамонлик талаб этибди, нимжон...
Ўз номин эшитган ширакайф Қуён,
Гердайиб майдонга чиқибди шу он.
— Ким у, ҳайиқмасдан камситган

Мани?
Мард бўлсанг бу ёққа чиқа қол, қани?
— Мана, мен-да,— дебди шошиб оч
Тулки.

— Уйлаб кўр! Акс ҳолда бўласан
кулги.

— Нарироққа юр-чи, синашамиз куч...
Тулки кўзларида ғазаб, қасос-ўч,—
Қуённи қувлабди чангалзор томон,
Ва хаял ўтмасдан оғзи-бурни қон—
Изига қайтибди Тулқивой аранг,
Бу ҳолдан жонзотлар бўлдилар гаранг.
Бўри ҳайрат ичра шўрликка боқар,
Кўксидан аламнинг вулқони оқар.
— Унга раҳминг келди, шекилли

Бўри,
Сен ҳам юр, қуриган бўлса гар
шўринг,—
Деб Қуён Бўрини кетибди бошлаб,
Сал вақт ўтмай у ҳам кўзини ёшлаб—
Қайтибди. Юзлари тирналган, абгор,
Унг қўли осилган, Тулқидан ҳам хор...
Охир жонзотларга аён бўлди сир:
Панада ётаркан ўрмон шоҳи— Шер.

* * *
Ортида пинҳона Шерлар турса гар,
Довюррак бўларкан ҳатто Қуёнлар.

Гулом АЛИ

Самарқанд

Бир киши Афандидан сурабди:
— Мулла Насриддин, худо
одамни лойдан ясагач, хумдонда
пиширганми, йўқми?
— Агар хумдонда пиширса, сиз-
дақа хом одамлар бўлармиди? —
деб жавоб берибди Афанди.

— Афанди, — деди бир пиянис-
та, — кучугим оёғини ароқ қўйил-

ган косага тиқиб олди. Ҳаром бўл-
дими, ҳалолми?
— Ароқнинг ҳаром-ҳалол бўлган-
нини билмайман, — депти Афанди,
— лекин кучукнинг оёғи ҳаром
бўлгани рост. Кесиб ташлаш ке-
рак.

Бир беданавоз ўртоғи Афанди-
нинг уйига меҳмонга келиб, ётиб
қолди. Афанди гўшт бўлмаганидан
бедана кабоб қилиб нонуштага қўй-
ди. Овқат устида Афанди кекира-
ман деб «бит-билдиқ» деб юбор-
ди. Беданавоз ҳайрон бўлиб сўра-
ди.

— Нега бит-билдиқ, деяпсиз,
Афанди?
Афанди жавоб берди:
— Уйда гўшт йўқ экан, сайроқи
беданангизни кабоб қилган эдим,
ичимда тинч турмаяпти.
— Войдод, — деб юборибди бе-
данавоз.

МУСАҲҲИХ ЕН ДАФТАРИДАН

Гап энасини топади.

Эр ҳушини еб қўйди.

Шораҳмат текин шивирлади.

Муроджон ТҲХТАНАЗАРОВ

Андижон

ҚИЙҚИМЛАР

Емон гапни эшитмаслик учун
доимо қулогини беркитиб юради-
ган одам яхши гапни эшитишдан
ҳам маҳрум бўлади.

Гул ҳидидан пул ҳидини афзал
кўрадиган кимсанинг дўстлигига
асло ишонманг.

Агар ҳақиқатан ҳам менинг оғи-
римни енгил қилмоқчи бўлсангиз,
елкамдаги юкни кўтаришингиз

шарт эмас, аввал йўлимдаги тошни
олиб ташланг.

Камтарлик фақат камгапликда
эмас. «Ичимдагини топ» қабилида-
ги баъзи одамлар кўпинча ман-
ман ва худбин бўладилар.

Қаноти синган қушнинг аҳволига
тушиб қолмаслик учун одам ҳам-
иша дўстликнинг қадрига ета били-
ши керак.

Осмондан ерга тушибсиз, бу ях-
ши, энди оёғингизни ердан уза кўр-
манг!

Кумурсқа бургутнинг қанотига
ёпишиб учгани билан қуш санал-
майди. У барибир ўрмаловчи бў-
либ қолаверади.

Қозонда бори чўмичга чиқади.
Аммо чўмични қандай тутишда ҳам
гап бор.

Битта сичқон филнинг қулоғига
кириб олса, уни йиқитиши, бир иғ-

вогар эса бутун элнинг обрўсини
булғаши мумкин.

Шўхрат худди жийда гулига ўх-
шайди, тўйиб ҳидлаган ҳар қандай
ақл-идрокли кишини ҳам телбалан-
тириб қўяди.

Тарихда ўз халқини ўққа тутишга
буйруқ берган ҳар қандай ҳукмдор
мангу тавқи-лаънатга маҳкум бўл-
ган. Зўравонликка асосланган ҳо-
кимият эса муз устига қурилган
қасрга ўхшайди.

Шогирди йўқ уста — давоми йўқ
йўлга, авжи йўқ кўшиққа ўхшайди.

Калити мос келмагани учун
қулфни бузиб очиб, сўнг ҳамма
айбни қулфга тўнкайверадиган ки-
ши, бирон бадий асарнинг мағзи-
ни чақишга қўрби, билими етмай,
уни бузиб талқин қиладиган тан-
қидчига қиёс.

Янгибой ХУДОЙБЕРГАНОВ
Хоразм

Жумҳуриятимиз қишлоқларида шароит бўлмагач, ёш мухлислар шундай бокс тушишга мажбур.

Сураткаш В. Юсупов (ЎзТАГ)

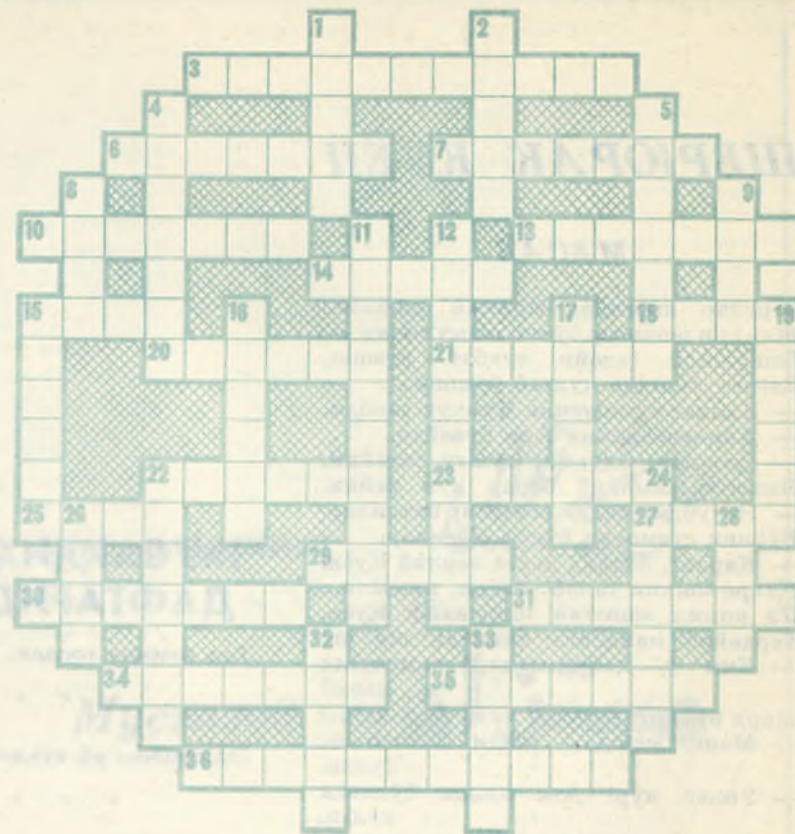
— Ўз уйим, ўлан тўшагим...

Сураткаш Ф. Қурбонбоев (ЎзТАГ)

Муғаннийлар баҳси.

ТИЛСИМ

ЭНИГА: 3. Халқ ноибларининг ўз сайловчиларини ром қилувчи фазилатларидан бири. 6. Чегачи, қадоқчи, дурадгорларнинг иш қуроли. 7. Таъмирланишга муҳтож бўлиб ётган обидалардан бири. 10. Тошкент вилоятидаги кимёвий захар-зақумга тўйинган шаҳар. 13. Меваси танқиддай нордон бута ўсимлиги. 14. Урта Осиёдаги кўҳна қароргоҳ. 15. Наманган вилоятидаги туман. 18. Қишлоқ хўжалигининг қадимги «техника» қуроли. 20. Панжали илмоқ. 21. Мансабпарастларни оддий авом халқдан ажратиб турадиган ҳуқуқ. 22. Денгиз ёки кўлнинг қуруқлик ичкари-сига кирган қисми. 23. Мислсиз тараққиёт, ривож. 25. Юлғичларга ҳеч қачон nasib этмайдиган нуфуз. 27. Газламага пардоз беришда ишлатиладиган модда. 29. Табиат ҳодисаси. 30. Ўзбек халқ асотирини қаҳрамони. 31. Термизнинг шарқидан топилган хароба шаҳар. 34. Ўзбек халқ эртаги. 35. Дорбозлик қурилмаси. 36. Фарғона вилоятидаги сув йўли.

БҮЙИГА: 1. Асар қисми. 2. Кашалотлар танасидан чиқадиغان мумсимон хушбўй модда. 4. Қамишсимон кўл ўсимлиги. 5. Шоли оқланадиган қадимий қурилма. 8. Урта Осиёдаги тизма тоғ. 9. Афсонавий қуш. 11. Косибчилик соҳаси. 12. Олтириқ туманидаги дам олиш маскани. 15. Бошланғич савод қўлланмаси. 16. Сержун эчки зоти. 17. Таянч нуқта атрофида айланадиган ва оз куч билан кўп кучни мувозанатга келтирадиган дастак. 19. Қадимий мусиқа асбоби. 22. Чавандозлик мусобақаси. 24. Таниқли ўзбек адиби. 26. Қадимги Бақтрия, сўнгра Кушон давлатининг пойтахти бўлган шаҳар. 28. Ўзбек халқ куйи. 32. Каптарлар туркумига мансуб сайроқи қуш. 33. Мевадан тайёрланадиган ширинлик.

Тузувчи Фозилжон ОРИПОВ

2-СОНДА БОСИЛГАН «НОДИР АСАРЛАР» ТИЛСИМИНИНГ ЖАВОБИ

1. «Хамса». 2. «Муфрадот». 3. Аруз. 4. Ф нис. 8. «Дилором». 9. Моний. 10. Сим! 14. «Найлайин». 15. Рахш. 16. Мирал. 17. ло. 21. Туроқ. 22. «Бўстон». 23. Бону. 24. Ҳарфларда: «Муҳбуб-ул-қулуб».

Очқич: 1. Байт. 2. Эртақ. 3. Гулшан. 4. Эр кишига зебу зийнат — илму ҳикматд

هریان نظریم توشسا

روشن دورور اوشبوکه ای

Муқо

Биринч

Янги кун тарозати

Мусаввир В. Лисов,

Сураткашлар В. Жирнов,

Р. Нурибоев.

Редакцияга келган бир босма тобоқча бўлган материаллар муаллифга қайтарилмайди.

Ойномадан олинган материалга «Гулистон»дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

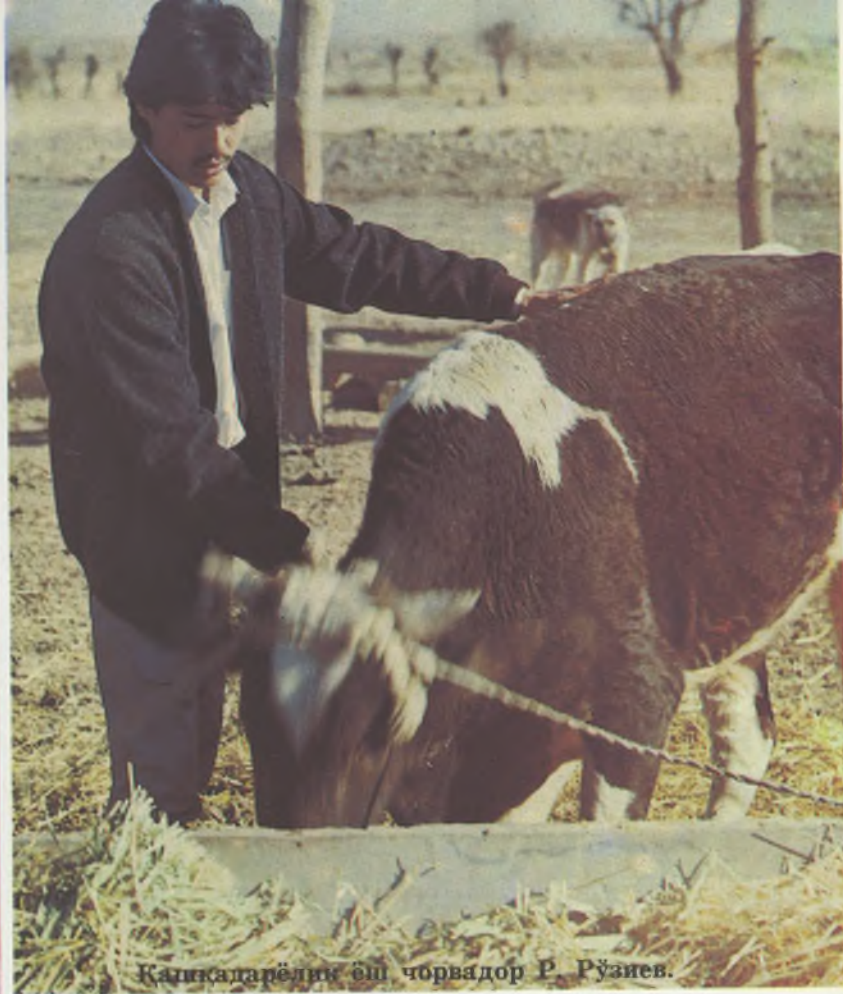
Босмахона туширилди 18.01.91 й. Босишга рухсат этилди 20.02.91 й. Қоғоз формати 70×108¹/₈. Офсет усулида босилди. Фотонабор. Шартли

босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Тиражи 57620. Буюртма № 4694. А-121. Ваҳоси 90 тийин.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмахонаси. 700000, Тошкент — П, «Правда» газетаси кўчаси, 41.

ммати —
из зийнати

Сураткаш А. Жирнов

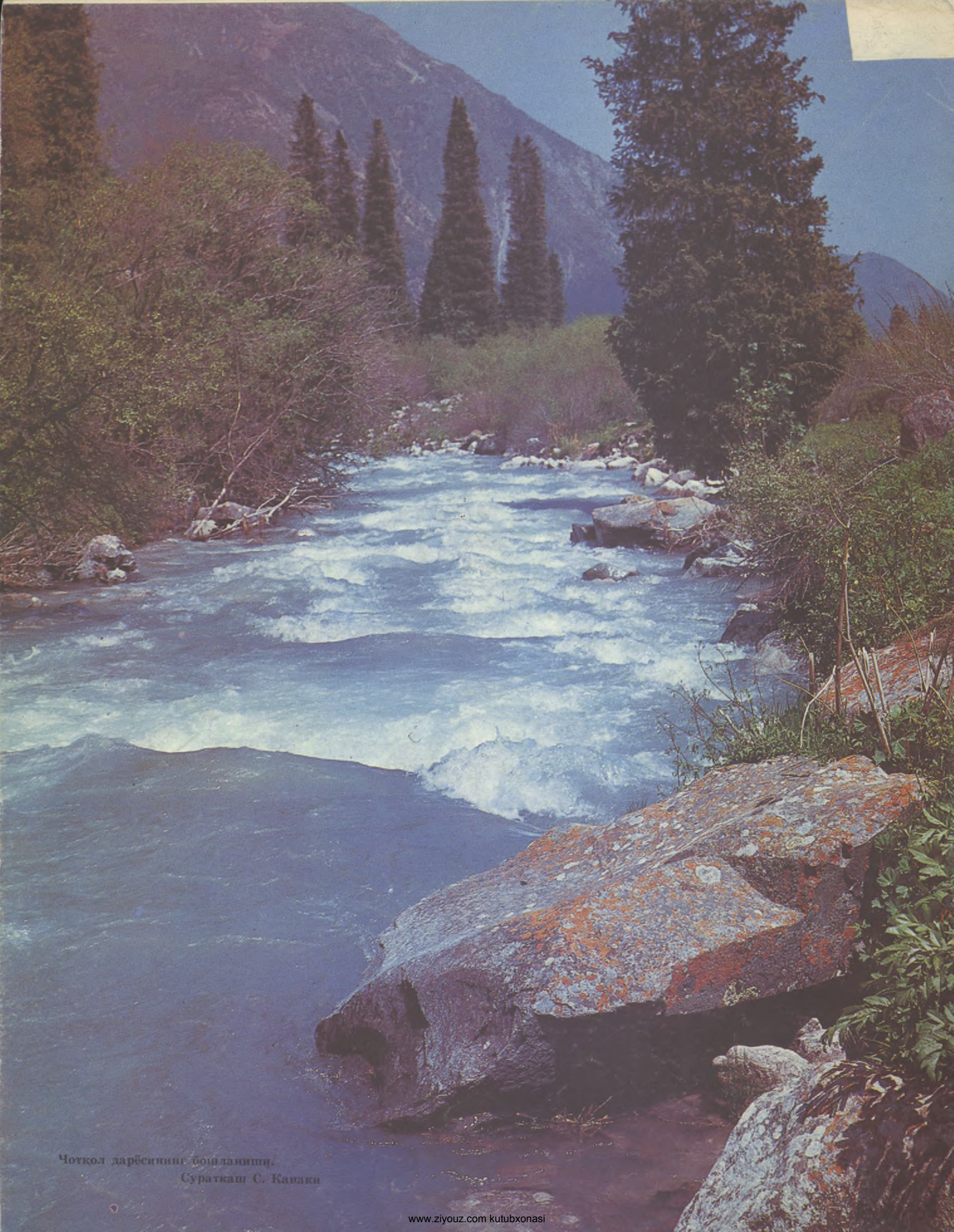
Кашкарёвнинг ёш чорвадор Р. Рўзиев.

Сураткаш Р. Нурибоев

Фориш. XVI аср. Абдуллахон қурдирган тўғон.

Сураткаш В. Ковелин

Чотқол дарёсининг боёқлангани.
Сураткаш С. Канаки